

ԻՈՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ
ԱՏՐԻԱՐԶՈՒԹԵՄՆ
ՀԱՅՈՉ
ՆՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ԾԷ ՏԼԻԻ
ժ-ԺԱ.

1983

ՄԻՈՒ

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ-ԳՐԱԿԱՆ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԻ ԵՐՈՒՍԱԼԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ՄԷ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1983

Հոկտեմբեր - Նոյեմբեր

Թիւ 10 - 11

1983

October - November

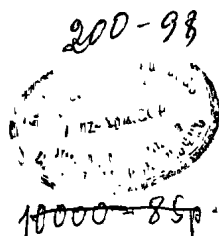
No. 10 - 11

S I O N

VOL. 57

A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE- JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

St. James Press, Jerusalem

ՓՈԽԱՆ ԽՄԲԵԴՐԱԿԱՆԻ

Ա. ՄԻԻՌՈՆԻ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆԸ

Այդ միևնույնությունները կատարուել է մեր եկեղեցւոյ պատմութեան ամենանշանաւոր օրերից մէկում, որով և առանձնապէս խորհրդաւոր նշանակութիւն է ստանում: Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի քարոզութեամբ կազմակերպուած եկեղեցին շատ ծանր օրեր էր անցընում է. դարի սկզբին. առաջին անգամ նորա մէջ մեծ պառակտում էր յառաջացել և խոշոր հատուածներ նորանից բաժանուելու վրայ էին: 80 տարի առաջ Բիւզանդական կայսրները, Քաղկեդոնի ժողովի ուսմունքը պաշտօնական դաւանութիւն դարձնելով իրենց պետութեան սահմաններում՝ շարունակ աշխատել էին նոյն դաւանութիւնն ընդունել տալ նաև այս ինքնուրոյն եկեղեցական կազմակերպութեանը, որ ամուր պահելով նախնեաց հաստատած դաւանանքը՝ խորթացել էր կարծես քրիստոնեայ արևմուտքից և աւելի յօժարութեամբ էր հպատակում հեթանոս արևելեան պետութեանց. բայց չէին յաջողել: Նոցանից վերջինը սակայն, Մօրիկ՝ զօրեղ և իւր նպատակին հասնելու համար միջոցների մէջ խարուծիւն չգնող կայսրը, յոյսը կտրած ամբողջ միատեղ գրաւելուց և օգտուելով արևելքում իւր ժամանակաւորապէս ձեռք բերած մեծ ազդեցութիւնից և իշխանութիւնից, յաջողել էր Զ. դարի վերջում պառակտում ձգել այս եկեղեցու մէջ և սպառնում էր մեծ մեծ հատուածներ խել նորանից: Զլատելու համար ընդհանրական հայրապետի իշխանութիւնն ու հեղինակութիւնը, իւր ձեռն անցած հայկական նահանգներում նա առանձին հակաթու կաթողիկոս էր հաստատել տուել Յովհան Աւանեցուն, օրինական Մովսէս Նղուարդեցի հայրապետին թողնելով միայն Պարսից իշխանութեան ներքոյ զտնուող մասերը: Ապա գրաւել էր Վրաց հաթուղիկոս Կիւրիոսին, և սա աւելի ու աւելի համարձակ կերպով տարածում էր Քաղկեդոնի ուսմունքը Վրաց եկեղեցւոյ սահմաններում, որ մինչ այդ դաւանական, վարչական, ծիսական և այլ ամէն տեսակէտներով Հայոց եկեղեցու ենթակայ անբաժան կրտսեր քոյրն էր եղել: Աղուանից եկեղեցին ևս, որ նոյն յարաբերութեան մէջ էր Հայոց եկեղեցու հետ, ժամանակաւորապէս, ինչ ինչ արտաքին հանգամանքների պատճառաւ՝ կտրել էր սորանից հոգևոր հաղորդակցութիւնը և դարձեալ դէպի Քաղկեդոնականութեան հակամետութեան նշաններ էր ցոյց տալիս: Այսպիսի պայմաններում, Մօրիկ կայսեր հետ զրեթէ միաժամանակ, վախճանել էր Մովսէս Նղուարդեցին և Հայրապետական Աթոռը մի քանի տարի թափուր էր մնացել, որ քիչ չէր նպաստել եկեղեցական կազմի խախտուելուն, և ահա Պարսից պետութեան մէջ մեծ պատուի և իշխանութեան հասած հայ նախարարներից մէկը՝ Սմբատ Բաղրատունի Վրկանայ մարզպանը, ժողովում է նախնեաց աւանդին հաւատարիմ մնացած եպիսկոպոսներին և ազգի մեծամեծներին ու նոր կաթողիկոս ընտրել տալիս: Երբ նորընտիր հայրապետ Արքահամ Աղբաթանեցին օծուամ ընդունեց և հայրենի հաւատոյ սահմանում

հաւատարիմ մնալու զիր առաւ բոլոր ներկայ եղող այն եպիսկոպոսներից և հոգևորականներից, որոնք առժամանակ ենթարկուել էին յուշակալն սղոցեցու-թեան, չլստուած, ճգակոտոր եղած և նորից ի մի ձուլուած հօտի առաջնորդ-ները կարիք զգացին իրենց միութեան ուխտը կնքել պատշաճադոյն հանդիսով, և նոցա խնդրանօք նոր հայրապետը Ս. Միլևոն օրհնեց՝ ոգևորիչ փառաւորու-թեամբ: Այս հանդիսի նկարագրութեան մէջ՝ ասուած է՝ ա) որ Մովսէս Կաթողիկոսի մահից յետոյ Միլևոն չէր օրհնուել, և Վրթանէս վարդապետի տեղապահութեան ժամանակ հանգուցեալ կաթողիկոսի օրհնած Միլևոնն էր բաժ-նըւել եկեղեցիներին. ուրեմն Միլևոն օրհնելը վերապահուած էր կաթողիկոսին, եպիսկոպոսները չէին օրհնում. բ) որ Ս. Միլևոն օրհնելուց յետոյ հայրապետը միւս օր բաժանեց բոլոր ներկայ եպիսկոպոսներին, և նոքա ուրախ ուրախ ցրուեցին իրենց տեղերը. յայտնողից հաւանական է երևում, որ Օձնեցու կա-նոնն էլ այնպէս պէտք է կարգալ, թէ հայրապետը Ս. Միլևոն օրհնում էր, իսկ եպիսկոպոսներն ու քահանաները տարին մի անգամ նորանից ստանում և դործադրում էին. գ) որ Վրթանէս տեղապահը «իւղադործաց արուեստի» հա-մաձայն արդէն նախորօք պատրաստել էր «օծութեան իւղը». մնում էր ամ-բողջ գիշերը հսկում և պաշտօն կատարել և ամբողջ ցերեկն էլ բռն օրհնու-թեան խորհուրդի վերայ աքնել, մինչև զլուս եկաւ ամէն ինչ» ուրեմն ըստ էականին Ս. Միլևոնը, զոնէ է. դարու սկզբին՝ նոյն կազմութիւնն ունէր և նոյն ձևով էր օրհնում ինչ որ այսօր:

Իսկ թէ յաջորդ դարերում արդէն ի՞նչ անփոխարինելի սրբութիւն էր Ս. Միլևոնը հայ քրիստոնէի աչքում՝ դրան վկայ Ժ. դարու մեծ օրհներգակ Գրիգոր Նարեկացին, որ իւր յայտնի աղօթաղբքի վերջին խօսքը նուիրել է «սրբալոյս իւղոյն Միլևոնի» երկարաշունչ օրհնաբանութեան: Ս. Գրիգի վերց-րած բազմաթիւ վկայութիւններով և իւրի աշխարհօրէն գործածութեան օգտա-ւէտ կողմերն օրինակ առնելով՝ որչափ և «թարգմանօրէն» (Դիոնիսիոս Արիս-պագացուց), բայց դարձեալ իրեն յատուկ ճոխ պատկերաւորութեամբ նա մի առ մի նուիրագրում է սրբազան իւղով նկարագործման բազմազան արդիւնք-ներն անցեալում և քրիստոնէի անձի վերայ: Այս գործմանհարձ յուսոյ օրհ-նութեան իւղը, Գրիստոսի անուամբ և Ս. Հոգւոյ շնորօք կնքելով՝ զանազա-նատեսակ ազգերի բերում իրար է խառնում և դարձնում մի քրիստոսեան ժո-ղովուրդ, նոյն երկնաւոր Հօր հարազատ որդիներ: Ինչպէս որ Հին Ուխտի մէջ որոշուած էր զոհի իւղային մասերը կերակրի համար չգործածել, այլ աստուա-ծութեան նուիրել, իբրև ճենճեր զոհացողական, յայպէս և նոր Ուխտի մէջ օրհնութեան իւղը հանդիսանում է իբրև գորութիւն Տեառն մատչելի, որ մեր հոգուն ճանապարհ է տալիս դէպի երկնային կայանները վերանալու և Արար-չին ձօնուելու: Ինչպէս ճրագի իւղը լոյս է արտադրում և մեր շուրջը լուսա-ւորում, այնպէս և սրբալոյս Միլևոնը հոգևոր լուսաւորութեան միջնորդ է մեզ համար եայլն:

Յաջորդ ԺԱ. դարում, Բագրատունեաց Թագաւորութեան կործանումից յետոյ, երբ Պետրոս Կետաղարձ կաթողիկոսը, որ դժբախտաբար շատ տխուր

1 Ուխտանէս Եպիսկոպոս, Պատմութիւն Հայոց, Վաղարշապատ, 1881, էջեր 67:

գեր է կատարել Անի մայրաքաղաքը Յունաց ձեռքը յանձնելու մէջ և դորա համար առժամանակ պատուի ու պարգևների արժանացել, Կ. Պոլիս կանչուեցաւ, — երկիւզ կրելով իրաւամբ, թէ մի գուցէ շթոյնէն իրեն այլիս իւր հօտի մօտ վերադառնալ, 400 իրոր Միւսուն երկաթէ ամաններով թաղում է գիշերը՝ Անուր-Ախուրեան գետի յատակում, Անի քաղաքի մօտ, որպէսզի Յոյների ձեռքը չընկնի։ Այս գգնաւորութան մի պատճառն այն կարող է լինել, որ թէպէտ Գետադարձը իւր քրով որդի Խաչիկ Բ.ին իւր փոխանորդ հայրուպետ է կարգել, բայց վախենում էր, որ Յունաց բռնութեան երեսից նա ևս չկարողանայ հայրապետական իշխանութիւն վարել ու Ս. Միւսուն օրհնել, և Հայերը ֆիան առանց Միւսունի, բայց պատմիչի ակնարկած միւս պատճառն էլ այն է երևի, որ Յոյները արհամարհում էին Հայերի Միւսունը, իբրև նոցա դաւանական խտրութիւնը շեշտող մի զլխաւոր սրբութիւն, և եթէ ձեռք ձգէին, կ'անարգէին, կամ ոչնչացնելով նեղ գրութեան մէջ կը գնէին հայերին։ Այս հաստատում է նոյն Պետրոս կաթողիկոսի կեանքից մի ուրիշ դիպում, որ երբ Տրապիզոն էր գնացել Վասիլ Բ. կայսեր հետ տեսակցելու համար և Աստուածայայտութեան տօնին օրը հրաժան սաացաւ կայսրից ամենայն չքով Զորհնեաց հանդէսը կատարել՝ Ս. Միւսունը ջրի մէջ կաթեցրած ժամանակ, առուած է՝, լուսոյ ճառագայթների մէջ ցնցուղ փայտակեց շուրջը, որ տեսանելի էր ամբողջ քաղութեան։ Այս դրոյցը յետոյ աւելի ձեռնացրած պատմում են՝, թէ ո՛չ միայն սաստիկ հուր ցոլաց՝ իբրև երկնային ապացոյց Հայոց Միւսունի սրբութեան, որ Յոյները չընդունելով՝ կամենում էին նոցա Միւսունով սրբուած չուրը նորից օրհնել։

Նման մի կատարմամբ է անշուշտ, որ երբ ԺԲ. դարում, Ներսէս Շնորհայու օրով միութեան ինդիր ծագեց Յոյների և Հայերի մէջ, Յունաց Մանուէլ կայսեր կողմից Հայոց կաթողիկոսին եղած 9 առաջարկներից մէկն այն էր, որ Հայերը Ս. Միւսունը ծառերի պողից եղած ձիթով պատրտտէին։ Ինչպէս ժամանակակից մեր Եկեղեցւոյ հայրերը բացատրում են, Հայաստանում ձիթենու իւզ դժուարութեամբ փորելը միայն պատճառ կարող է եղած լինել, որ նախընթաց խոռվայոյզ ժամանակներում շատ անգամ՝ հասարակ ձէթ է դործածուել, թէ չէ սովորականը և անպայման ընդունելին նաեւ Հայոց համար եղել է միշտ ձիթենու իւլը։ Այսպէս, երբ 1441 թուին Հայրապետական Աթոռը Ս. Էջմիածին փոխադրուեց՝ այդ մեծ ձեռնարկութեան գլխաւոր հեղինակներից մէկը, Թովմա Մեծոփեցի վարդապետը, Կիրիկիայում զործադրուած գեղծութների թուում՝ որոնք պատահաւ եղան Աթոռի փոխադրութեան, յիշում է մինչև իսկ, որ «Աստուածադործակ Միւսունի փոխադրէն հասարակ ձիթապտուղի ձէթ էին զործածում այնտեղ, այսինքն Հայոց Եկեղեցւոյ կանոնի համեմատ նոյն ձէթը անուշահոտ խոնկելով և ծաղկունքով չէին համեմուտ Խնչպէս ուրիշ եկեղեցական կարգեր, որ նախորդ դարերում Աթոռի աստանդական և օտար ազդե-

¹ Մատթէոս Ուռուայեցի. Ժամանակագրութիւն. Վաղարշապատ, 1898, երես 104»

² Արիստակէս Վեդ. Լատիվերացի. Պատմութիւն. Վիեննայի, 1901, երես 18:

³ Ուռուայեցի, երես 50:

⁴ Թովմա Մեծոփեցու Յիւսասկարանը, Թիֆլիս, 1892, երես 56:

ցութեան ներքոյ լինելով՝ մասամբ խանգարուել էին, և Ս. էլմիսթին փոխադրուելուց յետոյ նախնեաց աւանդութեան համեմատ վերահաստատուեցանք, և ապա անփոփոխ շարունակուեցին մինչև մեր օրերը, այդպէս է և Ս. Միւռնոնի օրհնութեան կարգը՝ ձիթենու իւղով և անուշահոտ իւղերի, խունկերի և ծաղկեաց նշւթերի համեմունքով պատրաստելու հնամենի սովորութիւնը։ Մեծփեցին մի շարք տեսիլներ պատմելով, որոնք իբրև զուշակութիւն էին նկատուում Ս. էլմիսթին հրաշալի նորոգութեան համար, յիշում է նաև մի բարեպաշտ հայի իրեն պատմած երոգը, թէ ինչպէս տեսել է իրեն Ս. էլմիսթին բեմի վրայ նստած, զոգը վարդով լիքը, և ամէն կողմից հայեր գալիս այդ վարդից վերցնում էին։ ապա ինքն էլ իսկոյն մեկնում է, թէ Ս. Միւռնոն է այդ, որ Ս. էլմիսթինից պիտի տարածուէր ամէն տեղ՝ Յիւսուփ, երբ Հայոց աղդի այս մեծերախտ վարդապետն իւր ընկերների հետ այնպէս զարմանալի կերպով յաշուոյց Աթոռը Ս. էլմիսթինում հաստատել և նոր հայրապետ ընտրել ու օծել Կիրակոս Վիրապեցուն, նոցա կարևորագոյն հոգեւորից մէկը եղաւ Հոգեզայտեան տօնին մեծահանդէս ժողովով Ս. Միւռնոն օրհնել և Հայաստանի բոլոր կողմերն ուղարկել, կանոն դնելով, որ այնուհետև ձրիաբար բաշխուի ամենուրեք Ս. Միւռնոնը, հակառակ երևի Կիրիկիայում այս նկատմամբ մուսը գործած զեղծումների։

Թէպէտ Աթոռի փոխադրութիւնից Ս. էլմիսթինը շատ դառն և տագնապալից ժամանակներ անցկացրեց՝ արտաքուստ շարունակ ծանր բռնութեան, ճնշումների և կեղեքումների ենթակայ, ներքուստ խեղճ, անշուք և մշտակարօտ վիճակի մէջ, ունայն տենչերով միմիանց ձեռքից իշխանութիւն խլող և յաճախ մէկը միւսից աւելի ապիկար աթոռապալների խաղալիք, և մօտ երկու դար տևեց այդ թշուառ շրջանը։ սակայն աշխարհի ամէն կողմերը ցրուած և շատ տեղեր Մայր Աթոռից աւելի ողորմելի դրութեան մէջ գտնուող Հայ ժողովուրդի համար այնքան մխիթարական էր մտածել, որ իւր հոգևոր կեանքի մի կենտրոն ունի մայրենի հողի վերայ՝ նոյն տեղում, ուր Ս. Հռաւաթորի իւր առաքելական քարոզութեան և հայքապետական իշխանութեան հիմքը հաստատեց։ այնքան ամուր էր հաւատը, թէ առկայծեալ պատրոյզը պիտի չշիջանէր և Գալիլայեացի զաւազանը պիտի չխորտակուէր, — մինչ Ընդհանրական Հայրապետի բարոյական հեղինակութիւնը ցնալով աւելի ու աւելի դօքաացաւ և Ս. էլմիսթին անունը նուիրական դարձաւ ամբողջ հայութեան համար։ Մանաւանդ ժէ. և ժԸ. դարերում, Մովսէս Տաթևացի վերանորոգիչ հայրապետից սկսած, երբ Մայր Աթոռն իրօք նորոգուեց, շէնացաւ, կենդանացաւ, պայծառացաւ, դարձաւ լուսոյ և բարոյական վերածնութեան մայր հաւատարիմ հօտի համար։ երբ մի շարք հոյակապ անձնաւորութիւններ յաջորդաբար Հայրապետական Աթոռի վերայ բաղմնելով՝ միմեանց զերազանցել էին ձգտում իրենց շինարարութեամբ և Աթոռի ներքին բարեկարգութեամբ։ երբ նոցա ուղարկած նուիրականները հասնում էին Սպահան, Հնդկաստան, Դրիմ, Պոլս, Լեհաստան, Իտալիա և Հոլանդիա, այդ տեղերում պատմական դժբախտ պատահարներէ բերմունքով

¹ Նոյն Յիւսուփում, Կերտ Ծէւ.

հաստատուած և նիւթական բարօրութեան հասած հայ զաղուծներին՝ հայրապետական ողջոյն, էլշմիածնական սրբութիւնների օրհնութիւնը, Ս. Միւռոն տանում, հայրենի աւերակներն և նոցա շուրջը դեռ բռնութեան ներքոյ հեծող ժողովրդեան արեան արցունքի պատմութիւնը, մայրենի հոգ ու ջրի կարօտը տանում, և բերում հետն առատ նիւթական ճոխութիւններ, քաղաքակիրթ աշխարհի նորութիւններ՝ նոր զաղափարներ և ձգտումներ, Ս. էլշմիածնի ու հայրապետութեան վարկը իւր բարձրութեան զազաթնակէտին հաւաւ, և նոքա դարձան ամէնքի համար զիտակցաբար սիրելի և պաշտելի մեծութիւններ։ Ս. Միւռոնն ևս, իբրև նոցանից ընդունած ամենաթանկագին նուէրը, նոցա հետ ունեցած հոգևոր կապի ամենախորհրդաւոր միջնորդը՝ նոյնչափ աւելի յարդի ու նուիրական։

Իբրև նուիրակ և իբրև հայրապետ (1773-1780 թ.), մեր եկեղեցւոյ պատմութեան այս նշանաւոր շրջանի մի ամենարդիւնաշատ ներկայացուցիչն է յսւեթժ յիշատակաց արժանի Սիմէոն Երևանցին, և շատ քիչերն են եղել նորանից առաջ և նորանից յետոյ, որ Ս. էլշմիածնի բարոյական մեծութեան, հայրապետական իշխանութեան վեհութեան և Ս. Միւռոնի սրբութեան մասին այնպիսի բարձր զաղափար ունենային, ինչպէս նա, որի դեռ վարդապետութեան օրերից շատ ձեռագիր օրինակներով մնացած քարոզների մէջ գտնում ենք տաղանդաւոր և խիստ ոգևորակ աբաղայաբանութիւնն սյն զիտակցութեան։ Այդ քարոզներից մէկում, խօսելով Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի մասին՝ նա ասում է. «Այս ամենագովելի անձը այնքան առաջ զնաց իւր անօրինակ ճշնութիւններով և անմարմնական վարքով, և այնպէս սիրելի ու հաճելի եղաւ ամենազթած Աստուծուն, որ մի անգամ ընդհանուրի փրկութեան համար եկած Աստուծոյ Բանին իւր սիրովն ու ազօթքովը կրկին անդամ իլեցրեց այս Այրաբատեան երկրում, Վաղարշապատի դաշտում, Հայոց բնիկ օթևանում՝ յատկապէս Հայոց ազգի համար . . . Եւ այստեղից կենդանարար ջուր և մշտահոս աղբիւր բղխեց, այսինքն Ս. Հոգւոյ բազմապարզ շնորհը, որ աստուածազործ Միւռոնի միջոցաւ բաշխուած է բոլոր եկեղեցիներին, և հաւատացեալների հոգիները նորանով ոռոգուած՝ պարարտանում ու պտուղ են տալիս»։

— Մի ուրիշ տեղ Ս. Միւռոնի մասին աւելացնում է. «Փառանայապետական բոլոր սրբազործութիւնները Միւռոնով են կատարում ընդունում. ինչպէս եկեղեցի, սեղան, խաչ, քահանայ և ուրիշ եկեղեցական ամէն ինչ Միւռոնով է օծւում և սրբում. այդ պատճառով և եկեղեցական բոլոր խորհուրդների մէջ մկրտութիւնը և Միւռոնի օծումը գերադաս են, իբրև մնացած բոլորի դուռ և ճանապարհ»։

Յատկապէս Միւռոնօրհնութեան հանդիսի առթիւ Ս. էլշմիածին դիմող ուխտաւոր բազմութիւնն աչքի առաջ ունենալով նա բացականչում է. «Ո՛վ ամենայն եկեղեցիք և եկեղեցականներ, ճանաչեցէ՛ք Թագուհիների միակ Թագուհի Ս. էլշմիածինը, որ Հայոց ազգի Աթոռն է և Քրիստոսի յատուկ սիրելին. որի նմանը ուրիշ ազգեր չունին, որին երանի են տալիս և զովում, որին կարօտում են և տեսնել ցանկանում . . . Տեսէ՛ք և ճանաչեցէ՛ք կենդանի ջրոյ միակ աղբիւր և ջրհոր Ս. էլշմիածինը, որ հաւ բաշխում է ձեզ, յոռոգում

հոգևոր, կենդանարար շուրջ՝ Սուրբ Միւռոնը։ Այն խորհրդաւոր արեգակն է և էլ միաժինը, որ առատապէս ճառագայթում է դէպի ձեզ աստուածային լոյսը։ Սուրբ Միւռոնը, որ ձեր հոգին ու մարմինը պիտի լուսաւորէ։ Վայելեցէ՛ք ուրեմն, շնորհակալ եղէ՛ք և իմացէ՛ք, թէ ումնից էք ստանում այդ շնորհը։ Իժմախտաբար նոյն վստահութեամբ և նոյն պարծանքով խօսել մենք այսօր այլևս չենք կարող։ Սիմէոն Երևանցու օրով այնքան մեծ էր իրօք Մայր Աթոռի կատարած կենդանարար և լուսատու դերը հայ ժողովրդեան վերաբերմամբ։ Ինքը, բազմերախտ հայրապետը, մանուկ հասակից սնուած և կրթուած լինելով նոյն Աթոռի հովանու ներքոյ, ամբողջ կեանքը նորա շէնութեանն ու պայծառութեանը նուիրած՝ այնպիսի ջերմ հաւատ ունի դէպի նորա երկնատուր կոչումը, և Մահմետական ազգերով չըլծապատուած, Ասիական թանձր խաւարի մէջ կորած մի մթնոլորտում այնքան զգալի էր Քրիստոնէի համար նորա հոգևոր գերազանցութիւնը, որ վերև բերուած խօսքերը պէտք է համարուին հելլինակի անկեղծ զգացման և համոզման արտայայտութիւններ։ Սակայն դարուկէս ժամանակ է անցել այն օրից և մեզ բերել շատ ծանր փորձեր, մեզ համեստ ու նկուն դարձնող բազմադիմի ծանօթութիւններ։ Մեր առջև մի ընդարձակ քաղաքակիրթ քրիստոնեայ աշխարհ կայ՝ կենդանութեան և լուսաւորութեան այնպիսի փառաշուք կենտրոններով, որ եթէ մենք վստահանայինք իսկ նոցա հանդէպ բերել մեր հոգևոր կանքի կենտրոնը և պարծենալ սորա պատկառելի հնութեամբ, աստուածային հաստատութեամբ և անցեալ փառքով, սառը պատասխան կը ստանայինք անշուշտ. իսկ դ՛ուք, նոր ժամանակի սերունդներդ, որչա՞փ արժանաւոր ժառանգներ էք արդեօք ձեզ աւանդած բարեաց, ինչպէ՞ս էք զնահատում և ի՞նչ միջոցներով ներգործական դարձնում նոցա հոգևոր ոյժը։ Ինչքա՞ն պայծառ էք պահում արտաքուստ և կենդանի՝ ներքուստ ձեր հայրենի տունը։ Եւ ասիւրեան պիտի մնայինք մենք։ Եւ թողնելով որ իւրաքանչիւր քրիստոնեայ ժողովուրդ իւր ազգային սրբութիւններին զերազոյն արժանիք վերադրէ և պատշաճաւոր յարգն ընծայէ նոցա, դառնայինք և մեր փառապանծ ժառանգութեան բաղդատմամբ մեր անպարտաճանաչ խեղճութիւնը սղայինք։ Բայց և նոր ողի ու եռանդ ստանայինք, հակառակ մեր ապաշնորհութեան՝ Մեծ Լուսաւորչի և մեր եղանիկ նախնեաց անդուլ աղօթքի և անսպառ եւրախեաց շնորհիւ դեռ կանգուն և միշտ հաստատ տեսնելով Մայր Աթոռը, նորոգ օրհնութեամբ Սրբալոյս Միւռոնի միշտ կենդանի և կենդանարար շնորհաբաշխ Ս. Հոգին քրիստոնեայ հայութեան մէջ։ ձայնէինք միմեանց, և դարէ ի դար հնչող այս ձայնը արձագանգ տայ հայ սրտերում։ Եկէ՛ք, եղբ՛րք, շէն ու վառ պահենք լուսոյ այս սուրբ խորանը, որ այստեղից ծագէ միշտ լոյս մեր Հայաստան աշխարհին։

(Վերջ՝ 2)

ԿԱՐԱՊԵՏ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՄԱՐԴԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Աստուծոյ արուած ստորագիշինքուն մէջ իր ուրոյն տեղը ունի արգար բաւը՝ շրտաւար արդարաւ, ճարեգակն արդարութեանն և նման բանաձեւեր գերագոյն ապացոյցներն են այս իրողութեան:

Հոկաւակ այս ճշմարտութեան տակայն, Տիրոջ արուած ժիւս բոլոր ստորագիշինքէն — օէր, գութ, ողորմածութիւն, ամենակարողութիւն — աւելի, Անոր արգարութեան կամ աւելի ճիշդը արգարգատութեան մասին է որ կը վերաբերուինք կապածով ու տարակոյտով, Դիւրաւ կ'ընդունինք թէ Տէրը կգոր է ու ամենակարող, քիչ մը նաեւ գիտաւ՝ թէ Ան երկայնամիտ է ու բազումողորմ, բայց երբ կարգը գայ Անոր արգարգատութեան, պահ մը կը վարանինք ու կը տատամտինք: Ու հարց կու տանք մենք մեզի. — Ինչպէ՞ս կարելի է հաշտեցնել Աստուծոյ արգարութիւնը աշխարհի այլապէս ժամեքուն ու մինչև իսկ մեր առօրեայ կեանքին մէջ ու մեր շուրջը պարզուող աղաղակող անարգարութիւններուն հետ, ընտանեկան ու ընկերային նեղ շրջանակներէն մինչև ազգայինն ու համամարդկայինն սահմանները տարածուող: Որքան տուար է թիւը սկստ ու իրաւագործի ազգերուն ինչպէս մարդկային խմբաւորութեաններուն, իրենցմէ անհամեմատօրէն կգոր՝ բայց իբրտ ու ամբարիշտ մարդերէ ու պետութիւններէ գերեմտուած ու ճնշուած:

Սակայն այս երեոյթը յատուկ չէ ժիւյն մեր օրերուն կամ պարզ ու ազէտ մարդերուն: Հին Ուխտը մեզի կ'ըսէ թէ մարգարէական դասուն մէջ իր ուրոյն դիրքն ու գլխը ունեցող երեմիան իսկ չէ կրցած տեսարբեր մնալ ու գանգատած է Տիրոջ ի տես Անաթոլիդի (մեր օրերու Anata, Երուսաղէմէն հիւստ-արեւելք) ամբարիշտ ընդդիմեքուն գտած փայլուն յաջողութիւններուն ու բարգաւաճման:

Բայց, երբ մեր շուրջը պարզուող ազգ ու ցաւալի, կամ անարիւն և յաճախ ընդդէմեքուն երեոյթներու անմիական ազգեցութեան տակ հապնեղ մեր վճիռները կ'արձակենք, բնաւ չենք խորհրթ թէ անոնք թերի են ու մոկերեային, և չեն գիտնար առողջ ու ամուր տրամաբանութեան լոյսին ու զօրութեան գէմ:

Առնենք, օրինակի համար, անհաւատ ու ամբարտաւան անհատ մը, կենաքի ռուր բարեքները իր հասողութեան ծիրէն ներս ունեցող: Տոկուն է իր առողջութիւնը, լեցուն՝ իր քսակը և բարձր՝ ընկերութեան մէջ իր վայելած դիրքն ու վարկը: Երջանիկ է ըստ երեոյթին: Բայց ոչ ըստ էութեան: Իրին կը պակսի արտի անգործութիւնը, մաքուր խղճէ մը մեզի պարգևուած, կապալի տարափն ու անգոհ վաղուան: Իր բոլոր ունեցածները երաշխիքը չեն պայծառ ապագայի մը: Տէրը պատմած է զինք, իր դէմ գիշերով մարդու ամենէն անհաշտ թշնամին ու ամենէն անկաշտ դատաւորը — իր քիզճը: Ու այս երկուութեան տանջուող, գեղին ու գաման ծածաղի մը ներքև ի զուր կը ջանայ պարտկել ներքին փրակեցութիւնը:

Ուրիշ մը, արտաքուտ հեղահամոյց ու ամբարտաւան, կը պատահի քր յոճախակիօրէն հանդիպի ձախորդութիւններուն: Փորձութիւններ կը իրաւենն ու կը հար, ուսածն գիշը ամէն կողմերէ: Բայց կարծուածին չափ արտուր չէ ան, և կամ կարծուածին չափ բարի: Որքան շատ է թիւը մարդերու, Փորձեցեալական քարեկապաւորութեամբ պատմութեանը, քրոնք ներդիպին սակայն մեղքին ճանհիշները քարշանք կը բուրեն, ու որքան՝ մարդերը որոնք, Բաքիլունի մանուկներուն նման, իրենց վիշտերու հնոցին մէջն անգամ իրենց Արարիին հասցէուած փառք ու օրհնէնք աւելին իրենց յրթնեքուն: Որոնք, սուրբերուն ու առաքեալներուն նման, գիտեն կերպն ու գաղտնիք երջանիկ ըլլալու, և ի հեճուկս բազմապիսի վիշտերէ աքցանուած ըլլալուն, գիտեն բարձրանալ երոնութեան այն վիճակին, որ Տիրոջ հետ ունեցած մեր մօտիկութենէն ու մօտեմութենէն միայն կը ծնի:

Աստուծոյ արդարութեան նկատմամբ կասկած յայտնած ատեն բնաւ ժողոված ունինք թէ ինչ պիտի ըլլար մեր վիճակը, եթէ Տէրը դողդէր երկայնամիտ ու համբերատար ըլլալէ և անմիջապէս պատուհասէր, ինչպէս մեր հակառակորդները, մեզ ևս, մեր գործած ամէն մէկ մեղքին ու յոնցանքին համար: Մեզմէ որոշէն արտին մէջ մեղքը չէ հիւսած իր օտարայնը: Մեզի դէմ չարիք նիւթողնեալուն համար Ս. Ստեփանոսը — Շէր, մի համարիր դոցա զայս մեղքս — կամ Շնորհալիի — Ճե դարձն զնոսա ի չարեացն, զոր ունին վասն իմ. զի ողորմութեան քուժ արժանի եղիցին» — նման աղօթեալու և անոնց մեղքերուն թողութեան հայցելու փոխարէն անոնց վրայ Աստուծոյ ցաւուն համար փութացած տաննելու մեր ցանկութիւնը և անոնց պատահած փորձութեան մը պարագային մեր զգացած հրճուանքը խոտոր չի՞ն համեմատի միթէ քրիստոնէական բարոյականին և մեղքեր չի՞ն իրենց կարգին: Միթէ Տիրոջ կամքը մոլորած ու կորուսած ոչխարին դարձն ու փրկութիւնը չէ՞, փոխան անոր վերջնական կորուստին ու փճացումին:

Ուրիշ ախալ մը գործած կ'ըլլանք, երբ կը զայրաւորինք ու կը արանջանք ի լուր ազնիւ ու անփառ անհատի մը, համեմատաբար երկատար դո՛ւր արգիւր մէջ, մահուան բոթին ու գոյթին: Մենք, մարդկային չափանիշով, մահը կը նկատենք գերագոյն պատահաւոր, որուն երբեքից կարող է հանդիպիլ մարդ արարածը, և ըստ այնմ, իբրեւ անգրագոյն պատիժ, անով իր դատապարտենք մարդկային ընկերութեան գէժ մեծագոյն մեղանշողները, ճերմագործներն ու հայրենիքի դաւադանները: Նոյնը չէ սակայն մահը հագեւոր չափանիշով: Պատուհաս մը չէ ան, ինչպէս չէ նաև վերջնական մեր գոյաւանման: Անարդար, ուրեմն, Տէրը, երբ ճարգունքի այս հովիտէն վաղաժամօրէն իր յաւերժական փառքին մասնակից ըլլալու կը կանչէ մէկը կամ միւսը իր ճշմարտարարմ ծառայներէն: Մեր զգացած վիշտին ազդեցութեան տակ ընկճուիլ ու Ա. Հոգւոյ մխիթարութիւնը հայցելու անդ Տիրոջ արգարութեան վրայ տարա-

կուսիլ ոչ բանաւոր է և ոչ մանաւանդ քրիստոնէավայել:

Եթէ պատահէր որ Տէրը մեզ սաստէր ու պատէր ամէն քայլափոխի, կ'պատած պիտի ըլլար մեր ազատ կամքը, ու մենք պիտի նմանէինք դատարանի մը մէջ, խոստ ու խոտոռ ուսուցիչի մը անմիջական հակոդութեանը տակ տանուած աշակերտներու, որոնց բռնադատեալ կարգապահութիւնը ոչ մէկ բարենիչ պիտի ապահովէր իրենց:

«Որքան արդար են դատաստաններդ, մ'իլ Տէր», կ'ըսէ Հին Ուխտի ներշնչեալ մեծ մարգարէն: Եւ այս արտայայտութիւնը լատենտութեան վրայ խորսխուած առողջ զգացումէ մը կը բխի: Տաթեացիէ բանաձևուած մեր Եկեղեցւոյ ուղղափառ դաւանութեան հանգանակն ալ իր վերջաւորութեան կու տայ գերագոյն ապացոյցը Աստուծոյ արդարութեան, երբ կ'ըսէ. «արդարաց (վիճաբուած է) կենք յաւիտենական և մեղաւորաց՝ տանջանք յաւիտենական»: Գրիստոս իսկ վկայեց այս մասին, ըսելով. «Դատաստան իմ արդար է, զի ոչ խնդրեմ զկամս իմ, այլ զկամս այնորիկ որ առաքեացն զիս» (Յովհ. Ե. 30):

Չխաբուինք ուրեմն ինչոքովի երեւոյթներէն: Աստուծոյ քաղաքներն ու գործելակերպը վեր ու անհատ մնացած են միշտ մարդկային արամարանութեան նեղ սահմաններէն: Աստուծոյ արդարութիւնը պիտի գործադրուի իր տեղին տաժամանակին: Գիտնանք օգտուիլ Տիրոջ գութիւնն ու համբերութիւնէն և անցնենք մեր որտեղուն մէջ սերմերը բարութեան ու արդարութեան, անոնցմով զբաղուած՝ բացակա ու աներկիւզ կենալու համար Աստուծոյ անդ ու արդար դատաստանին տուի, հոն լսելու համար երանաւէ կոչը Գրիստոսի. «Եկա՛յք, օրհնեալք Հոր իւր մօտ, ժառանգեցէ՛ք զպատրաստեալն ձեզ ի սկզբանէ աշխարհի» (Մատթ. Ի. 34):

ԳԵՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻԶԵԱՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՏԵՍԱԿԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՅԱԶԱՅԱՍ ԿՐԻՍՏՈՒԹԵԱՆ

342. — Խորհուրդներուն մէջ, ընդունելութեան կարգով, կարեւորութեամբ և մեծութեամբ, և բոլոր քրիստոնեաներուն և նոյնիսկ միւս Խորհուրդները ուրացողներուն անհակառակ հաւանութեամբ՝ առաջինն է Մկրտութեան Խորհուրդը, զոր հանգանակին մէջ ալ յայտնապէս կը դաւանինք ըսելով: Հաւատամք և ի մի մկրտութիւն: — Մկրտութեան իսկութիւնը, ինչպէս և անունը, կը յայտնէ, կը կայանայ անձին լուացման մէջ քնական ջուրով: Ու արտաքին լուացումը նշանակ է ներքին և բարոյական մաքրութեան մեղքէ: Օրինական լուացումները սովորական էին Հրէից համար: Յովհաննէս մկրտութեան մէջ դրաւ իր քարոզութեան հիմը, երբ տակաւին իր ժամանակակիցներէն չէր ստացած մկրտիչ անունը: Բայց լուացումը, որ և մկրտութիւն, նոր և որդիչ անուն մը առաւ քրիստոնէութեան մէջ, որովհետեւ անհրաժեշտ պայման եղաւ քրիստոնէութեան մէջ մտնելու և իսկական նշանակ ի Գրիստոս հաւատքի և իրական միջոց մեղաց քաւութեան:

343. ՔՐԻՍՏՈՍՆԷ ԼԱՍՏԱՏՈՒԱԾ. — Մկրտութեան Խորհուրդին Գրիստոսէ հաստատուած ըլլալը բացայայտ է աւետարանին մէջ պահուած այն խօսքով, որով Գրիստոս Յարութենէն վերջ աշակերտներուն հրամայեց. «Կնայե՞ք այստե՞ստե՞ս, աշակերտե՞ք զամենայն հեթանոսս, մկրտեցէ՞ք զնոսա յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյ Սրբոյ» (Մատթ. ԻԸ. 19), զոր Մարկոսէ ալ կրկնուած կը տեսնենք. «Որ հաւատայ և մկրտի՝ կեցցէ» (Մրկ. ԺԶ. 15) խօսքով, ինչպէս նաև Նիկոդեմոսի ըսուած խօսքով. «Եթէ ոչ ոք ծնցի ի ջրոյ և ի Հոգւոյ, ոչ կարէ մտանել յար-

քայութիւն Աստուծոյ» (Յովհ. Գ. 5), Առաքելոց Գործերը և Թուղթերը լի են մկրտութեան կարեւորութեանը վերաբերող բացայայտ խօսքերով, զորս տւելորդ կը նկատենք յառաջ բերել: Այս վկայութիւններէն յայտնապէս կը հաստատուի թէ Գրիստոս ինքն հաստատեց արտաքին զործ մը և զայն տուաւ իրրեւ նշան ներքին զործադրութեան, այնպիսի սերտ յօդակապութեամբ, որ արտաքին մկրտութիւնը պատճառ ըլլայ ներքին կեանքի: Եւ ասոր մէջ է որ կը կայանայ Խորհուրդը, ինչ որ նաև միթեր նոյնիսկ արեւմտաքի մէջ չորսդանդները, ուստի հազիւ թէ հարկ պիտի ըլլայ յիշել մկրտութեան Խորհուրդը հաստատող վկայութիւններ:

344. — Գրիստոս ոչ միայն հաստատեց մկրտութիւնը յարութենէն վերջ, այլ ինքն իսկ մկրտուեցաւ յարութենէն առաջ: Խնդիր է եղած թէ Գրիստոս մկրտութեան հաստատութիւնը տուած է արդեօք յարութենէն ետքը, վերեւ յիշուած խօսքով թէ կանխաւ ալ հաստատած էր զայն իր մահէն ալ առաջ, երբ իր վարդապետութիւնը կը քարոզէր: Յայտնի է թէ բացարձակ հրամանը յարութենէն ետքն է որ տուաւ, բայց անոր հարեւորութիւնը աւելի կանուխ բացատրած էր Ան Նիկոդեմոսի ըրած լազարարութեան մէջ, իր մկրտութենէն ետքը առաջին Զատիկի օրերուն: Գրիստոս ինքնին մկրտուեցաւ Յովհաննէսէն, բայց Յովհաննէսէն տրուած այս մկրտութիւնը Խորհուրդ չէր, զի Գրիստոս ինքը պէտք չունէր Խորհուրդին արդիւնքին, որով Գրիստոսի Յորդանանու մէջ Յովհաննէսէն մկրտուելը օրինական էր և ոչ թէ խորհրդական:

Սակայն Գրիստոս ինքն ալ արդեամբ մկրտեց իր կեանքին մէջ, ինչպէս լեւեցին Փարիսեցիները. «Եթէ Յիսուս բազում աշակերտս առնէ և մկրտէ զան զՅովհաննէս . . . քանզի ոչ թէ Յիսուս ինքնին մկրտէր, այլ աշակերտքն նորա» (Յովհ. Գ. 1-2): Ոմանք այս խօսքը այնպէս մը կը հասկնան թէ Յիսուս ինք անձամբ չէր մկրտեր, այլ իր աշակերտներուն ձեռքով, իսկ ուրիշներ կը հասկնան

թէ Յիսուս Յովհաննէսէն աւելի կ'ընէր, որովհետեւ ոչ թէ լոկ անձամբ կ'ընէր ինչպէս կ'ընէր Յովհաննէս, այլ աշտակերտներուն ալ տուած էր իշխանութիւն մկրտելու: Երկու խօսքերուն իմաստներէն կը հասկցուի թէ Քրիստոս իր քարոզութեան սկիզբը մկրտութիւն կ'ընէր ոչ անձաւ պիտի ըլլար կարծել թէ անիկա լոկ օրինական մկրտութեամբ կը մկրտէր Յովհաննէս մկրտութեան համեմատ. մասնաւոր կ'երևի թէ Քրիստոս Յովհաննէսէն մկրտուածներն ալ կը մկրտէր, որովհետեւ այլապէս անհասկնալի պիտի ըլլար Յովհաննէսեաններու փափաքը Քրիստոսի մասին թէ ճառաւասիկ նա մկրտէ և անհետին գան առ նա՛ս, ինչպէս կ'ընէ նաև Պօղոս, յիս ժամանակաց ի Քրիստոս մկրտելով Յովհաննէսէ մկրտուածները (Գործք, ԺԹ. Ծ):

345. ԴԱՐՁԱՆԱԼ ՆՈՅՆ ՄԱՍԻՆ. — Սա ես պէտք է աւելցնենք թէ Քրիստոս զերջին ընթրիքի ընթացքին իրեններուն բաշխեց Հաղորդութեան Խորհուրդը և իշխանութիւն տուաւ անոնց նոյնը կատարելու իրմէ վերջը, և կարելի չէ ըսել թէ առաքելները առանց Մկրտութեան Խորհուրդը ընդունած ըլլալու կրնային ընդունել միւս Խորհուրդները, կամ թէ կրնային մկրտել ի Քրիստոս մկրտութեամբ եթէ իրենք կանխաւ ընդունած չէին զայն: Այդ ամէնը կը յարգուի մեզ աւանդելու թէ Քրիստոս հաստատեց Մկրտութեան Խորհուրդը իր քարոզութեան սկիզբը, որով և կ'արդարաւայ նիկիոյեմոսին տրուած բացատրութիւնը, որ տեղի չէր ունենար անշուշտ եթէ մկրտութիւնը հաստատուած չըլլար:

Իսկ ինչ որ յարութեանէն ետքը աւելցուեցաւ, անիկա կը վերաբերի զայն անխախտ հրէից և հնթանոսաց վրայ գործադրելու բացարձակ հրամանին և մկրտութիւնը յանուն Ամենօրեայ Երրորդութեան կատարելու ձևին: Բայց թէ ե՞րբ և ի՞նչ պարագայի ճշդակի մկրտութիւնը հաստատուեցաւ Քրիստոսի՞ անտրոշ է Աւետարանին մէջ: Թէև խորհրդաւորն առաւմով կ'ըսենք թէ Քրիստոսի մկրտութեան մէջ պատկերացաւ ի Քրիս-

տոս մկրտութիւնը՝ յայտնութեամբ Երրորդութեան Խորհուրդին, որ խորհրդեան ձևն է: Իր մկրտութենէն ոչ շատ ետքը, կը տեսնենք որ կը մկրտեն Քրիստոս և իր աշակերտները. ուրեմն և իրենք, աշակերտներն ալ, մկրտուեցան առաջուց և այդ կերպով հաստատուեցաւ Մկրտութեան Խորհուրդը: Հին Հայերէն ոճանգ կ'ըսեն թէ Տիրամայրն ալ մկրտուեցաւ Քրիստոսէ, բայց Հատինները աւելորդ կը նկատեն զայդ, զի կոյսը զերծ կը գաւառին Ադամական մեղքէ, բայց ըստ մեզ, առանց Մարիամու սկզբնական մեղքէն ազատ ըլլալուն ալ, աւելորդ կ'երևայ զայն մկրտելը, զի ինչ որ անոր համար է, կը մտնէ հին օրինաց կարգին մէջ:

346. ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ՆԻՒԹՂ. — Մկրտութեան Խորհուրդին նիւթն է բնական ջուրը, առանց խորտութեան իր մէջ եղած պատահական փոփոխութեան և պատահական հանգամանքներուն, պզտոր ըլլայ կամ յստակ, ցուրտ ըլլայ կամ ջերմ, աղբիւրէ կամ անձրեւէ, աղի ծով կամ համեմուած ըստ տեղեաց, բուէ որ ըլլայ այն բնական նիւթը, զոր աշխարհ ամենայն կը ճանչնայ զուր անուան տակ: Նորադանդները, հետեղութեամբ Լուսերի, ընդարձակագոյն իմաստով կը հասկնան ջուրը, իբրեւ ջուր ընդունելով ամէն հեղուկ նիւթ, որ կրնայ ծառայել լուսացումին կամ բողբոջին: Հիներէն Սելևկեանները (Բ. դար) կը քարոզէին ի ջուր մկրտութիւնը (Մատթ. Գ. 11) և Փլակիւեանները, որոնք ծաղկեցան ԺԲ. դարուն, կ'ըսուի թէ քարոզած են արեամբ մկրտութիւնը: Սոկինեանները (ԺԱ. դար) այլաբանական նկատեցին ջուրը, հետեւելով կամ ճեղքիներուն (Գ. դար), որոնք աւելորդ կը նկատէին զգալի նիւթը:

347. ԸՂՁԻՑ ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՐԵԱՆ ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆ. — Ըստ ուղղափառ գաւառնութեան, անհրաժեշտ է ջուրով մկրտութիւնը, թէև ընդունելի նկատուած է երբեմն նաև ըղձից մկրտութիւնը և արեան մկրտութիւնը, բայց Սոկինեանց և Փլակիւեանց հասկացածէն տարբեր իմաստ

ներով. ըզմից մկրտութիւնը տան է, որ երբ մէկը սրտանց կը փափաքի մկրտուի թիւն ընդունիլ, քայց իր կամքէն անկախ պատճառներով կ'արգիլուի գահացում տալու իր սրտի փափաքին, ան միայն իր փափաքովը մկրտուած կ'ըլլայ: Իսկ տրեան մկրտութիւնը արժէք ունի միմիայն ժառիրոսներուն համար, այսինքն իրենց տրեան մէջ մկրտուած կը համարուին անոնք, որ Քրիստոսի հաւատալէն ետք, առանց ժամանակ կամ հնարաւորութիւն աւանդուաւ մկրտուելու համար, Քրիստոսի համար մահաւան կը մտնուէին: Երկու պարագաներուն մէջ ալ միշտ կամքը անկախ է արգելիչ և անտեղիտալի հարկն է, որ կը լրացնէ իսկական մկրտութեան թերին, որպէսզի ոչ ոք հոգեւորապէս զրկուի հակառակ իր քաբի կամքին: Այս վարդապետութեան ի հաստատութիւն, սովորութիւն է յառաջ բերել Ս. Գրոց վկայութիւնները. «Որ սիրեն զիս, սիրեցի ի Հօրէ իմէն» (Յովհ. ԺԳ. 21), և «Ամենայն որ կարգայցէ զանուն Աստուծոյ՝ կեցցէ» (Հովհ. Ժ. 13): Ասոնք ըզմից մկրտութեան համար, իսկ արեան մկրտութեան համար՝ «Որ կորոյս զանձն իւր վասն իմ՝ գոցէ զնա» (Մատթ. Ժ. 39),

348. ՋՈՒՐՆԻ Ե ՆԻԻԹ ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ. — Ի բաց առեալ այսպիսի արատասովոր և բացառիկ պայմանները, իսկական և նիւթական ջուրը կը պահանջուի իբրև նիւթ անորոգիւն: Ուղղորդաւ Եկեղեցեայ վարդապետութեան համեմատ, այսպէս կը հետեցնենք «մկրտեցէք» (Մատթ. ԻԸ. 19) պատուէրէն, որ ճշգրտապէս լրուանէ լուսացումը մտքին, նիկողեմոսի տրուած քաջատրութեանը հետ մահաւանդ. «Եթէ ոչ ոք ծնցի ի ջրոյ և ի հոգւոյ, ոչ կարէ մտնել յարքայութիւն Աստուծոյ» (Յովհ. Գ. 5): Ըստ այսմ, երբ թթովացի ներքինին մկրտութեան կը փափաքէր, ստիպուեցաւ ուղտակ մինչև ճեկին ի ջուրն» ու այն ասեմ ըսաւ. «Ահա առիկ ջուր, զի՞նչ արգելու զիս ի մկրտել: Ու այսպէս, լիին երկոքին ի ջուրն, Փրկիպոս և ներքինին, և մկրտեաց զնա» (Գործք, Ը. 36-38), ու կուռնելիոսի մկրտութեան ասեմ կ'ըսէր Պետրոս.

«Միթէ զջուրն ոք արգելու կարէ առ ի մկրտել զսոսա . . . և հրամայեաց նոցա մկրտել» (Գործք, Ժ. 47-48):

Առաքելոց բովանդակ գործը և թուրթերը երբ մկրտութեան վրայ կը խօսին, միշտ յառաջ կը բերեն բնական ջուրով լուսացման եղելութիւնը: Նախկին Եկեղեցւոյ բոլոր պատմութիւնները կը նկարագրեն ջուրով և լուսացումով մկրտութիւնը. աւերակներու մնացորդները, հին եկեղեցիներու, կոնքերու և նկարներու փածոները և հատուկաբար, բոլոր տեսարաններու յիշատակարանները յառաջ կը բերեն ջուրով լուսացման կարգադրութիւնները, գործադրութիւնները և արձանագրութիւնները, այնպէս որ Եկեղեցւոյ Հայրերէն մին (Օգոստինոս) կ'ըսէր իրաւամբ. «Զի՞նչ է մկրտութիւնն Քրիստոսի, լուսացումն ջրոց ի բանին: Բարձ զջուրն, չէք այլ մկրտութիւն, բարձ զբանն, ոչ ևս է մկրտութիւնն»:

349. ԱՄԵՐԻԿԱՅԻՆ ՍԱՅՐԱՄԱՆԻ ԵՆԻ ԶՆԻՔՈՒՄ. — Բայց Ս. Գրոց մէջ չեն պակտի զանազան վկայութիւններ, որոնք հակառակորդներուն կարծիքով, այլաբանական իմաստով կը թելադրեն հասկնալ ջուրը քան թէ նիւթական իմաստով: Ու նախ վերելք մեր յառաջ բերած խօսքին մէջ «Եթէ ոչ ոք ծնցի ի ջրոյ և ի հոգւոյ» (Յովհ. Գ. 5), ինչպէս Հոգին այլաբանորէն կը հասկցուի, կ'ըսեն, նոյնպէս նաև ջուրը: Բայց ընդհակառակը, հոգին բնաւ այլաբանորէն չի հասկցուի, վասն զի հոգին ծնունդը իրապէս կը հասկցուի այնտեղ ըստ պահանջման բնութեան Բանին, հետեւաբար ջուրէն ծնունդը, ըստ պահանջման բնութեան նիւթին:

Թովաննէս Մկրտիչ ալ կ'ըսէր. «Նա մկրտեաց զձեզ ի Հոգին Սուրբ և ի հուր» (Մատթ. Գ. 11): Կ'աւարկեն ասկէ հետեւ ցնեկով. «Ինչպէս հուրը այլաբանական է հոս, նոյնպէս է նաև ջուրը այլաբան. առկայն բան մը տեղ մը այլաբանորէն գործածուած ըլլալուն համար, ամէն տեղ այլաբանութիւն գործածուած չ'ըլլար: Նկարագրական և այլաբանական իմաստը երբեմն իրարու տեղ կ'անցնին և իրեն բնութիւնը և գործնական նկարագրը

միայն կը զանազանեն երկու իմաստները իրարմէ, ըստ տեղանքի: Եկեղեցիները միշտ նկարագրական իմաստով հասկցած են ջուրը և մկրտութեան լուսացումը. բայց երբեք նկարագրական չեն հասկցած հուրը, և մտածած չեն ընդ հուր անցանել երկխաները իրեք թէ ամենով առանգգուստը իւր կամ զգուստը զբոցով Մեղքեմայ» (Դ. Թագ., ԽԴ. 10):

350. ԴԱՐՁԱՆԱԼ ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ՀԵՐԲՈՒՄ. — Գրիստոս ալ կ'ըսէր առաքեալներուն. «Յովհաննէս մկրտեացի ջուր, բայց դուք մկրտիցիք ի Հոգին Սուրբ, ոչ յետ բազում առաւրց յետ այսոցիկ» (Գործք, Ա. 5), ու հակառակորդները կը կարծեն թէ Գրիստոս ի բաց կը զնէ ջուրը իւր մկրտութենէն: Բայց երբ Գրիստոս զայդ կ'ըսէր, առաքեալները արդէն մկրտուած էին իրմէ, և իրենք ալ ուրիշներ մկրտած էին: Յովհաննէս ապաշխարութեան մկրտութենէն զտու ուրիշ բան մը չէր կրցած տալ, Գրիստոս աւելի կուտայ նաեւ շնորհը, զոր անոնք քիչ ետքը պիտի ընդունէին Հոգւոյն գալովը: Պետոս կը գրէ. «Որ և զմեզ ըստ նմին օրինակի կեցուցէ մկրտութիւնն, ոչ զմարմնոյ աղտոյ ի բաց ընկնով, այլ զբարեաց մտացն հանգէտ են. (Ա. Պետ. Գ. 21), ու հակառակորդները կ'ըսեն ուրեմն թէ մկրտութիւնը չունի մարմնոյ աղտը թափելու հանգամանքը, ինչպէս պիտի ընէր ջուրով լուսացումը:

Բայց Պետոս ոչ թէ լուսացումը կը մերժէ, այլ կ'ուզէ որ ուշադրութիւններն միայն արտաքին գործին վրայ չսեռեն, այլ աւելի անդին երթալով, ներքին մաքրութիւնը մանաւանդ նկատի ունենան: Պողոս ևս կ'ըսէ. «Ապրեցոյց զմեզ ի ձեռն աւազանի մեռաւորած ծննդեանն և նորոգութեամբ Հոգւոյն Սրբոյ զոր տեսալ է մեր» (Տիմոս, Գ. 5): Եւ այլուր կը յաւելու թէ «Բաղնիցաք ընդ նմին մկրտութեամբն ի մահ, զի որպէս յարեալ Գրիստոս ի մեռելոց փառքն Հօր, նոյնպէս և մեք ի նորոգումն կենաց շրջես»

ցուք» (Հռոմ. Զ. 4): Հակառակորդները կ'ուզեն ասկից ևս հետեցնել թէ ուրեմն այլաբանական է լուսացումը և նիւթական ջուր չկայ Խորհուրդին խօսքին մէջ: Սակայն թէ մտադրութեամբ կարգացուի, պիտի տեսնուի թէ Պողոս կ'ընդունի լուսացումը և ջուրի մէջ ընկնումը, ու Պետոսի պէտ ինքն ալ կ'ուզէ հաւատացեալներուն միտքը նիւթականէն գերբնականին տանիլ, և զգալի գործողութեան մէջ ցուցնել իմանալի գործողութիւնը, որ հոգեով կը կատարուի:

351. ԱԻԱԶԻ ԵՒ ԳԻՆԻԻ ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆԸ, ՅԵՐԻԹԻՐԱՆՔԸ ԵՒ ՀԵՐԲՈՒՄԸ. — Իսկ ջուրով ընդարձակաբար սմէն մաքրիչ նիւթ իմանալու մասին նորազանգները յառաջ կը բերեն մանրադէպ մը, ուր կը պատմուի թէ Նիկիեոս հրեայի մը մկրտել տուաւ անապատին մէջ աւազով, առ ի չգոյն ջուրի և հատուածներ Հռոմի հայրապետներու կարծեցեալ գործերէ, որոնք մէջ կ'ըսուի թէ Միսիկիոս (Դ 398) և Ստեփանոս (Դ 752) վաւերական համարեցին զինի ի մէջ մկրտութիւնը, ջուրը չկենալուն համար: Բայց նախնեաց մէջ ոչ մէկ տեղ կը գտնուի որեւէ յիշատակ ուրիշ նիւթով կամ հեղանիւթով մկրտութեան, որ կանոնաւոր են կէ նշմարանք մը հանել ի նպատակ այդպիսի կարծիքի:

Մենք ալ գիտենք թէ Գրիստոսի կողմէ ջուրը իրեք մկրտութեան նիւթ ընտրելը պատահական է բոլորովն և ոչ մէկ բան կ'արգիւրէր զինքը որ ուրիշ բան մը ընտրէր իւր մկրտութեան նիւթ և կատարէր և հաստատէր Խորհուրդը, բայց ասոր համար ոչ մէկ պատճառ կայ կատարուածն ու հաստատուածը փոխելու: Իսկ յառաջ բերուած օրինակին դառնալով, Նիկիեոս ինքն իսկ կը յիշէ թէ Դիոնիսիոս Աղեքսանդրացին (Դ 264) երբ իմացաւ աւազին մէջ կատարուած մկրտութիւնը, վերստին մկրտել տուաւ զայն ջուրով: Իսկ Հռոմի հայրապետներուն վերադարձած գրութիւնները կեղեկարծ են և կը մերժուի հմուտներուն կողմէ:

ՉԱՅԼՏ ՀԱՐՈՒՏԻ ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

L

Զմայլած ... կը դառնանք, բայց չենք գիտեր ուր,
 Արբած գինիովն իր գեղեցկութեան,
 Մեր սիրսն օրօրուն լիութեամբը, լուռ
 Շղթայուած միտք կառփին՝ Արուեստն յաղթական.
 Իսկ մենք կեցած հոն ըստուկի նըման:
 Կեցի՛ր, ձայն չ'ուզեր, ոչ նրբախօս փաստ,
 Ոչ ալ փանափի խօսքեր՝ վաճառման ...
 Թող հառէ սոփեսան, չէ աչքն անիմաստ,
 Ոչ ալ սրտին զարկ. Դարդան՝ հովուին խօսքն է հաստատ:

LI

Զես յայտնուած դուն Պարիսին այս ձեւ,
 Կամ երջանկագոյն Անփսէսին. կամ,
 Ողջ աստուածութեամբդ, երբ որ քու առջեւ
 Կ'խոնարհէր պարտուած Ռազմի սէրն անգամ:
 Նայուածքն յառ՝ դէմին քու աստղանըման,
 Պառկած զոգրդ եւ աչքերն քու դէմին,
 Այսդ հարակելով, երբեքդ սիրահամ՝
 Հալած հըրայրէն սիրոյ կըրակին,
 Կը տեղաւ լաւա անոր կոպերուն, յօնին, երթունքին:

LII

Բոցավառ, հալած մէջ անխօս սիրոյ,
 Իրենց Աստուածութիւնը անբաւարար՝
 Սիրոյ ըզգացումն արտայայտելու,
 Կ'ըլլան մահկանացու մարդոց հաւատար,
 — Մարդն ալ մերթ կ'առնէ աստուածային փայլ —
 Թէեւ բեռն երկրին արգելք է, սակայն
 Կը յիշենք տեսիլն, կրնանք ստեղծել ալ՝
 Եղած, ըլլալիք բաներէն համայն
 Ինչպէս արձանն այս, երեւոյթով աստուածաման:

LIII

Թողունք վարժ մասանց, հարսիկ ձեռներուն —
 Արդիսին. եւ զինք կապկողին, ցուցնել
 Թ'ինչպէս կը գիտնայ խորագիտութիւնն՝
 Կորութեան շրջափակ, կրնայ ըզգացնել

Ուռուցքն հեռանալին, չգիտցածէն ճառել —
Թող չըբթէ պիղծ շունչն իրենց՝ հոսին
Մէջն որուն պիտ' միտք բընակի պատկերն
Երազ՝ անայլալ հայելոյն խորին,
Որ երբեւիցէ կ'իջնէ մարդուն մէջ, որ շողայ հոգին:

LIV

Սանթա Քրոշէի, Սուրբ Երջփակին մէջ կան
Ունիւնք, որ կ'ընեն զայն սուրբ աւելի,
Մոխիր, որ ինքնին է անմահական,
Թ'եւ ոչինչ կայ անդ, այլ լոկ անցեալի
Ձուտ վըսեմացած յոյժն մասունքների,
Որ հանգչեալ են հոն՝ քառսին մէջ,
Ոսկերք Աննէլոյի եւ Ալժիէրի.
Գալիլիոյ ցաւերն հոն գրքեր են վերջ.
Հոն Մագիալէլու կեանքին վերջին էջ ...:

LV

Ձորս միտքն ասոնք, Իսալիա, չորս տարր,
Սեղծագործութեան՝ լըրիս բաւական,
Ժամանակն, որ բիր նեղով անարգար
Պատեց պատմութեանը կայսերական,
Պիտի ուրանայ, ժխտած է անգամ
Այլ երկիրներուն, աւերէն յառնող
Ոգիք, բեղմնաւոր է փութ դարմնական,
Ունի ոսկեզօծ կենսատու դեռ շող,
Հինին նըման, Գանովան է այժմ հսկող:

LVI

Բայց Եսրուացիին երեք՝ ո՛ր են հանգչած --
Տանթէ եւ Բեթրարք, նաեւ Գուռանն այն,
Որ հարիւր արձակ սիրովէ պ գրած՝
Հազիւ թ'անոնք փոխ մնայ աննշան —
Պարզ կաւէ չէին շինուած մե՛զ նման,
Միթէ նըրա՞նք եւս եղան ոչինչ, հող.
Ձունենայի՞ն գէթ քարէ կիսարձան,
Ձունենայի՞ն գէթ մարմարէ կոթող,
Ձվասահեցա՞ն հողին՝ իրենց ծընունդ զրուղ:

LVII

Ապերախս Ֆլորէնս, Տանթէն կ'ննջէ դեռ
 Հեռուն, զերդ Սկիպիոն, անարգ ափի մ'մէջ,
 Քաղաքային վէճի, բաղխումներ, մարտեր՝
 Վարեցին Գուսանն, համբաւն իր անեւջ՝
 Բայց որդւոց-որդի պիտի՝ պաշտօնի անվերջ՝
 Դարերով, զղջմամբ: Իսկ Գլուխն թագակալ
 Բեթարիին, որ կրեց ծաղկեպսակ մը պերճ,
 Որուն ծաղկունքն իսկ են երկրէ մ'օտար,
 Կողոպտեցին — ո՛չ քու — ի՛ր կեանքն, համբաւ, շիրիմն ալ:

LVIII

Պողպատի զին՝ մայր երկրին է յանձնած,
 Զի պառկիր սակայն մեծերու քովն ան,
 Քաղցր ու վեհ օրհնէճի քան է ընդունած
 Ինք: Ո՞վ է զբաղն ձեռ լեզուին Տոսկեան,
 Որու ձայները երգ են անմահ,
 Խօսքերն նուագ. արդ շիրիմն աւերակ,
 Կը կրէ բորենու հետքերի նշան.
 Մեռածներու մէջ ոչ իսկ տեղ մ'անյարգ,
 Անցնողներէն չի սպասեր ոչ մի հառաչանք:

LIX

Սանթա Քրոյ զուրկ է անոնց հզօր մոխրէն,
 Այդ զրկմամբ ան ա՛լ աւելի կ'յիշուի՝
 Ինչպէս հին ասեմ կայսեր ցոյցերէն՝
 Պակտէր կիսանդրին ընտիրն Պրուսոսի:
 Ուրախ Ռավեննա, եզերիճ ծերացած
 Կայսրութեան բերդը՝ անմահն է ի քուն.
 Արմուան երս է՝ հպարտօրէն պահած
 Այլ ախորեալի մ'սրբազան անիւնն,
 Մինչ Ֆլորէնս զուր կ'ըզճայ դարձն իր մեռելներուն:

LX

Ի՞նչ է Փիրամիսն իր՝ թանկ քարերու,
 Պորփիր, յասպիս եւ ազաւս, եւ ալ գոյն
 Դոհար եւ մարմար, սրնց յանձնելու
 Կ'ըլլանք ոսկորներն հարուստ դուխերուն:
 Յօլն որ կը ժպտի վայրկեան մ'աստղերուն:

Թարմութիւն կու սայ կանաչին՝ պատող
Գիրեզմանները բանաստեղծներու,
Որ աւելի եւս թեթեւ ննել հողին,
Քան մարմար սալն իւխանի մը մարմինն ծածկող:

LXI

Կան այլ շատ բաներ՝ աչք եւ սիրտ դիտող,
յԱռնոյ սրբարան — արուեստի տանար —,
Անդրի՛մ մրցին հետ գոյներուն շող- շող ...
Այլ հրաշալիք եւս, բայց ոչ ինձ՝ համար,
Խոհեքս աւել՝ վարժ եմ բնութեան աննառ՝
Քան թէ արուեստի ցուցաստաններու,
Թէպէտեւ գործ մը արուեստի հարսար՝
Կանչէ իմ հոգին իր յարգը տալու,
Քիչ կը զգամ եւ վասն գործածած իր զենքերուն,

LXII

Որ նոյնը չեմ ա՛լ: Կը շրջիմ այժմ եւ
Թրասեմէն լինի մօտ՝ կիրնին մէջ այն,
Որ մահ պիտի՝ բերէր ժպիւրհ Հռոմին վէս.
Հոն Կարգեղոյնի նենգամրսութեան՝
Յիւլիոսի ռազմի հնարն աննրման,
Որ մղեց Հռոմի զօրքն՝ ընդմէջ լեռան – ծովուն ...
Յուսահատ զօրքն այդ տրուա փառութեան
Վըրտմ օրինակ ... գետ եղաւ արիւնն,
Ծուխ՝ ամէն դի, մահ՝ տարտնայած լէզէններուն:

LXIII

Ինչպէս տապալուող անտուն փոթորկէն,
Մարտի վիճակը այնպէս էր այդ օր,
Այնպէ՛ս կասաղի, անոր նախնիքն
Կուրցած էին ալ: Զէին ըզգար, որ
Կը ցարժէր երկիրն ժամէ մը հըզօր:
Կը տատանէր ան իրենց ոտքին տակ,
Իրենց առջեւ բաց գերեզմանը խոր.
Կ'իյնային իրենց վահաններուն հակ.
Այդ է անեղ վերջն ազգերուն կռուին անարգ:

Թրգւմ. Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԼՈՐԵ ՊԱՅՐԸՆ

(Շարունակելի)

Ս. Ռ. Ի Ն Ս. Ղ. Օ Թ Փ

«Սիրս սուրբ հաստատեա՛յիս, Աստուած,

(ՍԱՂՄՈՍ, Ծ. 10)

Կը մտածեմ ես երբեմն, խոցեր ինձ շատ սրտի, Տէր,
Բայց անոնց հետ միասեղ եթէ շնորհդ ալ չըլլար,
Զունենայի մանաւանդ այն գանձը զոր Դուն նշուէր,
Գիտեմ, կու տաս փչեալուն, որ իբրեւ ջահ մը անմար,

Մեզ խութերէն, մութերէն գէպի ափերն արփաւող
Կ'առաջնորդէ, ի՞նչ վայթ քէ խաբաւփումով, կտորն ի կալ,
Պիտի գուցէ տենչայի ես օր առաջ իջնել հող,
Ու ինծի հետ ընդհողել վիւտերս, վերհերս անյապաղ:

Գոհ եմ տուած պարգեւէդ, շնորհակալ ալ նոյնպէս,
Ձիրն այդ աղբիւրն է փանգի երջանկութեանս անկաւկած,
Սակայն պարգեւ մը միակ 'թէ ըլլար ինձ խոստացուած,

Եւ ընտրութիւնը անոր ըլլար կախեալ լոկ կամէս,
Պիտ' անվարան ընտրէի սիրտ մը բարի ու հլու,
Սիրտ մը, ո՛վ Տէր, մաքրազարդ, առակ սիրովդ լեցունելու:

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

Դ. ԴԱՐՈՒ ՀԱՅԵՐԷՆԸ

Ի՞նչ էր հայերէն լեզուի վիճակը զրի գիւտէն առաջ: Այդ մասին տեղեկութիւն ստանալու համար նախ պէտք է դիմենք Մովսէս Խորենացիի Հայոց Պատմութեան, որ կ'ընծայէ մեզի քանի մը թանկագին պատառիկներ Հայոց հեթանոսական շրջանի բանահիւսութենէն: Այդ գողարիկ տողերը կը ցիւցնեն թէ հայերէն լեզուն լաւ մշակուած էր մեր վիպասաններուն երգերուն մէջ:

Քրիստոնէական շրջանի բանահիւսութենէն մեզի հասած են աւելի ընդարձակ հատուածներ, շնորհիւ Ագաթանգեղոսի եւ Փաւստոսի Պատմութիւններուն հնդիւնակին: Այս յօդուածին նպատակն է գաղափար մը տալ Դ. Դարու Հայոց բանահիւսական լեզուին մասին:

Նախ եւ առաջ կ'ուզենք այստեղ յիշել զլիսաւոր մէկ յատկանիշը վիպական պատմներուն, որ է տարապայման չափազանցութիւն թիւերու եւ թշնամի կորուստներու: Այսպէս.

Ա. — Թշնամի բանակներու զինուորները ներկայացուած են առաւելեական թիւերով. — Տես Դպրութիւն Դ., Դլուխ ԻԷ, ԻԸ, ԻԹ, Լ, ԼԱ, ԼԲ, ԼԶ, ԼԷ, ԼԸ, ԼԹ, ԽԱ, ԽԲ, ԽԵ, ԽԶ, ԽԸ եւ ԽԹ: Դպրութիւն Ե., Դլուխ ԽԱ. — Հմմտ. նաեւ Ագաթանգեղոս, յօդ. ԵՄՅ, ուր Կոստանդիանոս կայսեր այցելելու առթիւ Տրդատ Թագաւորին՝ ընկերացող ընտիր զինուորներուն թիւը վիպասանին կողմէ ներկայացուած է եօթանասուն հազար:

Բ. — Թշնամի բանակները ամբողջովին կը սպաննուին եւ չի մնար «եւ ոչ մի». — Հմմտ. Դպրութիւն Դ., Դլուխ Է, Ը, ԺԳ, ԺԷ, ԻԱ, ԻԲ, ԻԴ, ԻԵ, Լ, ԽԱ, ԽԸ, ԾԱ, ԾԴ: Դպրութիւն Ե., Դլուխ Ա, ԽԱ:

Գ. — Պարսից Թագաւորը Շապուհ, ապա նաեւ Մերուժան, միաձի ճողոպրելով կը փախչին. — Տես Դպրութիւն Դ., Դլուխ ԻԱ, ԻԲ, ԻԴ, ԻԵ, ԼԱ: Դպրութիւն Ե., Դլուխ Ա, Բ:

Դիտելի է որ Փաւստոսի վիպական պատմներուն մէջ կրկնուած դրուագներ կան. այդ իրողութիւնը ցոյց կու տայ թէ այդպիսի դրուագները քաղուած են մէկէ աւելի աւձնբրու պատմածներէն: Սյստեղ կը մատնանշենք երեք դրուագներ:

1. — Դպրութիւն Դ., Դլուխ ԽԹ, Յաղագս Մոկիկանայ ... — Հմմտ. Դպրութիւն Ե., Դլուխ ԽԱ, Յաղագս Մոկիկանայ ...:

2. — Դպրութիւն Դ., Դլուխ ԽԴ, Յաղագս արքայորդոյն Պապայ ... — Հմմտ. Դպրութիւն Ե., Դլուխ ԻԲ, Յաղագս Թագաւորին Պապայ ...:

3. — Դպրութիւն Դ., Դլուխ ԼԱ, Յաղագս Դումանդ Շապիոյ ... — Հմմտ. Դպրութիւն Ե., Դլուխ ԼԹ, Յաղագս Դումանդ Շապիոյ ...:

Ստորեւ կը ներկայացնենք շարք մը հակիրճ հատուածներ Փաւստոսի Պատմութեան վիպական պատմներէն, ցոյց տալու համար անոնց լեզուական եւ ոճական տարբերութիւնը Կորիւն Վարդապետի լեզուէն ու ոճէն: Քանի մը տեղ կցած ենք հատուածներ Ագաթանգեղոսի Պատմութեան, որոնք վիպական նոյն յօդին ածքը կը ցուցաբերեն: Ստորագծած ենք այն բառերն ու առոյթները, որոնք բարացուցական են վիպասաններու լեզուին:

Փաւստոսի հատուածները առնուած են Վենետիկի 1914ի տպագրութենէն, իսկ Ագաթանգեղոսի կտորները՝ Տփղիսի 1909ի հրատարակութենէն:

1. — Բայց քան զամենսմին աւելի այր մի անորէն եւ այսամուտ, որ աւելի ընդ ազգս նախարարացն զբզէր զթագաւորն Տէրան. — Փաս. Դ., Ժը, էջ 67-8:

Հմմտ. — Իսկ իբրեւ եկն եհաս ելեալ ի բանտէ վիրապին խոստովանողն Քրիստոսի Դրիգորիոս, հասանէր ի տեղի վկայելոցն՝ իբրեւ ի տեսչութենէն Աստուծոյ ի մի վայր ամենեթին ժողովեալ՝ այսուսեալք ամենեթին, ի տեղին հասեալք յայտնեցան. — Ագաթ., յօդ. 728:

2. — Եւ ոչ ոք էր որ մնացեալ էր առ թագաւորին, եւ ոչ զունդ եւ այրեծի, բայց միայն սակաւ սպասաւորք հանդերձ, եւ որսոցն պառականօք, եւ ռահվիրայ մարդկան, եւ խառնադանք խորանապահ զօրուն, եւ ռաժիկապաւ զօրօքն, եւ տիկ-

նաւն հանդերձ, եւ արքայորդին մանուկն Արշակ. — Գ., ի. էջ 74:

Հմմտ. — Ապա յետ այսորիկ ժամ տրեւայ որոյդ ամենայն զօրաց ամել կոտնել զպառապստնն, խուճապական սփռեալ, եւ րազազ տուեալ, Թակարդ ձգեալ, կամեցեալ որս առնել. — Յօդ. 211:

3. — Սակայն հասանէին առնուին զկողմ ի Պարսից աշխարհէն, առ հասարակ մարդկոտոր առնէին, եւ զաշխարհն յալուեայ եւ յաւար զարծուցանէին: Եւ ինքեանք դառնային, եւ ի մի վայր ժողովէին. կոծ եղեալ աշխարանօք լային զհրեանց բնակ տեւն զարքայն Հայոց. — Գ., ի. էջ 76:

4. — Եւ առեալ զամենայն զօրս իւր ընդ աղխիւ եւ ամենայն մեծաւ կտրաւաւաւ, փրկոյտն բազմութեամբ հանդերձ, անթիւ վաճառօք եւ ընդին մուկապանեւնօքն, եւ ամենայն կանանքնօքն, եւ հանդերձ տիկնանց տիկնաւն, եկն եհնա ի սահմանս Հայոց. խճողեաց ելից զհրկիրն առ հասարակ. — Գ., իա. 76:

5. — Եւ քանզի կին նորա եկեալ էր ընդ նմա ժամուալ[աւ], ի նմին ի նորին վաշտուէր ընդ առնիւրուս. — Գ., ժե. 157:

6. — Եւ իբրեւ հալ էան զնալ յաւել իննիւ պատերազմ. — Գ., ի. 171:

7. — Եւ տայր նմա Անդովկ ոսկի բազում եւ անհամար, եւ դնէր բանս ի բերան, զի իբրեւ կերպարանս գուշակի արասցէ ասել ցարբայ Արշակ, Թէ ապրեցո զանծն քո, զի հշգրիտ խորհուրդ խորհնալ է Թագաւորին Պարսից ունել զքեզ եւ սպանանել. — Գ., ի. 176:

8. — Եւ ինքեանք կազմեցան պատրաստեցան. խորհուրդ խորհեցաւ Արշակ Թագաւորն Հայոց, եւ յառնէին ի զիշերի որ միանգամ մարտ էր ի բանակին Հայոց, հեծան ի ձիս եւ փախան. — Գ., ի. 177:

9. — Եւ գրեալ էր յուխտից նամակին այսպէս. Նոռու քեզ, ասէ, զնձրին քողաք, որ է յլորուեստանի, եւ զՄիջագետս Սոորոց, եւ մեթաթաւրինն Հայոց, ձեռնթափ նմ ասէ. Թէ կարասցես յաղթել նոցա եւ արկանել ի ծառայութիւն. ես ի թիկունս ոչ եկից նոցա. — Գ., իա. 179:

10. — Յանկարծօրէն այրացուեւ զերկիրն Հայոց առնէին առաքնորդ Մերութաւաւ. զարս տային ի կոխումն փղաց, եւ զկանայս ընդ ցից սայլից հանէին. — Գ., իգ. 183:

11. — Մինչ դեռ Թագաւորն Արշակ ի կողմանս ստորին գաւառացն յԱնգեղ տանն էր յուտեստ, զվիշուաթաւն քանդեալ րրեալ զօրն Պարսից ապականէին. — Գ., իգ. 184:

12. — Այրացուեւ սուներն, եւ զանթիւ մարդիկ արկանէին ի սուր սուսերի իւրեանց. զկանայս եւ զմանկոի հանէին ընդ ցից սայլից, զկէսս զօր ի ներքոյ կամացն արկեալ կասուին, եւ զարանց բազմութիւնս տային ի կոխումն փղաց. — Գ., իգ. 185:

13. — Եւ ինքն գայր հասանէր ի միջ. նաթաւահն Հայոց, ի գաւառն Այրարատու, եւ հասանէր գտանէր զօրսն Պարսից, զի հասեալ մածնալ էին բազմութեամբ իբրեւ զաւազ առ ափն ծովու. — Գ., իգ. 187:

14. — Եկն եհնա Հազարաւուխտ ի զօրացն Պարսից ութսուն բլուրօք, զալ այրեացուեւ առնել, ի հիմանց տապալել զերկիրն Հայոց. — Գ., իբ. 190:

15. — Եւ ապա ընդ ցիրն ասպատակ սփռեալ նայալիքն, զամենայն զօրսն Պարսից կոտորեալ, անմի արարեալ սպառեցին. — Գ., լա. 193:

16. — Դայր հասանէր ի սահմանս երկրին Հայոց, ապա եւ զնայալիքն ոչ ինչ ծուլացեալ ի քուն դտանէր, այլ կազմ պատրաստ կային նմին գործոյ ճակատուն պատերազմի. — Գ., լբ. 193:

17. — Իսկ նա հալ էան զհալ ճէշր, բազմացուցանէր զվայելն. — Գ., խդ. 201:

18. — Ապա ի մի վայր եկեալք ամենայն մեծամեծք նախարարացն Հայոց, խորհուրդ խորհէին, քանզի ոչ առնուին յանծն երբեք, Թէ Թագաւորն Արշակ մտցէ ընդ նոսա ի պատերազմ. — Գ. խե., 262:

19. — Միջնաթաւրինն մնացեալքն յերկուցան յարքայէն, եւ ոչ կամէին լսել Թագաւորին իւրեանց ոչ մի ինչ իրա՝ զօր նա կամէր. — Գ., ժ. 206:

20. — Ապա Թէ կամաւ կամաւ՝ քե ոչ կամաւ, սակայն եղ սիրտ՝ խոնարհութեամբ հրովարտակս առ Շապուհ արքայ Պարսից, որպէս վայելէ ծառայի առ տէր իւր, տալ. — Գ., ժբ. 210:

21. — Յայնմ հետէ, Թէ կամաւ կամաւ՝ եւ քե ոչ կամաւ, յարեաւ Թագաւորն Հայոց Արշակ, ա՛ռ ընդ իւր զօրավարն սպարապետն Հայոց զդայեանն իւր, խա-

ղաց գնաց յերկրէն Հայոց յերկիրն Պարսից առ Շապուհ արքայ Պարսից, խոգաւ յանդիման եղեւ թագաւորին Պարսից Շապուհոյ. — Դ., Ժգ. 211:

22. — Եւ շինէին ի բերդն ի վեր զօրավարն [եւ զաւրբն] Պարսից, գերէին ըզգանծս թագաւորին Հայոց, որ կային ի բերդին. եւ սկսան կրնլ իջուցանել զամենայն գանձսն, որ կայր ի բերդին: Աինն թիւ եւ զինն զիսեւ համակ իջուցին զոր գտին յԱրտագերսն բերդին, հանդերձ տիկնաւն խաղացուցին. — Դ., ԺԵ. էջ 220:

Հմմտ. եւ տեսին զի զօրութեանն Աստուծոյ պահեալ էր զմարմինս նոցա. զի այն ինն թիւ եւ ինն զիսեւ, զի արտաքոյ ընկեցեալ կային մարմինք նոցա, զի ոչ գազանի էր մատուցեալ եւ ոչ շան. — Ագաթ., յօդ. 223:

23. — Եւ հրամայեաց ի հրապարակին իմն առնել հրապոյրս մերենայից, որով հրամայեաց զկինն արկանել, եւ արծակել [գազանս ի վնայ] ի տիկնոջն Փառանծնմայ ի խառնակութիւն պոռկկութեանն անասնական պղծութեանն. — Դ., ԺԵ. 223:

Հմմտ. — Եւ սաստկացեալ թագաւորին՝ ետ սլնդել զոտս նորա ի հրապոյրս տկաց, եւ կախել զնա զլխիւյայր. — Ագաթ., յօդ. 109:

24. — Եւ հրաման տայր հոյանել զամենայն ազատ կանանին, եւ նստուցանել աստի անտի ասպարիսին. եւ ինքն Շապուհ արքայ հեծեալ ի ծի, [նշ]աւակի անցանէր առ կանանով. . . . Եւ զազատ կանանին անդէն ի բերդեանն բաշխէր եւ թողոյր. — Դ., ԺԵ. 227:

Հմմտ. — Արդ՝ ի ընդ վաթսներորդի վեցերորդի աւուրն, ընդ այգոյն առաւօտանայն, մատուցեալ իշխանքն թագաւորաւն եւ նախարարօրն եւ խառնիհաղանձ ամբոխին հանդերձ, նաեւ կանանուքն ժողովեալ մատաղ մանկտողն անմեղօք, երամ երամ եւ դասաղասեալք անկանէին անաղի Սրբոյն Գրիգորի. — Ագաթ., յօդ. 726:

25. — Իբրեւ գայր առաջապահն հասանէր ի միջնաւայտին Հայոց, սպանանէր Մուշեղ զզօրագլուխն Պարսից՝ գպարէնն եւ զԶիկն, եւ զամենայն զօրսն արկանէր ի սուր սուսերի իւրոյ, եւ ոչ մի գոր ոչ ապրեցուցանէր. — Ե., ա, 237-8:

26. — Եւ շինէին զամենայն աւերեալսն ի թշնամացն, եւ զեկեղեցիսն նորոգեցին, եւ թագաւորութիւնն հաղ Բան զհաղ նորոգէր. եւ իրք ժամանակին հաղ Բան զհաղ յառաջադէմ աշողէին. — Ե., ա, 239:

27. — Եւ զամենայն մաւեաւորացն ի բուն արկանէր Մուշեղ սպարապետն, եւ զամենայն աւագանին, արս իրքեւ վեց հարիւր, հրամայէր մորթել զօրավարն Հայոց Մուշեղ, եւ ընդ խոտով, եւ տայր բերել առ Պապ արքայն Հայոց: Առնէր զայս ի վրէժս հօրն իւրոյ Վասակայ: Բայց զկանայսն Շապուհ թագաւորին Պարսից ոչ ումք ինչ թոյլ տայր Մուշեղ զօրավարն Հայոց անարգել ինչ զնոսա ումք, այլ ժանաւառ տայր նոցա կազմել ամենեցուն, եւ հանեալ արծակէր զամենեսեան զհետ առն նոցա Շապուհ արքային. — Ե., ք, 240:

28. — Եւ եկեալ զօրքն Պարսից ասպատակ առնէին եւ ի միջնաւայտին Հայոց. ապա եւ թագաւորն Հայոց Պապ զօրածողով առնել հրամայէր ի Բագաւանն. — Ե., դ, 243:

29. — Ո՛չ այդ այն Մուշեղն է, որ արծակեաց զկանայս թագաւորին Պարսից Շապուհ հանգերձ ժանաւորօք եւ վաշտկանօքն. եւ լուեալ եւս է իմ թէ ի Պարսիկս խօսի. արդ մի՛ մտցէ զա ի հակատ. — Ե., դ, 246:

30. — Այլ յորժամ դարձան ամենայն զօրքն Հայոց, ոչ գոյր չափ զխնայն ախոյեանիցն, զոր բերեալ էր առաջի թագաւորին Հայոց Պապայ զօրավարն Հայոց Մուշեղ. — Ե., դ. 251:

31. — Զի ո՞չ այն Մուշեղ է, որ ի թագաւորութեան ժամանակ Պապայ ի պատերազմունն Պարսից քանիցս անգամ ձեռնահաս եղեւ սպանանել զՇապուհ արքայն Պարսից, եւ ոչ եսպան, այլ արծակեաց զԹշնամին. եւ երբմի զկանայս Շապուհ թագաւորին ի բուն էտրկ, եւ խնամտ գիծով ժանաւորօք արծակեաց զնոսա զհետ Շապուհոյ. — Ե., լԵ, 296:

32. — Բայց յորժամ տեսանէր Մանուէլ՝ զոր ինչ գործեացն ընդդէմ էր հրամանաց թագաւորին Յունաց, ամենալ զմտաւ իւրով՝ թէ արժան է նմա գէթ զմի որ թիկունս առնել նմա. ապա խորհեցան խորհուրդ ընդ տիկնոջն, եւ կամեցաւ թիկունս առնել զարքայն Պարսից. — Ե., լԵ, 308:

Հմմտ. — Իրրեւ զայն լսէր Պարթեւն՝ գերդումն ուխտին յիշէր... եւ վատ խորհուրդ ի միտ արկանէր. առնոյր զթագաւորն մեկուսի նա եւ եղբայր իւր հարազատ՝ իրրեւ ի պատճառս ինչ զքօսանաց, իրրեւ խորհուրդ ինչ խորհիւ ընդ նմա. եւ զսուսերսն պողովատիկս թերաքամեալս ունէին. յանկարծ յեղակարծումն ժամանակի զէնս վերացուցեալ՝ ըզթագաւորն դիաթաւալկացուցեալ յերկիր կործանէին: Անդուստ ուստեմն իրագգած եղեալ իրացն որ եղեն՝ զոյժ աղալակի ամբոխին թանծրանայր. մինչ այս մինչ այն՝ նորք հեծեալ յուրաքանչիւր երկվարս փախստական լինէին. — Ագաթ., յօդ. 32:

33. — Եւ կարգէին թագաւորին Պարսից յաշխարհէն Հայոց հարկս տալ, ընծայս եւ պատարագս. սոյնպէս եւ մարգպանին Սուրենա հասա եւ կօթիս եւ զպիտոյս գլոճկացն. — Ե. լը, 310:

34. — Ագա իրրեւ ոչ հաւանեցաւ նա ընդ կաճանին երթալ, մորակ ի վեր առեալ Մանուէլի՝ տանջէր զմերկ գլուխ Արտաւազդայ. — Ե. խգ, 316:

Հմմտ. — Ամենայն ոք ձեռն ի գործ արկեալ, եւ կանանոյն անգամ սատարեալ ըստ իւրեանց տկարութեան կանացի ուժոյն. — Ագաթ., յօդ. 758:

35. — Այս ինծ կօթիկ լիցին, փոխանակ զի երէց արարի գրեզ: ... Ասէ ցկին իւր եւ ցընտանիս. Արիք յաղօթս կամբ: Եւ նորա ասն. Մոյիս դու, դեւ ուրեմն հաւալ ի քեզ. — Զ. Բ, 336:

Հմմտ. — Արդ՝ իրրեւ լուան մարդիկն՝ սկսան ձիծողել զբանիքն զոր սաաց. սկսան խօսել ընդ նմա եւ ասն. Եւ դու ուրեմն մոլեղեցար, դեւ ուրեմն հաւալ ի քեզ. — Ագաթ., յօդ. 216:

Այս հակիրճ նմոյշները կրնան բաւական համարուիլ հաստատելու թէ Դ. Դարու Հայ վիպասանները կը գործածէին, ժողովրդական ստոյթներով համեմուած, առոյգ, ճկուն եւ պիղծ լեզու մը: Փաւստոսի Հայոց Պատմութիւնը մէկ կողմի տակ ներփակուած կը ներկայացնէ մեզի Դ. Դարու մեր վիպասաններուն հայաբոյր բարբառք, եւ Ե. Դարու մեծ մատենագիր Կորիւն Վարդապետի շքեղ, յորդ ու փարթամ լեզուն:

Ն. ԱՐԲ. ՇՈՎԱԿԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՍԱՂԻՄԱԿԱՆ ՏԱՐԵԳՐՈՒԹԻՒՆ

(1743 Մարտ 10 — 14 Հոկտ. 1745)

Թվին ՌՃՂԲ [= 1743], ի Սր. Քաղաքս յերուսաղէմ, մեր վանաց պարիսպն, յարեմտեան կողմն ինքն յինքեան ի փուլ եկն, ի սեղանատան կամարէն մինչև ցմեծ դուռն, մարտի ամսոյ ժ., եւ այս վասն այն եղև, զի ձմեռն աստտիկ անձրեւոտ էր. զի գրեթէ չ'օր աւելի զցայկ եւ զցորեկ ոչ դադարեցաւ անձրևն գալոյ, եւ պարիսպն ի վաղ ժամանակէ շինեալ, քանզի յոյժ հնացեալ, եւ տեղիս տեղիս խաղաւաղ եւ քայքայեալ, Եւ այս եղև ի թաղաւորութեան տաճկոց սուլթան Մահմուտին, եւ ի պատրիարքութեանն սրբոյ եւ մեծի Աթոռոյն Երուսաղէմի, սոյն Գրիգորի ճգնազգեաց եւ դիանական բարեւնապետի, որ ի դառն եւ ի դժնեայ ժամանակիս փայլի բարի կենցաղավարութեամբ իրրեւ զարեգակն ի մէջ հաւատացելոց: Զի թէպէտ սրբազան վեհն վաղ հեռէ ունէր ի մօր զշինումն եւ զվերայնորոգումն բարձրաերձ պարսպին, սակայն ազգի ազգի նեղութիւն թէ ի տաճկոց եւ թէ յայլասեռ քրիստոնէից, միայն ԱՃ. գիտէ, նաև տեսողացն յայտնի է: Եւ յետ երկու աւուրց քաղաքիս մուսուլլիմն, դատաւորն եւ շէխերն ժողովեցան ի դուռն Սր. Սաւկոբայ, Քէֆշ արարին. ի սեղանատան կամարէն մինչև ցեղիազար կաթողիկոսի նոր չէնքն, Կ կանքուն տեղ. այս երկուսն սուլթան եւ բարձրութիւն կանքուն, եւ սեղանատան վերայի լիւան. եւ Գ գեղեցիկ խուց հագեալ տանիսն. սոքա հետ պարսպին Քէֆշ եղան եւ նորոք շինեցան, զոր սրբազան վեհն ի վաղուց հեռէ զշինութիւն սոցա ունէր ի մօր, եւ ցանկայր թէ երբ լինիլոց եւ այս, որ ես տալոց զսոցա շինութիւն տեսնէի, վասնորոյ իւր ձեռօքն շինեաց, եւ հասա իւր փառաքանացն:

Զի այս ին ամ է որ նստեալ է աթոռ պատրիարքութեան եւ տեղապահ Սաւկոբայ

Առաքելոյն Տեառնեղբորն, բազում բարեաց Սրբոյ Տանս պատճառ եղև, եթէ զեճ քիսայ պարտուց վճարումն, և զՍբ. Յառութեան վերնատանն սխենն բառնալոյ, և զսուրբ խորանն պայծառացուցանելոյ, և զքրիստի խցերն փայտակերտ նորոգ շինելոյ, յայտնի է տեսողացդ:

Այլ և Սրբոյ Աթոռոյս յարեկեան կողմն ոչ գոյր պարիսպ, վասնդի մինչև ի ցորենատունն քաղաքացիքն բնակէին. վասնորոյ էառ զՄիմարենց տներն, և այս ոչ սակաւ դրամով, և շրջապատեալ նորապիտո պարսպաւ, և ամրացոյց զՍբ. Աթոռս յամ. կողմանց:

Նաև զմեծ եկեղեցւոյ վերստին ծնւպելն, և ազգի ազգի պատկերօք և շինիով շրջապատեալ պայծառացուցանելն, յայտնի է տեսողացն. թողում և զանթիւ անօթքն Սբ. Եկեղեցւոյն, եթէ սակեղէնքն և արծաթեղէնք և դիպակեղէնք որոյ ոչ գոյ թիւ:

Նաև և զՍբ. Թէոփորոս Եկեղեցւոյ հիմամբ նորակերտ շինելն, որ յառաջ ի ոգի հազիւ առնոյր, վասնորոյ լայն և ընդարձակ շինեաց գեղեցիկ և պայծառ օրինուածովք, և զինչ է զոր ասեմ, գրէթէ աղինասարաս դրախտ դարձոյց զՍբ. Տունս:

Բանդի զլիակատար պատմութիւն Սրբազանին իմոյ արարեալ է կեսորացի Յովհաննէս աստուածաբան վարդապետն, ըստ գերակատար իմաստութեան իւրում, մեք դարձցուք ի յոճ բանիս մերոյ:

Վասնորոյ իբրև սկսան շինել զպարիսպն, յամ. ուստեք նեղութիւն շրջապատեաց զՍբ. մանուկնդ ի բնակիաց քաղաքիս, որ իբրև զտղուկ զարիւնն ծածնէ և անկուշտ մնան. ի մեծամեծաց մինչև ցլիքունս պահանջէին զգրամն, և առնելով ոչ լիանային:

Եւ այսմ ամի Սրբազան վեհն իմ հարկ եղ ի վերայ իմ գնալ ի Բիւզանդոպոլմութիւն հաւաքելոյ, վասն շինութեան պարսպին: Եւ աս յօմար կամօք յանձս տուի, և գնացի, և պարտիարք տեղւոյն Յակոբ աստուածաբան վարդապետն սիրով ընկալաւ, և գեր քան զարժանն մեր մեծարեաց և պատուեաց ըստ անարգամեծար բարուց իւրում: Եւ յետ

չորից ամսոց դարձաք ի Սբ. Աթոռս, Բժ և Լ ուխտաւորօք: Թէպէտ ոչ եղև որպէս կործէաք, սակայն զատարիկ ոչ եկանք. զի որ ի փոքուն հաւատարիմ, և այլն:

Թվին ՌՃՂԲ, Մշու Սբ. Կարապետու յառաջնորդ Մինաս աստուածաբան վարդապետն եկն ի Սբ. Գաղաքս Երուսաղէմ յուխտ և երկրպագութիւն Սբ. Տնօրինական Տեղեաց Գի. Աստուծոյն մերոյ. բոլոր ամ մի մնաց ի Սբ. Աթոռս, և Սրբաբազան վեհն յոյժ պատուեաց և մեծարեաց զինքն, և ինքն եկալ աստուած գնաց ի Թագաւորանիստ քաղաքն Կոստանդնուպօլիս, վասն իւրոյ պիտոյիցն:

Թվին ՌՃՂԳին, ի Սբ. Տօնի Մընընդեանն Գի. ի Սբ. Մնուշդն գնացաք հանդերձ ուխտաւորօքն, անհանգիստ մնացաք ևս և սիրազուն եղբայրն իմ ըստ հոգւոյ կեսորացի Յովհաննէս վարդապետն, վասն ոչ գլխատնելոյ իջևան. և վասն սաստիկ ձմերանն յամեցաք անդր սակաւ ինչ աւուրս. և ապա եկալ ուրախութեամբ եկաք ի Սբ. Աթոռս: Եւ էր ընդ մեզ վերոյ յիշեցեալ Մինաս վարդապետն, և մեր Ուսումնելու նուիրակ Ղազար վարդապետն. նաև աստուածատէր իշխանքն՝ Ակնցի մահեսի Գրիգորն, և Կեսարացի մահեսի Պալին, և այլք բազումք, զորս թողաք յիշելոյ:

Այսմ թվոյ մեծ պահոցն, Կեսարու առաջնորդ Աւետիք վարդապետն եկն ի Սբ. Գաղաքս, շատ դրամ կործէաք տայր Սբ. Աթոռոյս, ի դերն ելաւ: Իսկ Սրբազան վեհն պատուով ուղարկեաց իւր աթոռն Կեսարիոյ:

Այսմ ամի յետ Զատիկն օրնեալ ուխտաւորքն խաղաղութեամբ իջին Յեսայֆոյ, և ապա գնացեալ իւրաքանչիւր ի տեղիս իւրեանց: Ընէիդ տեղւոյն Սիմէոն վարդապետն գրեալ էր Սրբազան վեհին թէ ձկ զուշ խարճեցի ի գալ ուխտաւորացն աստ, և այս ոչ երբէք եղեալ էր թէ ետֆայու նստող Ռէիդն դրամ խարճէ և Սբ. Տանս մեծաւորէն պահանջէ: Եւ թէպէտ ամ. տարի պատահի, սակայն Յեսայֆոյ նստող Ռէիդն ինքն զինքն երկու սպասաւորօքն կու պահէ:

Այսմ ամի յետ Զատիկն Սեբաստացի մահեսի Յեսայիկ հիւանդացաւ, և ոչ

կարող գնալ ընդ ուխտաւորացն, այլ մնալ մինչ ի Համբարձման Տօնին Քիւրաւ առողջութիւնն գտաւ անձին, և ապա ելեալ գնաց ուրախ սրտիւ։ Սա շինել ետուր զերկաթեայ գեղեցիկ դասերու յանլիքն, յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց։ զի էր այր խօհեմ և մեծահաւատ։

Այսմ յամի յետ գնալու ուխտաւորաց զմեծ դռան դիմացի պարտէզն Սրբազան վեհն մեծացոյց ներակերտ պարտաւաւ շըրջապատեալ։ Թէպէտ յառաջ գոյր, սակայն փոքր, և պարիսպն չոր քարամբ շարեալ ցած, և այն ևս խաղտեալ։ Վասնորոյ իրրե զգրախաղ դարձոյց, և ետ մեղաւորիտ իրր ընծայ, կամ ի գրօտանս, վասն որտարացութեանն։ Նա և զլիճոնի պաղլան գառալիին որ հնացեալ էր, նոր շինեաց և ամբարշտ պարտաւաւ։ և ջրհոր մի նոր գտեալ գեղեցիկ՝ էտու մէջ պաղլանային, և ի յարեկեան կողմն կից պատին։

Ի մեծի Այլակերպութեան Տօնին, Սրբազան վեհն ժամարար էր, զխորհուրդ աւուր ծանոյց ըստ պատշաճի տօնին քաղցր բարբառով և լի իմաստութեամբ, և սակաւ ինչ մթուր դառնութեան արքայց քաղաքացոյ։ Աղքատ գողով ի ֆռանդաց վանքն գնալին վասն ընչից և ոչ հաւատայ։ Վասնորոյ, եկին առ ռոն Սրբազան վեհին անկան մեղայիւ, և դադարեցան ի մուր խորհրդոց իւրեանց։

Ի Տօնի վերափոխմանն Սր. Աստուածածնին, Սրբազան վեհն զվից օրն հետիոտս և բոկ տալէք ընթանալոյ ի գերեզմանն Սր. Աստուածածնի գնալ և գալն։ Եւ այսմ յամի ևս ընդ Սրբազանին էի, որ քարաթի աւուրն առանձին ելինք ի տեղի Համբարձմանն Քիւր։ և ի Գալիլիա, և զուխտն մեր կատարեցինք։ և ապա եկեալ ի յաթոռակալի հազուրայն զկերպուրն անդ ճաշակեաց, և այս վասն յետ մնալոյն եղեւ զի անհնոր էր Սրբազան վեհին Թէ յետ մնայր ի հասարակ սեղանայն եթէ ուտիքն և Թէ պաքն։

Թվին ՌժՂԳին, հսկոսմերքի մամոյն, յերեքարթի աւուրն, Յեաֆայու յիւրից Սիմէոն վարդապետէն աւետիաց գիր եկն ի Սր. Քաղաքս յերուսաղէմ, Սրբազան վեհին, Թէ Ըստամպոլու օրհնեալ տէրու նախն ուխտաւորացն ողջ և առողջ և ան-

ձեռն առա ի նաւահանգիստն Յոպպէ ժամանեցին, և մեծ ուրախութիւն եղև Սրբազան վեհին, նաև բոլոր ժիւրանից Սրբոյ և Մեծի Աթոռոյս։ և այս վասն այն, նախ զի Սրբոյ Տօնս շինութիւն և պայծառութիւն յետ Աստուծոյ նօթօք է։ Եւ երկրորդ զի այսմ ամի ի վերայ այլ ամացն, Ստամպոլու յառաջ ելեալ էին, և յետ մնացին։ զոր և հարցեալ վերահասու եղաւ, որ Խն օր ի վերայ ծովու մնացեալ են, և վերապաշտ նաւին ի կարգեալ, պատրիարք Յակոբ վարդապետի սիրազուն ուղակերտ կարապետ վարդապետն։

Եւ յետ սուղ աւուրց եկն Ակնայ երկրէն նուիրակ կարապետ վարդապետն, որ էր ուղակերտ Թէոդորոս վարդապետին Խորենացոյ, իւր ժրջան աշխատութեանն բազում օրայիւք, և պարզերեսութեամբ, և Սրբազան վեհն տեսեալ զքաղութիւն և զհարազատութիւն՝ զեր քան զինքն յառաջ գնացողքն բազում արգիւնս զոր բերեալ հասոյց ի Ս. Աթոռս և ի ձեռն Սրբազան վեհին։ Վասն որոյ մեծաւ սիրով և շնորհակալութեամբ զինքն օրհնեաց, զոր Տէր պահեսցէ ընդ երկար կենսօք, Ամէն։

Թվին ՌժՂԴ, ի մեծի տօնի աւուր Ծննդեան Տիտան մերոյ Յիւր։ ոչ հարացաք զնալ ուխտ և երկրպագութիւն ի Բեթղէնէմ, որպէս էր սովորութիւն ամի ամի այսմ տօնի Սրբազան վեհն հանդերձ քաղմախուռն ուխտաւորօք մեծաւ փոփականօք և բաղձնօք անարգել գնայր, և այսմ ամի որբեկման պատճառն էր այս, զի այնպիսի և ֆլահք տեղւոյն մեծ խռովութիւն և աղմուկ ունէին հետ միմեանց։ Եւ Թէպէտ ի նոյն օրն ոչ կարողացաւ գնալ, սակայն յետ յերկուց ելեալ Սրբազան վեհն մեծաւ հանդիսիւ գնացաք որպէս օրէն էր յառաջագոյն, և զուխտն մեր կատարեցաք, և անձեռն յետս չսքալ ի Սր. Աթոռս, Թէպէտ խորհ և մտարու շատ եղև։

Այսմ Թուշն, Բուն Բարեկենդանի աւուրն, ժ չոգի ուխտաւոր եկին Հալապու կողմանէ, յոյժ արգիւնաւոր էին, և առատ ի տալն զողորմութիւն։ ի Ջապին կեսարացի Ղազար վարդապետն գնաց նուիրակ ի կեսարայ քաղաքս։ որպէս է սովորութիւն Սրբոյ և Մեծի Աթոռոյս

գի Գ տարին մի անգամ հյանձնեմ նուիրութեանը ի Սբ. Տանէս տա ի հաւաքել զոգորմութիւն տասնութամէր հաւատացելոց և բերել ի Սբ. Քաղաքս յԵրուսաղէմ, և ի Սբ. Աթոռս: Նաև Պրոխորոն վարդապետն նուիրակ գնաց իզմիր քաղաքն, որ է այր ծեր և վաղեմի միաբան Սրբոյ Տանս, խախտելով ի հաւատոյն և թիւրիով ի ճշմարիտ ճանապարհէն, առցէ Տէր դարձ կամ բարձ: Եւ զմեր որդի կարապետ վարդապետն կարգեաց Սրբազան վհնն գնալ ի Բիւզանդ հետ ուխտաւորացն:

Այսմ պատեհին այնմ աւուր որունմ օրհնեալ տէրունական ուխտաւորքն հլեալ ի Սբ. Տանէս և չուէին ի նաւահանգիստն Յոպպէ, գիր հին ի Պօլսոյն ի Յակոբ պատրիարք վարդապետէն, յորում գրեալ էր թէ Խալաթիացի աւագ երէց տէր Սահակն զվաղճանն ընկալեալ, որոյ հոգւոյն Տէրն ողորմեցի: Գի էր այր քաջ և արի յամ. գործս բարեաց, մանաւանդ թէ պիտանի Սրբոց Աթոռոց և վանօրէից և եկեղեցեաց, յորոց շնորհիւն Տէր Քս. իւրն ողորմեցի ըստ մեծի ողորմութեան իւրում, և հանգուցէ գնդգի նորա ի դասս արքոց իւրոց, Ամէն:

Յետ գնալու ուխտաւորացն Յոպպէու, թէրջիման Պողոսն յետս չաղաւ ի գործոյն վասն իմարութեան իւրոյ անձին, զի այս Ժ և Ե ամ է որ ի մէջ այս գործոյն է, որոյ Տէր զվարձս բարեաց վարդեհէ, ամէն: Եւ ի անդին նորա եղաւ դանապան Ալֆարն, հին միաբան և ծեր, գիտակ հլից և մօրց, յայտից և անյայտից, որոյ Տէր կարողութիւն տացէ:

Յետ քանի աւուրց նոր մուգաւալի հին տաճարին, աւնելով ընդ ինքեան ֆարման վասն Աքնոյուրի պաղջային, իբր թէ վաղուֆ է տաճարին, վասնորոյ մեր գործակալք առին զիստիֆայի թամասուկան և գնացին. յետ շատ խօսից և վիճարանութեան եմ զըշ. ետուն և զֆարմանն ի ձեռացն առին: Եւ այս քանի անգամ եղև այս դաւիս. Տէր այց առնու Սբ. Աթոռոյս. Ամէն:

Յետ այսորիկ հին դատաւոր մի, որ էր յոյժ չար և դժնեայ, ներհակ և ատեցող քրիստոնէից, և հակառակ վանօրէից. քաղաքաւ Դամասկացի, ինքն անիրաւ և

դատաստանն թիւր, աչքն ի կաշառն և ի առնուել, վասնորոյ և քաղաքացիքն տեսին թէ սուա խօսիցն ունկնդիր է և կաշառառու, և իրուեսնք ոչ ունի ի դատաստանն: Վասնորոյ քաղաքիս այլադգիքն յարեան ի վերայ վանօրէից և սու(ս)տ արգունալով լցին զդատարան: Եւ դատաւորն ըստ անրարի բարուցն չարութեանն իւրոյ և ագահութեանն յոյժ նեղեաց և տառապեցոյց զվանօրայքն: Վասնորոյ յաղաքս օտտարի նեղութեան վշտաց, և կեղեքանաց դատաւորին, ոչ կարացին տանիլ: Գ վանքի գլխաւորքն խորհուրդ արարին և մէկ մէկ մարդ գործ յղեցին ի կայսերական քաղաքն Պօլիս, հակառակորդ ամոսոյ հնդին, պատկեր աւուրն հինգչարաթի:

Դ մեծի ատնի վերացման կենսատու Սբ. Խաչին Սրբազան վհնն զՔս. պատարագեաց, և յետ Սրբոյ Պատարագին զբաւոր մեր աղին քրիստոնեայքն կերակրեաց: Վանդի յոյժ սղութիւն էր հացի, և ոչ գտանիւր երկիրս ցարեան, և եթէ քայր ի հեռատանէ ցարեան՝ զայն մեծամեծք կաւ յափշտակէին. իսկ աղքատքն և անանկք մնային ողորմելի: Վասնորոյ Սրբազան վհնն, կարի աղքատ[ա]յէր և, ողորմած գոլով, միշտ առնէր զողորմութիւն կարեաւից, յայտնի և ծածուկք, աւ ընտանիսն և օտարս, ըստմանութեան Յորայ և հօրն հաւատոյ Աբրահամու:

Յաղաքս որոյ յետ կերակրելոյ զաղքատսն, միջօրինայ ժամու կիրակէի աւուրն, կոչեաց զբաւոր միաբանքն Սրբոյ և Մեծի Աթոռոյս, զկարկաւորքն և ըզքեմաղեաց մանեօթքն. և ելեալ չաւացաւ ի Սբ. Փրկչայ վանքն և անդանօր սկսաւ խրատ տալոյ, եթէ գործակալաց Սրբոյ Տանս և եթէ հասարակ միաբանից, ըստ աստիճանի և ըստ պատուոյ, յաղաքս բարեկեցութեան ինքեանց և կարգաւորութեան Սբ. Աթոռոյս:

Ապա յետ այնորիկ զգրեգորման սուրբ պատրիարքաց և վարդապետաց, որ անդր կան հանգուցեալ, օրհնել ետուր, և ինքն Սրբազան վհնն իւր օրհնեալ ձեռքն մէկ մէկ ասկի կարգաւորաց և ԲԲ զըշ. հասարակ միաբանից բախեաց զողորմութիւն, և ամենեքեան միաբան շնորհակալ և գո-

հաջողք եղան սրտի մտքը, և դարձաք ի վանքո՞ւ. եւ դարձեալ եթէ զաղքատքն կերակրելոյ և թէ զողորմութիւն բախեալոյ, ոչ թէ յարգեանց Սրբոյ Աթոռոյն էր, այլ իւր ժամուկէն, զոր ի ժամ պատարագ մատուցանելոյ յիշէք տուեալ էին իւրն. զոր Տէր ԱՃ. ի փառս իւր համարեացի, և զվարձս բարեաց պարգեհեացէ իւր, աստ և ի հանդերձեալ կեանսն, Ամէն:

ԹՎին ՌՃՂԴ, սեպտեմբերի ամսոյն ի և Թ, պատկեր աւուր կիրակէի, որ էր Տօն Վարագայ Երեման կենսատու Սր. Խաչին, յորում աւուր Սրբազան Վեհն մեծաւ հանդիսիւ զԲս. պատարագեաց, Սր. Խաչի խորանն ի բարձրաւանդակ տեղւոյն, առ ի հաշուութիւն աշխարհի, ի քառութիւն և ի թողութիւն մեղաց մեռոց և ամ. հաւատացելոց:

Վասնորոյ երրորդ ժամու գիր եկն Յուպպու յաէիդ Սիմէոն Վարդապետէն: Նսե հետ ուխտաւորաց վերակացու լինող կարապետ Վարդապետէն թէ Աստուծով Ըստամպոլոյ օրհնեալ ուխտաւորաց նաւն անփնաս, ուրախութեամբ ի ԺԻ օրն ժամանեաց աստ ի նաւահանգիստն Յուպպէ. և մեր լուեալ ուրախացաք յաւախութիւն մեծ, և միտքան միով բերանով գոհացաք զԱստուծոյ և զբարերարութենէ նորին:

ԹՎին ՌՃՂԴ, պետն Դամասկոսի եկն ի Սր. Բաղաքս Երուսաղէմ. որպէս է սովորութիւն անդր նստող փաշայքն տարին մի անգամ դուր ելանեն և շրջեն ամ. տեղի տէրութեան իւրոյ: Վասնորոյ այսմ տարւոյն էր Շամայ պետ Այստամոզլի Ասափ փաշան, կնատ և ագաս, տեղւոյս վերու գրեալ դժնեայ և հար դատաւորն՝ ի ծածուկ մատնեաց փաշային զԳ վանքն օ. օ. վասնորոյ գրեթէ ոչ սակաւ նեղու-

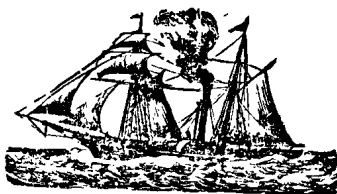
թիւն կրեաց Սրբազան Վեհն և դրամէ Թարեցաւ: Բանգի այս մօտակայ տարիքս եկող փաշայքն յամէն վանաց Գ հաղարակոն զաշ. դրամ կու առնու ինքն, և քէհեայն հինգ հարիւրական, հինգ հարիւր աւելի առաջակայ արանց և մեծամեծաց ներս և դուրս կու գնայ, թողում զշուխայն որ Դժ հարիւրական կոնքուս գնայ. և ի վերայ այսր ամենայնի Ռի զաշ. ի ընծայ տունին առաջի իւրն. և եթէ սակաւ ինչ սղալանք որ գտանի՝ ի վերայ վանօրէից, անսորմ ճշտիւ զխնդրեալն հարկիւ կու պահանջէ. և այսպէս յամ. յամի զայս խղճութիւնս կու կրնիք, զոր Տէր Աստուծոն ամենայնի ազատութիւն տացէ, ամէն:

ԹՎին ՌՃՂԴ, հոկտեմբերի ամսոյն ԺԴին, յաւուր երկուշաբաթ, Ըստամպոլու օրհնեալ տէրուական ուխտաւորքն անփնաս ուրախ սրտիւ ի Սր. Բաղաքս յերուսաղէմ հասին, որք էին թաւով ԲՃՀ հոգի, և զխաւոր ի մէջ նոցա էր յօրհնեալն Աստուծոյ և ամ. սրբոց նորտ Ակնայ երկրէն մահաեսի Պետրոսն, որ առաւ և անթերի զիւր ողորմութիւն ուրախ սրտիւ պարգեհեաց Սրբոյ և Մեծի Աթոռոյս, որ և ի Տեառնէ մերմէ Յիսուսէ Բրիտանոսէ զանճառ և զանսպառ ողորմութիւն գտցէ, ամէն:

Ի Տօնի Խաչգիւտի, որ է մարերի Ժ, արեւելցի մահաեսի Մովսէսն զՍր. Գարուքեանն դուռն բանալ ետուր, Սրբազան Վեհն զԲս. պատարագեաց մեծաւ հանդիսիւ, ի խորանն Սր. Լուսաւարչին, և յետ Սրբոյ Պատարագին քալոր ուխտաւորքն և քաղաքիս աղքատքն ի Սր. Աթոռս կերակրեցան. զոր Տէր ԱՃ. միշտ ի շէն և պայծառ պահէ զՍր. Տուեն, ամէն:

Ձեռ. Ս. Բ. Թ. 3694, էջ 23 - 45

Հրատ. Ն. Ա/Բ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑԻ

Ոչ մի կասկած չկայ, Մատեանի մէջ Աստուծոյ նկատմամբ արտայայտուած տնի զգացմունքը, ինչպէս նաև փրկութեան հասնելու ճանապարհին ապրած երկուսութիւնը իւրայայտուկ կերպով արտացոլում են ժամանակի պատմական ու հասարակական իրադրութիւնը:

Պարզ է որ դրա ապացոյցն այն է, որ Նարեկացին շատ դէպքում էլ իր հոգեկան նահանգապետութիւնը արտայայտում է շատ բացայայտ ձևով՝ ուղղակի իրական կեանքի հանգամանքների մէջ պատկերելով իրեն:

Թե զինուոր եմ ջեանում՝ սպասում եմ մահուան:

Թե պաշտօնաւոր՝ խոսութեամբ:

Թե գրագիր՝ կորստեան մութեան,

Թե կրօնաւոր՝ անեծքի ...

Թե բարձրացած մի ձեռք՝ կը կորսնան,

Թե խոսուիլակ փոքրիկ՝ կը մարսեմ,

Թե լսեմ քնիւն մի քերել՝ կ'ընդոսնեմ,

Թե կեցուխովս նրաւէր սասնամ՝ կը դողամ:

(Բաճ Ե.Գ., Գ)

Եթէ անգամ մը խնճոյքի հրաւիրուելը Նարեկացուն (քանտատողին) տանջալից վիճակի մէջ է դնում, այնչափ, որ ամէն տեղ նա հանդէպ իր անձին որ է վտանգ է սպասում:

Նարեկացու պոէմում շատ անգամներ է մէկը միւսից ծանր ճիգով նշանակում յիշատակութիւնից չի կարելի բանաստեղծի վերաբերեալ կենսապրակտիկ եղբայրականութիւնների յանգել, զանազան ծանր յանցանքներ ասես, որ նա ուղղակիօրէն չի վերաբերում իրեն, նոյն ժամանակ այդ պատկերները ճշգրտօրէն արտացոլում են Կեղեցիկի իրականութեան բոլոր բացասական կողմերը, դրանց նկատմամբ Նարեկացու քննադատական - ժխտական կողմերը և վերաբերմունքը, որը կեղեքուող աշխատանքական զանգուածների, նամանակագրի քիչ զգացիական արամադրութիւն-

ների արտայայտութիւնն էր: Նախախորհուրդ ստերի և չարախօս բերանների գործած մեղմածանր յանցանքների թոււմ շատ կարևոր է այն, ինչ որ կը վերաբերուի ժամանակաշրջանի հասարակութեան տարբեր խաւերի բարոյական դիմանկարին: Այստեղ Նարեկացին ազատօրէն բացայայտում է տուեալ դիրքի կամ պաշտօնի մարդկանց բացասական գծերից մեղմակականը՝ նրանց պարտաւորութեան և իրական վարքագծի հակասութիւնը:

Անխաւից Բահմայ ...

Նենց խորհրդակից ...

Պծուտած բարեկամ,

Գոգալիս հսկիչ ...

Պաշտօնայ տրբիւ,

Խորալիս զանձապես,

Բանասերկու դեսպան ...

Նենց ասեմապես,

Մոսնիչ պահապան,

Չարախօս դրկից:

(Բաճ Ե.Գ., Բ)

Նարեկացու պոէմի գեղարուեստական արժէքը առաջ պայմանաւորուած է ժամանակի իրականութեան խոր և ճշմարտացի արտացոլմամբ:

Պոէմի քննարկան հերոսը նոյնինքն Գրիգոր Նարեկացին ստեղծուած է սրպէս նոյն այդ իրականութիւնը ներկայացնող մարդու մի հոյակապ ու համապարփակ կերպար:

Այն, ինչը մեծնից առաջ Նարեկացուն դարձնում է նոր շրջանի սկզբնաւորողը՝ հայ գրականութեան մէջ, դա մարդուն ժառանգութեան նրա հոյակապ ներքին մարդկային ներքինաշխարհի շատ արտակարգ վերլուծութիւններն են:

Նարեկացին սիրում էր թէ՛ կեանքը և թէ՛ մարդուն: Նարեկացու՝ մարդկութեան արտաքին անխնայ մերկացումների իմաստը մարդու ժխտումը չէ, այլ ամէն ոգեւորականից անթերի ու մաքուր, նաև ոգեւորական հակասութիւններից ու աւարտականներից զերծ մարդկային կերպարի կերտումը:

Նարեկացու «Մատեան Ողբերգութեան» պոէմի մշակական, միայնակ գեղարուեստա-

ները, քանաստեղծական բազմապիսի արտայայտությունների կուտակումները և հակադրությունները, որոնք այնքան անհրաժեշտ էին, խոհերի խորությունը ու զգացմունքների ուժգնությունն արտայայտելու համար:

Նարեկացու Վատեան Ողբերգութեան պոեմի գեղարուեստական հրաշակերտ ամբողջություն մէջ շատ մեծ նշանակություն ունի նաև համառաւար հեղինակի ուրոյն բառաստեղծման անսպասելի արտաբերությունը: Ժամանակի գրական լեզուն՝ զրարորդ ինչպիսի հարստությունն որ հասել էր պատմիչների, եկեղեցական գրողների ու բանաստեղծների գործերում, չէր կարող Նարեկացու ստեղծագործական երևակայությունն անսահման թափել, իրերամերժ խոհերի ու զգացմունքների բոլոր նրբերանգները արտայայտել: Նարեկացուց շատ առաջ բուն բանաստեղծության լեզուն շատ ու շատ աւելի աղքատ ու միակերպ էր, քան մեր պատմիչների լեզուն: Եկեղեցական կարգերին հետեւել բացարձակապէս խանգարում էր հոգեւոր երգերի (շարականների) հեղինակներին լեզուական նորամուծութիւնների կատարել, և այդ այն ատիճառն, որ նրանց լեզուական անհատականութիւնը համարեա թէ կորչում էր: Այս պարագայում վատեան կարող ենք տեսլ թէ Նարեկացին էր առաջինը, որ շատ ճոխ ու գունագեղ լեզուով գրելու առաջնութիւնը նուաճեց պատմիչներից ու գերազանցեց նրանց:

Նարեկացու Վատեանի լեզուն իրեն գեղարուեստական լեզու, բացի այն՝ որ շատ հարուստ է հաւաքածուներով, փոխարեքություններով և համեմատութիւններով, ունի նաև եւրիշ կարեւոր արժանիքներ: Դրանցից առաջինը բարդ բառերով վերին աստիճանի հարուստ լինելն է արտայայտում: Անշուշտ արուեստի սեպարանները բարդ բառերով հարուստ լեզուն համարում են գեղարուեստական ստեղծագործություններին յատուկ լեզու: Այս մի շատ նշանաւոր ճշմարտութիւն է, որը փայլուն կերպով ապացուցւում է նաև Նարեկացու ստեղծագործութեան փորձով:

Նարեկացին բարդ բառերի ընտրութեան կամ նրանց անփական կազմութեան

պարագայում, իր նախորդ գործերի հետ համեմատած՝ դէպի աւելի դրականն է գնացել:

Նրա բարդ բառերը այնպիսի արտասովոր կազմութեամբ չունեն, ինչպէս որ շատ դէպքում Տաղերում ենք հանդիպում (եցոփինճեմ, ադինառփց ևլն.), այլ սովորական, ինչպէս այդ յատուկ է մեր լեզուի բառակազմութեան օրէնքներին:

Նարեկցի շատ հասարակական կարելի է մէջբերել, որանք լեզուն և հարուստ են բարդ բառերով, ինչպէս նաև ամոնցներով (յատկապէս շատ ժխտական) բարդուած բառերով: Այստեղ նրանք Նարեկացու լեզուին մի առանձին հմայք են տալիս: Նամանուանդ երբ կուտակում են հարկը պահանջած անդերում, իբրև անհրաժեշտ գոյականի հետ գործածուելով՝ միտքին կազմում են մի գեղեցիկ փոխարեքություն, օրինակ՝

Մոլորապատիք վարժութիւն,
Հանապազասխալ տեսութիւն,
Ակնայայրաս պարութիւն,
Պոնկակեղեղ կերպարան,
Ախաբարոք միւր,
Դմեհաւեսիլ գոյն,
Յոլցասխուր գիւլ,
Յոլվոսեղծ ծուխ ...

(Բան ԽԸ., Դ.)

Նարեկացու այս օրինակը նոյն ժամանակ ցոյց է տալիս Նարեկի լեզուի երկրորդ կարեւոր արժանիքը՝ նրա վառ երանգաւորութիւնը: Այս դէպքում Նարեկացին լեզուի երանգաւորման, գունաւորման համար բոլորովին չէ դիմում օտար կամ մոռացուած բառերի գործածութեանը:

Նարեկացին իրեն աշխարհականացման ժամանակաշրջանի բանաստեղծ, ժամանակի ոգին հրաշալիօրէն արտացոլում է իր ստեղծագործութեան լեզուի մէջ: Պատկերաւորման համար ճիշդ իրականութիւնն է Նարեկացու պոեմիկական արուեստի հիմքերի հիմքը: Նոր բանաստեղծը պոեմում որևէ անդրադանդակութեան ու արտայայտման միջոցների կուտակումներ է ստեղծում իր ապաւորութիւնը օգտ-

դացնելու նպատակով, նա սովորաբար չի բաւականանում միայն կռտակմամբ, այլ նա այդ կռտակման բաղկացուցիչ մասերի առարկայական տրամադրիչներն ունի է կոնկրետ իրականութեան միանգամայն տարբեր կողմերից: Ուրեմն, մի տեղ, տրամայադեմ կամար այն միաքը, որ ինքը առանց բարեգործչի գերազան կամքի չի կորող անել կամ լինել այն՝ ինչ պէտք է, կատարում է հետեւեալ համեմատութիւնները.

Ձի ոչ երբեք հարբ ընթանայ երկվար առանց սանձակալի, եւ ոչ նաւ հաւաքուցայ հանդէպ առանց ուղղչի, եւ ոչ արօր կեռն ինչ գործէ ուռանց մանկալի, եւ ոչ երկու-որեակ լծոցն ի հոսն հեծեցային առանց եղողի, ոչ ամպ վերաշուէ առանց հողմոյ, ոչ ասեղի գնդին եւ կամ գումարին առանց ժամանակի, ոչ արեգակն փոխաբերեալ եղանակի առանց օտրական օղոյ ...

(Բան ԵԻ., Բ.)

Թարգմանութիւնը. —

Ինչպէս որ առանց սանձակալի ձին անխոտ, անգայթ չի գնա երբեք, եւ անհաւաքաւ նաւն ալիքներով չի սուրա առաջ, ինչպէս արօրը առանց մանկալի հերկ չի կատարի հաւասարապէս, ամոլի զոյգերը առանց հոտալի չեն ընթացակցի հասե ու հումաւայլ, ինչպէս ամպերը չեն չլուս բնաւ առանց հողմերի, եւ անժամանակ չեն ցրն-դում ասեղներն ու չեն գումարուում, արեգակն առանց օղի օտրեղէն եղանակայտեմ իր չի բոլորում ...

Այստեղ բանաստեղծ Նարեկացու ամէն մէկ տալը մի տարբեր գործողութիւն ու շարժման տեսարան է որ կը ներկայացնէ: Երկվար եւ սանձակալ, նաւ եւ զեկակալ, արօր եւ մանկալ, եղներ եւ հօտաղ, ամպ, հողմ, աստղեր եւ ժամանակ, արեգակ եւ տարրերից բաղկացած օդ, այս բոլորը առանձին առանձին վերցրած, տարբեր խախտչներ ներկայացնող բառերը, բանաստեղծի ուրոյն ստեղծագործական կամքով ի մի խմբուելով մէկնոյն առիթով, լեզուն դարձնում են ծիածանափայլ:

Նարեկացու բերած օրինակը նոյն ժա-

մանակ ցոյց է աւելի Նարեկի լեզուի մի ուրիշ կարեւոր արժանիքը: Այդ նրա առացումը քննելով հարուստ լինելն է, Առհասարակ Նարեկացին միշտ գրում է առաւորութեամբ, Նրա խոհերի եւ զգացմունքների լեզուական տրամայադեմութեան ռաւարժան հիմնական տարրը հանդիսանում են գլխաւորաբար առացումը քննելը, թեւ. ար խօսքերը: Վերեւում բերւում ու յիշուածի ամէն մի տողը միաժամանակ մի գեղեցիկ, ամբողջական իմաստ արտայայտող առացում է, նոյնիսկ ժողովրդական ազիով յօրինւում:

Եթէ Նարեկը ծայրէ ծայր կարգանք, կը տեսնենք թէ առացումը արժէք ունեցող արտայայտութիւններով լեզուն են նրա էջերը: Այստեղ կը ներկայացնենք մի քանիսը. «կարիք անթուկիք եւ պատահարը ամենագրաւ», «բնական իւրեւ կռեղէն եւ անձրեք ուժգնակիք», «ամանի մի բոյնն աղանի եւ անդուստ ագուաւ ելանեմ», «հիմն արկանեմ եւ ոչ գլխաւորեմ», «զայս խրատեմ եւ ես ինքս անփորձ եմ», «ոչ կհնացն փափաքանօք, այլ կհնարարին յիշատակաւ միշտ ճննենք իմ»: Առհասարակ առացումը քննելը Նարեկում նոյնպէս խմբում են եւ առանձին ամբողջական հասումներ կազմում, բանաստեղծի տրեւեալ խոշը կամ զգացմունքը բաղժակողմանիօրէն բացայայտելու համար:

Նարեկի լեզուի գեղեցկութիւնները անշուշտ չեն ապաւում շնչած երեք կողմերով: Իրեւ գեղարուեստական մի լեզու, այն ունի բաղժակալ այլ արժանիքներ, որոնց թուում չառ կարեւոր է եւ պէտք է յիշատակել բառերի շարադասութեան շտեմնութիւնը:

Համալսարանային դրականութեան մէջ Նարեկացին մտողայնօրէն դրականի ու կատարելի մեծագոյն երգիչներից է, մի բան որ ընկած է մեր արդիական գրական նութեան նշանաւոր գէմբերի՝ Նարեկացու նկատմամբ ունեցած հիացմունքի հիմքում: Վասնան Ողբերգութեանն պոեմի գեղարուեստական անընդգրկելի մեծութեան տմենացալանուն ապացոյցներից է մեր արդի գրականութեան վրայ թողած մեծ ազդեցութիւնը: Նրանից սովորել եւ ներշնչուել են ոչ միայն միջնադարի, այլեւ նոր ժա-

ՄԱՍՆԱԽՈՐՈՐ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ս. ՆՇԱՆԻ ՎԱՆՈՒՑ ՍԵՐԱՍՏԻՈՑ

ԳԼՈՒԽ Բ.

Յաղագս արգելմանց եւ բազմադիմի առաւարտաց Տեառն Պետոսի Կաթողիկոսի եւ մահուան նորին 'ի Սերաստիա: (Մտքեոս Ուռնայեցի. Կիրակոս Պատմ.: Թիւ ՆՁԼ):

'ի սմին ժամանակի մեռաւ Արամ Թաւաթըն Կարուց կացեալ յիշխանութեան յամս 45, և թաղաւորեաց 'ի տեղի նորին Դադիկ՝ որդի նորին, այր զգոնմամբ՝ միանգամայն և քաջ, Լուեալ Պետրոսի Կաթողիկոսի զմանն Արամայ՝ ել ի Սեւրաստիա և գնաց 'ի Կարս և ունտիչ աղալմանի քաղաք, և ետես զի թաղաւորն Անուայ Յովնանէս և նախարարքն Հայոց ընդ տկամբ հայէին 'ի նա, վասն այնչափ ժամանակս ընակելոյ նորո՝ ի Սեւրաստիա, վասն այնորիկ ելեալ գնաց 'ի Վասպուրական Աշխարհ և եկաց անդ առանձնացեալ իբրեւ զմիայնակեաց ամս չորս, 'ի Զորոյ վանս, զոր շինեալ էր Ներսէսի Հայրապետին: Ընդ այս զժողարացեալ արքային Յովնանու և նախարարացն Հայոց՝ խորհեցան զայլ ոք նստուցանել Կաթողիկոս, բայց երկնչէին թէ զուցէ Պետրոս Կաթողիկոս մ'չ հրամարեցի յիշխանութենէն և ծագեցի երկպառակութիւն և երկու լիցին Հայրապետք. վասն որոյ դաւաճանութեամբ գրեալ կոչեցին զնա գալ և վարել զիշխանութիւն իւր, Եւ իբրեւ եկն նա և եմուտ 'ի Քաղաքն Անի առ 'ի կալ անդ, յղեցին և եդին զնա յարգելանս 'ի մեծ ամուսնի Բշնի, ուր եկաց ամ մի և ամիսս հինգ և եդին Կաթողիկոս զվանահայրն Սանահնի զԴիոսկորոս: Բայց մ'չ ընկալան երեւելի հպիսկոպոսունք մեր և մ'չ յիշեցին զանունն նորա 'ի Պատարագին և մ'չ թողին ձեռնարկել զդք եպիսկոպոս, և 'ի ձգել նորո զձեռն 'ի գործել զանարժանս՝ ժողովիալ եպիսկոպոսաց և վարդապետացն մերոց իբրեւ չորս հազար անձանց (ՆՁԴ), և գատեալ զԴիոսկորոս՝ գտին զնա պարտաւոր, վասն որոյ ընկեցեալ զնա՝ ի պատուոյն

և պատուեալ զգոչ նորա աքսորեցին զնա 'ի վանս իւր, և հաստատեցին զՊետրոս Կաթողիկոս վերստին յԱթոռ Հայրապետութեան (ՆՁԵ-ՆՁԶ):

Ընդ այս ժամանակս, մեռաւ Դաւիթ արքայ Արծրունի, որ նստէր 'ի Սեւրաստիա՝ որդի Սենեքերիմայ՝ կացեալ յիշխանութեան տմա տասն, և նստաւ 'ի տեղի Դաւիթի՝ եղբայր նորին Ատովմ և Արուստան՝ եղբայրն օգնական էր նմա և միւս եղբայրն Կաստանդին մեռեալ էր: Այս Ատովմ արքայս Սենեքերիմեան՝ ըստ գրեւոյ Ուռնայեցուն, էր լցեալ սուտքինութեամբ և արգարութեամբ և Ս. վարուք 'ի Քա. - Յա., զարդարեալ հեղուքեամբ և քաղցրութեամբ, սղորմած 'ի վերայ տառապնոց, դարմանիչ աղքատաց և յոյժ սիրելի բարեաւորաց դասուն, շինող եկեղեցւոյ և կոստողունից վանօրէից (ՆՁԶ):

Յաջորդ ամին՝ յարուժ թագաւորեաց Ատովմ իշխան, ոմն Հայոց որ եկեալ էր ընդ Սենեքերիմայ՝ 'ի Վասպուրական աշխարհէ 'ի Սեւրաստիա, նախանձեալ ընդ պատիւ նորին՝ ել 'ի Սեւրաստիոյ ընտանեօքն և գնաց 'ի Կաստանդունպոլիս առ Գ. Միքայել Կայսր և բազում չարիս խօսեցաւ զնոցանէ: Ճշմարտեմբալ՝ տսէ՝ 'ի քէն խորհեալ են, և պատրաստեալ վիշտս հասուցանել Տէրութեանցդ, որոյ վտան և իմ մեկնեալ 'ի նոցանէ եկի յոտս Զեքա: Զայն լուեալ Կայսր, հուստաց զի երեւելի էր չարախօս այրն և առաքեաց զորս 'ի Սեւրաստիոյ 'ի վերայ Ատովմայն և Արուստանայ, պատուելի տուեալ զարարեալին, զի թէ՛ Կամիցին գալ 'ի Կ. Պոլիս, մի՛ աայցէ պատերազմ ընդ նոսա. և եթէ մ'չ կամիցին գալ՝ պատերազմեալ յաւարի առցէ զաշխարհ նոցա և կնիզանւոյն կալուիալ, տարցէ զնոսա 'ի Կ. Պոլիս: Լուեալ Ատովմայն և Արուստանայ, երկուսն յոյժ և կային 'ի տարակուսի, և ոպա հաստատեալ 'ի միտս իւրեանց՝ երկօքին եղբարք ելին 'ի Սեւրաստիա և գնացին 'ի Կ. Պոլիս, և յանդիման եղեն Կայսերն, արկին

աղայանս առաջի նորո՞ր՝ եթէ ինչ ծանր կայսերական մեծութեանդ, երթիցուք 'ի ժիտախն 'ի գերեզման վաստի կայսեր, և իբրեւ չոգան տնդբ հանգերձ կայսերաւ՝ հանին առաջի նորա զնսմական զոր տուեալ էր վաստի ցՍենեքերիմ՝ ցհայր իւրեանց՝ 'ի ժառանգութիւն երկրին Սեբաստիոյ, և ընկեցեալ զայն 'ի վերայ գերեզմանին վաստի ասեն. «Երևեալ էր քեզ զսա և զուս ամեր զմեզ տշխարհն քո, և այժմ դա՛տ արա մեզ, ա՛վ Հայր մեր, զի իշխանք քո սպառնացեալ են 'ի վերայ մեր կորուստանել զմեզ և ա՛ռ զայնսարհն մերձ: Զայս լուեալ կայսերն, զարմացաւ յոյժ ընդ բանս նոցա, և յետ այնորիկ բազում թագաւորական զարդուք զարգարեալ ըզնստ և մեծաշուք փառք յազարկեաց զնոսա յաշխարհն իւրեանց՝ 'ի Սեբաստիա Յաւաւորս յայտարիկ մեռաւ Յովնանէս թագաւոր եղբայր Աշտոյ, որ նստէրն յԱնի, և վասն անմիաբանութեան նախաւորացն մերոց՝ մնաց երկիրն ամս երկուս առանց թագաւորի, և յետ երկուց ամաց, վահրամ ապարապետ Պահլաւունի և ազգակիցք իւր պատգամաւորեալ աւաճիմեանս, ժողովեցան 'ի քաղաքն յԱնի, առ Պետրոս կաթողիկոսն և ետուն օծել ըզ-Քաղիկ՝ որդի Աշտոյ, եղբոր՝ Յովնանու արքային՝ թագաւոր 'ի վերայ Ազգիս մերոյ: Զսմանէ բազում գովութիւնս գրեն պատմիչք, «Էր, ասեն, յոյժ գեղեցիկ և վայելչահասակ, և ըստ բնածիր խառնըւածոյն վեհանձն, և ըստ ուժոյ տառնեան հզոր, և ըստ կողովարութեան յաշոգ, զգոսա, խոհական, և ըստ գնացից վարուցն առաքինի՝ քոյի գաւառանութեան նենգամիտ նախարարացն մերոցձ: Յետ երից ամաց, կայսրն Մամանախոս յափշտակեաց զԱնի և զամենայն Տէրութիւնսն 'ի ձեռաց Գաղկայս թագաւորին, և հրամայեաց Ասիտայ իշխանին յԱրեւելոյ՝ գնալ զօրօքն և տիրել Անուս և ամենայն թագաւորութեանն: Եւ նա գնացեալ տիրեաց և յերկրորդ ամին փոխանակ Ասիտայ՝ առաքեաց վերակացու յԱնի զոմն Կոմենասանուն, և նա եկեալ և անարգանք վարեալ ընդ Պետրոսի կաթողիկոսին սկսաւ իս առաւել գրել ամբաստանութիւն ըզնմանէ առ կայսրն, որպէս թէ նա կոմիցի

ապտոմարեցուցանել զՀայս 'ի Յունաց և զի կամէր բառնալ 'ի քաղաքէ անտի զԱթոռ կաթողիկոսութեան. վասն որոյ խաբանօք իմն եհան զնա յԱնուոյ, տակնով «Հրամայեալ է քեզ 'ի թագաւորէն՝ գնալ 'ի գաւառն կարնոյ և նստիլ 'ի մեծ քաղաքն Արծնոյ: Եւ Հայրապետն գնաց յԱրծնի, և անտի հրամանաւ կայսերն՝ 'ի տունի Զբորնեացն կալեալ տարան և եղին 'ի բերդն խաղտոյառիչ: Յետ կալոյ նորոյ յարգելանս մինչև ցԶատիկ, տեղեկացեալ կայսերն անմեղութեան Սուրբ Հայրապետին, ետ տանիլ զնա 'ի Կ. Պոլիս Գնացին ընդ նմա և երեւելի եպիսկոպոսունքն և վարդապետքն մեր, որոց զխաւորքն էին հնգետասան՝ յորոց մին էր և Եղիշէ Արքեպոս. Սեբաստիոյ, և իբրեւ յաշխարհման եղին խաղտոյառիչ կայսեր՝ Աթոռ օսկի փառազարդեալ նստոյց զՀայրապետն բազում մեծարանօք, և 'ի ժամ մեկնելոյ նորա անտի, Եղիշէ Եպոս. Սեբաստիոյ բուռն եհար զԱթոռոյ նորա, որպէս թէ կամիցի բառնալ զայն անտի, և 'ի շփոթել արքունի սպասաւորացն եհարց կայսրն զպատճառս իրացն, յայնմամ պատասխանի ետ Եղիշէ Եպոս. և ասաց. «Երիտասցէ Տէր իմ Արքայ, զի յԱթոռն յոր բազմացաւ սուրբ Հայրապետն մեր՝ չէ՛ արժան յայլում ումեք նստիլ ի նմա: Ժպտեալ կայսեր, հրաման ետ ապաստուրաց իւրոց, զի առեալ տարցեն զայն աթոռ յօթեանս բնակութեան կաթողիկոսին, զի նա միայն նստցի 'ի վերայ նորա և ո՛չ այլ ոք: Յետ կալոյ նորա քան զամս երիս Ատովմ Արծրունի՝ որդի Սենեքերիմոյ՝ թագաւոր Սեբաստիոյ, ժիտբանեալ ընդ Գաղիկ արքային՝ որ կայր 'ի վտարանդի տա Յոյնս, երաշխաւոր եղեալ առ կայսրն վասն կաթողիկոսին, և հանեալ զնա 'ի քաղաքէ անտի՝ տորաւ 'ի Սեբաստիա և պահեաց տա իւր ամս երկուս, և ապա ետ նմա տեղի բնակութեան 'ի վանս Սուրբ Նշանի, զոր բազմահար վայելչացուցեալ էր, յոր եկաց անդէն 'ի վանս Պետրոս Գեառադարձ կաթողիկոսն աշխատեալ ամս հինգ: Եւ հասեալ յաւաւորս ձերութեան Պետրոս կաթողիկոս զիկոս Գեառադարձ կոչեցեալն՝ եղբայր Խաչկատ առաջնոյ՝ վախճանեցաւ 'ի Սեբաստիա 'ի վանս Ս. Նշանի, և թաղեցաւ

ՀԱՄԱՌՈՏ ԵՒ ԲԱՂԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ ՄԵ՛ ԵՒ ՔՈՅՐ ԵԿԵԼԵՑԻՆԵՐՈՒ ՏՕՆԱՅՈՑՅԱՐՈՒՆ ՎՐԱՅ ԵՒ ՍԱՂԻՄ ԱԿԱՆ ԱԻԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Տօն Անուանակոչութեան Տեառն. — 19 Յունուարին (Նոր Տոմարով՝ 26 ին) կատարուող այս տօնը մեր Յայսմուտւոյքին մէջ նշանակուած է նաեւ որպէս շնորհապատկութեան ընդհանուր օրը։ Ասանկէ է որ ժողովուրդը զայն կը ճանչնայ իբրեւ «Ծննդեան Ութօրէքը»։ Իսկ առիթն իրարմէ զայն կը կոչէ «Տօն Գլուխ»։ Այս կոչումը շատ հաւանաբար արդիւնք է այն իրողութեան, որ, ինչպէս մեր նախորդ յօդուածով ըսինք, այլ Եկեղեցիներ զայն կը տանախմբեն տարեմուսին։ Հեռուարուան կը դառնայ առաջին տօնը տարուան։ Յունուարի 26ը Հայ Երուսաղէմի փառաւոր օրերէն մէկն է, և միակ օրը տարուան մէջ ուր առաւօտեան ժամերուն Միաբանութիւնը Հարաշարժուող մուտք գործէ Ս. Յարութեան Տաճար, ուր հանդիսաւոր Ս. Պատարագ կը մատուցուի Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ։ (Մեր միւս Հարաշարժանները, թիւով վեց, կը կատարուին կէսօրէ ետքի ժամերուն և Շարաթ օրերուն։ Յայնք երկիցս առաւօտեան Հարաշարժուող կը կատարեն, մէկը Յայտնութեան տօնին — մեր Ս. Ծննդեան

տօնին — իսկ միւսը Հոգեգալտեան օրը, իսկ Հատինաց Հարաշարժանները միշտ ու միայն կէսօրէ ետքի ժամերուն տեղի կ'ունենան)։ Վստիք դարձին, Հայոց Թաղի մուտքէն, Միաբանութիւնը տօնին շարահանը երգելով կը յառաջանայ և կը բարձրանայ Պատրիարքարանի մէծ դահլիճը, ուր Պատրիարք Սրբազանը կը նախագահէ «Տնօրնէք» յարարողութեան, երկու եպիսկոպոսներու հետ օրնեկով Ս. Աթոռոյս բարեբանները — հային ու գինիին հետ Մառաին մէջ գտնուող պարէնի և ընդհանր իւրաքանչիւր տեղակէն — Պատրիարքը դարձեալ նարինջ կը բամբնեղաներուն, որմէ ետք Միաբան Հայրեր, Ծննդեան շարահաններու երգեցողութեամբ և ժամօրնեկ Հօր Գլխաւորութեամբ, կ'իբրթան նոյն հարաշարժանը կատարելու վստիք Սեղանատան մէջ և, ի միջի այլոց, կ'օրհնեն հեթիսէն, զոր տղորութիւն եղած է պատրաստել այդ օր իբրեւ կէսօրուան ճաշ։

Մսկնի Յովնանու Կարապետի. — Այս տօնը, որ կը փակէ Առաջ Տօներով սկիզբ առած Ծննդեան տօնաշարքը, տնօրնեկէն կը յաջորդէ Անուանակոչութեան տօնին։ Իսկ եթէ Յունուարի 14/27ը զուգադիպի հիւր, Դ. Կամ Որ. օրուան, կը կատարուի օր մը ուշ։ Բացառութիւն կը կազմեն այն տարիները, որոնց Տարեգիրքը ցոյց կու տայ Ա, Բ, Գ կամ Դ, երբ Առաջաւորաց պահքը վրայ հասած ըլլալով, տօնը կը յետաձգուի մինչև պահքի աւարտումը և կը կատարուի Շարաթ օրը, դրանելով տեղը Ս. Սարգսի տօնին, որ իր կարգին երկօրեայ տատուածով կ'անցնի Երզնայութի օրուան և տեղ կը բռնէ Ատոյմեանց հոգեքին։ Այլ Եկեղեցիներ զայն կը կատարեն Յունիսի 24 ին (Յոյնք հոս Յունիսի 7 ին), Քրիստոսի Ծննդեան տօնէն վեցամեայ հեռաւորութեամբ, ըստ Աւետարանին որ,

անդ արտաքոյ Եկեղեցւոյն, յետևոյս օրոյ սեղանոյն՝ ի կողմ յարեկիցք՝ պատեալ պորտաւ, մաքուր շէրիմ նորա։ Կալառսա զաթոռ Հայրապետութեան՝ հանգրծ վտարանդութեամբ ընդ ամս 40 կամ 39 և ա՛միսս վեց։

Ասա՛ ՚ի վստի Սուրբ Նշանի, առաքեաց առ սո Գրիգոր Մաքիսորոս՝ զՎառդանն ապանակապ, և զսկի՛ն հարաւորաբո՛ւն և զանսթ Միւռոնի՛ն՝ նուիրեալ նմա և զոգիստ Խաչի՛ն՝ սասանաւոր առդիւք։

ՏԻԳՐԱՆ Ս. ՔՐԻՍՏԵԱՆ (Շարունակելի՛ 2)

խօսելէ ետք Մկրտչին հօր՝ Զաքարիայի տրուած աւետիսի մասին, կը շարունակէ սապօս. «Եւ յամսեանն վեցերորդի առաքեցաւ Գաբրիէլ Հրեշտակ յԱստուծոյ ի քաղաք մի Գալիլիացոց՝ քրտւած անուն էր Նողաթէթ» (Ղկա. Ա. 26), տալու համար ցնծագին աւետիսը Ս. Կոյսին. Տաբօրիւնակը այն է որ մեր Եկեղեցին ոչ միայն այս տօնը խախտած է իր բուն ամսաթիւէն, այլեւ Յայնմուռութի մէջ զայն նշանակած է 11 Յուլիոսի գիմաց, փոխան 6 Յուլիոսին, որ մեր Մինդեան տօներէն հաւասար հեռաւորութեան վրայ գտնուող օրն է. Թէ՛ Լատիններ և Թէ՛ Յուններ այս տօնը կը հանդիսաւորեն իր պատմական տեղւոյն վրայ, էյոս-Քէրէի մէջ եղած և Երուսաղէմի հարաւորեալ մասերէն կողմը գտնուող արուարձանին մէջ, չի լեռնակողմն Յուդայոյ, ըստ Աւետարանական բացատրութեան, ուր ունին վանք և եկեղեցի. Ռուսներն ալ մօտակայքը, բարձունքի մը վրայ, ունին հռչակաւոր մենաստան մը. Լատինք ունին հոս ուրիշ եկեղեցի մը ևօ, «Ալեքսուլթեան Եկեղեցի» (Church of the Visitation) անունով, ի յիշատակ Տիրամօր՝ Եղիսաբեթի տուած այրցելութեան (Ղկա. Ա. 39-56), ուր մօէն Գարուոյ Մայրիսի վերջին օրը հանդիսաւորիւն կը կատարեն. — Մեր մօտ մեծ այս տօնին օրը Ս. Գառարազ կը մատուցուի Մայր Տճնարի Աւագ Խորանին տղակողմը գտնուող Ս. Յովհաննու հարապետի խորանին վրայ. իսկ տօնը Շաբաթի զուգագրիպած տարիներուն, հարց կը ծագի Թէ չմարտնչի շարականի երկրորդ մասը չի քէն հայցեմք՝ պէտք է ըլլայ Թէ Վերանաքաղաքցին, էջմիածին համաձայն է վերջինին, մինչ Անթիլիոս կը միտի առաջինին. իրապէս ալ դժուար է ախալ նկատուի մին կամ միւսը, քանզի Սուրբին առաւելել ըլլալուն ականարկութիւնը կայ մեր Շաբաթնոցին մէջ, ուր կ'ընուի Վերանաքելոց է սկիզբ և մարգարէի լրումն», մինչ Վերանաքաղաքցին՝ ուղղակի սուրբին կեանքէն խօսող շարականն է. Այս պէտք չգիտի է նաև մեր Տօնացոյցին մէջ. Այս երկուսութիւնը կը տրիք նաև Կաղանդի պարագային, երբ օրը ըլլայ Շաբաթ կամ Կիրակի. Սխալ է, այդ երկու պարագա-

ներուն ալ, սովորաբար այդ օր երգուող և նորոգութեան գաղափարը իր մէջ խաղանող Վեր վերստին նորոգեցերձը երգել, ձիշղը այն է, որ Շաբաթի հանդիպած տարիներուն Կիրակուսքի յատուկ Վուրբ կ'ա տէր եւ Երկնաքաղաքցինձը, իսկ Կիրակիի հանդիպելուն՝ օրուան ձայնէն Յարութեան շարական երգուի. Մնաց ըսել որ Արեւմտեան Եկեղեցիներ Սուրբը կը ճանչնան իբրեւ Յովնանեկ Մկրտիչ (St. John the Baptist), մինչ մենք, Յունաց նման (Prodromos), շէշաք կը դնենք Կարապետ բռնին վրայ:

Յովհաննու Մկրտչի ծննդեան տօնին յաջորդող օրոց տօները կը կոչուին ապալից տօներ, Տօնացոյցին մէջ մէկ տօնէն միւսին անցման տօնն եւ ապա բռնեքը կրկնուելուն պատճառաւ. Այդ տօներէն զրաւուած միջոցը կ'երկարի կամ կը կարճնայ համաձայն Ս. Զատիկի թուականին. Ուստի անոնցմէ ոմանք կ'իյնան երբեմն ձմրան և երբեմն ալ ամրան եղանակին (Վարդավառէն յետոյ). Բնորոշին հաստատունն ձև մը չունին անոնք. Երբեմն ամսուան մը վրայ տարածուող (ամառը կամ ձմեռը) և յաճախ կ'ստուող այդ տօներէն հոս նկատի պիտի տանենք ասոնք, որոնց Առաջաւորաց Բարեկենդանէն առաջ յիշատակուող յաճախագէտ է. Պետրոսի հայրապետի, Վլասայ եպիսկոպոսի եւ Աբիսողոմայ սուրբաւագին. — Երկրորդին է միայն որ հանդիպեցանք օտար Տօնացոյցներուն մէջ. Լատինաց մօտ 3 Փետրուարին յիշատակուող այս սուրբին համար ըսուած է. «Վլաս եպիսկոպոս Սեբաստիոյ որ ի Հայաստան» ըստ Լատինական աւանդութեան, ան կուրծքի կոկորդի ցաւերը բուժելու շնորհը ունէր. Յունաց մօտ կը տօնուի Փետր. 11/24ին.

Անտոնի, Տրիփոնի, Պարսուսայ եւ Ռեոփրիոսի ճգնաւորացն. — Երբեմն վերջին երեքը կ'անշաղկապաւ առաջինէն և Ս. Անտոնը, որ նկատուած է հիմնադիրը անապատական կեանքի (յգիպոսոս) և օրուն յիշատակը այլ եկեղեցիներ կը կատարեն Յունուարի 17ին (Յոյնք հոս 30ին), կը տօնուի առանձին. Զգնադրեաց խտականութեան անգերազանցելի տիպար մը նկատուած այս սուրբին տօնը խաչանիշ

կը կրէ Յունաց Օրացոյցին մէջ, իսկ Ղպախէ անոր անունով կոչած են Երուսաղէմի իրենց մայրավանքը. եկեղեցին աւ վարժարանը: — Գալով միւսներուն, միայն վերջինին հանդիպեցանք օտար Տօնացոյցներուն մէջ, 12 Յունիսը ունենալով իբր թուական: Դարձեալ բուրգերու երկրին խորերը հզնած Ս. Ոստիօսի անունով Յոյներ փոքր վանք մը ունին Երուսաղէմի հարաւակողմը, «Հինեմ» կոչուած ձորակին դիմաց, կառուցուած ըստ աւանդութեան այն արարի վրայ, զոր քահանայապետներ գնեցին Յուդայի իր Տէրը մասնելուն իբր վարձք ստացած և յետոյ զղջումով իրենց վերագործուցած երեսուն արծաթով, օտարներուն իբր գերեզման ծառայելու համար (Մաթ. Իէ. 7-8): «Ակեղաժառ» անունով ծանօթ և Արարներու կողմէ «Տէյր էլ-Ֆարաօ» (Իրարականք) կոչուած այս վանքի տօնախմբութեան օրն է Յունիսի 25ը:

Թեոդոսի բաղնիքին եւ եօթնմանկանց եփեսոսի. — Մեր կարգ մը Օրացոյցներուն մէջ կը պակսի եօթն բառը, իսկ մեր Պատարագամատոյցին մէջ թագուորին անունը դրուած է յոգնակի: — Թեոդոսից, Տարօրինակը այն է, որ Յունազգի այս վեհապետին — կամ վեհապետներուն — աւանունը կարելի չէզուա քանել Յունական Տօնացոյցին մէջ: Փոխարէնը դառնք վանահայր Թէոդոսի մը անունը, որ նոյն անձը չի կրնար ըլլալ անշուշտ և որ ժամանակ մը հզնած է Յուդայի անապատի եզրին, Բեթղեհէմէն Երիզով առաջնորդող ճամբուն վրայ, ուր մինչև օրս դոյռութիւն ունի իր անունով փոքր վանք մը, Deir el-Lbeydiyyeh կոչուած տեղացիներէն: Սուրբին անուան կարելի է հանդիպել, թէ՛ Յունաց և թէ՛ Լատինաց մօտ, 11 Յունուարի դիմաց, Աւերդէ ըսել թէ Յոյնք զայն կը տօնեն հոս 24 Յունուարին: — Գալով եփեսոսի 7 մանուկներուն, Յոյնք միայն կը կատարեն անոնց յիշատակը, այն ալ երկիցս, 4/17 Օգոստոսին և 22 Հոկտ. /4 Նոյմ. ին: Խաւմներն իսկ Գուրարին մէջ ականաբանութիւն մը ունին անոնց մասին, կոչելով զանոնք Քարայորի բնակիչները — Ahl el-Kahf:

Հայրապետաց Լորանտի եւ Կիրդի. — Ուղղափառ դաւանութեան տառայան Աղեքսանդրոյ Աթոռին այս երկու մեծագործ հայրապետներու յիշատակը մեր Եկեղեցին կը կատարէ միշտ Շաբաթ օրով, որ Կիրակիին հոգեւորական նախնական օրն է եօթնեակին: Արդէն մեր Եկեղեցին մէջ, շատ մը մեծ հայրապետներու և կարեւոր սուրբերու տօներ կը կատարուին Շաբաթ օրով, իսկ Երուսաղէմի մէջ Շաբաթ օրեր ևս կը մատուցուի Ս. Պատարագ: Յունաց մօտ խաչանիշով նշուած այս տօնը կը կատարուի 18/31 Յունուարին: Լատինք առանձին կը կատարեն անոնց յիշատակը, առաջինին՝ 2 Մայիսին, իսկ երկրորդին՝ 9 Փետր. ին: Երկնք նաև թէ Յոյնք 2 15 Մայիսին կը կատարեն Ս. Աթանասի Նշարաց փախադուրթեան յիշատակը:

Կիրակոսի եւ ձօն Լորա Յուլիսայի, եւ վայրից Գորդիոսի, Պոլիսոսի եւ Գրիգորիսի. — Երեսն առաջին երկուքը կը տօնուին առանձին, իսկ վերջին երեքը կը միանան սուրբերու ուրիշ խումբի մը: Լատինաց մօտ անոնց տօնախմբութեան թուականն է Յունիսի 16ը, իսկ Յունաց՝ Յուլիսի 15/28ը: Միւսներէն Պոլիսոսին կը միայն որ կը յիշուի, այն ալ Յունաց մօտ, 9/22 Յունուարին: Կ'արժէ հոս յիշել թէ այս սուրբը, որուն Հռովմէացի կուսակալին կողմէ նահատակութեան որդաւոր դրուազը իր հանճարով անմահացուցած է Ֆրանսացի թատերգուի Գորնէյի, և զոր Ս. Աթոռոյ մեծանուն Պատրիարքներէն Թորգոմ Արքեպոս. Գուշակուն վերածած է Հայերէնի, Հայազգի էր, Փոքր Ասիոյ Մելիտինէ քաղաքէն: Երուսաղէմի այժմու պարիսպէն դուրս, դէպի հիւսիս, Դամասկոսի դռնէն ոչ շատ հեռու, ասեւնօք վանք մը ունեցած ենք յիշեալ սուրբին անունով, որմէ մնացած է խմանկար գողորդի մողայի մը և ուր զօրանալը իկաներ կ'այցելեն ստէպ, հայ պահակի մը հոգածու հակողութեան տակ:

Վանանայ Գոլթրանցալոյն, Սեդիքեայ կուսին, եւ հօրն Լորա Փրիպլոյսի եւ ձօն Կրդեայ եւ երկուց եղբարցն՝ Սեդեայ եւ Ալիսոնի եւ երկուց Երեմիանայն. — Առաջինը երբեմն երկնջատուի միւսներէն: Արաքական անագորոյն արշաւանքներու

առեն իր հաւատքին համար նահատակութեան պատկը ընդունած հայ սուրբի Ագապիկի տոբերեռու պարագային կործակիւ ըլլամ, քանի որ անոնցմէ Ս. Գր. Լուսաւորիչը միայն անցած է այլ եկեղեցիներու Տօնացոյցին և քանի որ սրբոց վարքագրութիւն մը տալ չէ նպատակը այս յօդուածաշարքին:

Եւգիենոսի, Մակարիոսի, Վաղերիոսի, Կսիլիցոսի եւ Ոկելիասայ. — Այս հինգէն առաջին երկուքը կարելի եղաւ գտնել Լատինաց Օրացոյցի Դեկտ. 20-ի էջին վրայ, իսկ վերջինը՝ իբրեւ ձմին 70 աշակերտաց՝ — Յոյնք 72-ի տեղ 70 կը գրեն միշտ —, Յունաց Օրացոյցի Յուլիոս 14/27-ի էջին վրայ: Վատահ չենք կրնար ըլլալ սակայն թէ նոյն անձն են այս երկուքը:

Գրիգորի Աստուածաբանին. — Երբեմն կը տօնուէի Աթանաս և Կիրիլոս Կայսրականներու հետ միասին — միշտ Շաբաթ օր: Այլ եկեղեցիներու մօտ Յունուարի 25-ին նշուած այս տօնը (Յունաց մօտ հոս ? փետր.ին) Օրթոտոքս եկեղեցւոյ մօտ կը կրկնուի հինգ օրեր ետք (30 Յուն. — 12 փետր.ին), երբ յիշեալ սուրբը, եկեղեցւոյ ուրիշ երկու մեծ հայրապետներու՝ Բարսեղ Կեսարացւոյ և Յովհան Ոսկերեւորանի հետ — երկուքին միջև — կը յիշատակուի: Այս երեքը կը կոչուին Վերեք Աստղերը, Քրիստոնէական եկեղեցւոյ երկնակամարին վրայ փայլող անշուշտ:

Տեաւորնիկոսը կամ Տօն Բառասնորեայ Գալստեանին Գրիստոսի ի Տաճարի. — Նախ քան Զատիկի հետ կապուած տօներու մասին խօսիլը, խախտենք շարքը մեր Տօնացոյցին և խօսինք այս կարեւոր տօնի մասին, զոր չքեղօրէն կը հանդիսաւորուի մանաւանդ մեր եկեղեցւոյ մէջ ամէն տարուայ փետրուարի 14-ին (հոս՝ 27-ին), այնքան որ, Տաղաւոր տօներու ման, նախորդ երկկողման կը կատարենք Հսկման արարողութիւն — առաջինը՝ տարւոյն, 5 ամիսներէ՝ այսինքն ինչվերացէն ետք —, երբ քանի մը ժամեր առաջ, նախատեսակի աւարտին, կատարած կ'ըլլանք եղանակին առաջին ալ Վնդաւորանքը, դարձեալ առաջինը՝ Ծ ամիսներէ՝ այսինքն ինչվերացէն ետք, Ժամերգութեան տօնն, Կիրակիօրեայ յատուկ Վնոյս զուարթան ալ

կ'եղանակուի — այդ բացառութիւնը կը կրկնուի նաև Աւագ Ուրբաթ օր, Թաղման նախատեսակէն առաջ — իսկ Վնդաւորանքն — որ բացառաբար կը կատարուի նախատեսակէն ետք — յետոյ տեղի կ'ունենայ մոմավառութիւն: Ժողովուրդը ի ձեռին ունեցած, կամ աւելի ճիշդը, մանուկներուն ձեռքը տուած մոմերը կը լուցէ ընդհանուր և հոգեւոր խանդավառութեան մէջ, մինչ դպիրներ կը սկսին երգել Վերիտաւոր փառաց թագաւորն քաղցրաւունչ տաղը: Նման խանդավառութիւն մըն ալ կը սպասէ ժողովուրդին գիշերուածն մօտին, Հսկումէն անմիջապէս յետոյ, երբ մոմերու տեղ հսկայ խարոյկ մը իր բոցերը երկինք կ'առաքէ ժառանգաւորաց նախկին վարժարանի մարզադպրոցն, պայմանաւոր որ իր արտօնութիւնը տաւած ըլլայ միջնորդային պայմաններէն(*), Հեթանոսական օրերէ եկած այս սովորութիւնը բոլորովին հաշտ չի կրնար անշուշտ ըլլալ եկեղեցւոյ վերին իշխանութեան հետ, սրուն համար Ս. Էջմիածնի Օրացոյցը կ'ազդարարէ. Վնոսելի է չըլլին զհրով: Տօնի առաւօտուն, հանդիսաւոր Ս. Պատարագ կը մատուցուի Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ, ուր զետեղուած կը մնան նախորդ երեկոյ հանդիսապետ Սըրբազանէն վառուած երեք մեծ մոմերը: — Այլ եկեղեցիներ փետր. 2-ին կը կատարեն այս տօնը (Յոյնք հոս 15-ին), որ Լատինաց մօտ կը կոչուի նաև ՎՏօն Մաքրութեան Սուրբ Գոյսին (Purification of the Blessed Virgin), երբ կ'երգեն Տիրամօր ձօնուած աղերս, ճիշդ ինչպէս մենք ալ Աստուծոյ տեղ ՎՄայր սուրբը կ'երգենք այդ օրուան ժամերգութեանց ընթացքին, իսկ Յոյնք տօնը կը հանդիսաւորեն հոս ՎՄայրեք — Տիրուհոյ — կոչուած վանքի մը եկեղեցիին մէջ: Այս աւանդութիւնը կու գայ Հին Կառկարա-

(*) Հետաքրքրական է դիտել տալ, որ մեզմէ զատ Հրեաներ ունին միայն խարոյկաւորութեան սովորութիւն մը, զոր կը կատարեն Մայրն ամսուն — անոր համապատասխանող իրենց իյար ամսոյ 17-18-ի գիշերը: Դիտելէ որ իրենց ալ տօնի հերոսը — Նիմօն Պար Եթիայ — անուանակից է Տեաւորնիկոսին և զեղութեան աւագ դերակատար Երեմիին:

ՌԻՍՈՒՄ ՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ, ՇԱՐԱԿԱՆԱՑ

ՄԱՏՆԱԳՐԱԿԱՆ ՑՈՒՑՄՈՒՆԻՔ
ՇԱՐԱԿԱՆԱՑ ՍԱԶՐԱՌՈՐՈՒԹՅԱՆ

Շարականների սկիզբը դրուում է հինգերորդ դարից, մեր բարոյական և մտաւար լուսաւորչների — Ս. Սահակի և Ս. Մեսրոպի և թարգմանիչների ձեռքով, որի մասին մենք ցուցումն ունենք մեր մատենագիրների մէջ: Այս մասին իւր տեսակում աւելի ընդարձակ տեղեկութիւն մենք գտնում ենք վարդան Բարձրբերդու, հիբակոս Գանձակեցու և Ուռպելուանի քով:

Կիրակոս Գանձակեցին թուելով մի շարք աշուղների հինգերորդ դարու թարգմանիչներից՝ Ս. Սահակ, Ս. Մեսրոպ, Յովսէփ, Յովնան, Ղեւոնդ, Սահակ, Մովսէս քերթողանայր, Մամբրէ, Նշէիկ, Կորիւն, Նղիշէ, Դաւիթ անյաղթ փիլիսոփայ, Յովնանէս, Աբրահամ, Արծան, Մուշեղ, Խոսրով, Ղազար, Ստեփաննոս, աւելացնում է. «Արարին երգո շարականաց քաղցր և զեղեցիկ եղանակաւ և մեծ խորհրդով մենկեան Գի. եւ Բաղաստեօրեայ զալսեանն 'ի Տոմարն, Մկրտրեանն եւ եկաւորութիւնն 'ի Բերանիա եւ յԲաւսաղիմ. մեծի օաբարուն, շաղարանաց եւ Յարութիւնն, Համբարձման եւ Հոգւայ Գալսեանն, Խաչի եւ Սկիզբելոյ եւ այլ օտից ճերմականաց եւ սրբոց ամենեցուն, ապաւստուրեան եւ ամենայն նշեցեցելոց, պէսպէս եւ

գանազանս և տնթիւս, որ մինչեւ ցայսօր պաշտի յեկեղեցի Հայաստանեայց» (*):

Բայց այս վերոյիշեալ աշուղներից շարականների ցանկի մէջ միայն հինգ հոգու անունը կայ՝ Ս. Սահակի, Ս. Մեսրոպի, Մովսէս քերթողանօր, Յովնան Մանդակունու և Ստեփաննոսի: Բացի դրանից, շարականների ցանկում նշեցեցելոց շարականները վերագրուած են Պետրոս Գետադարձին՝ մինչդեռ Կիրակոս հինգերորդ դարու կը գնէ: Այստեղից եզրակացնելի է, որ Ե. դարում ևս նշեցեցելոց համար շարականներ հիւսուած են:

Հայաստանեայց եկեղեցու մոզոյճների պատմութիւնից էլ գիտնեք, որ Ե. դարում նշեցեցելոց կարգ կար սահմանուած, ուստի, չի կարելի բոլորովին վստահիլ շարականների սկզբում դրուած աշուղական ցանկին, որը չի գիտցուիր թէ մի է զետեղել:

Ներկայումս, գործածական շարականը սկսում է «Նրգեցէք որդիք Սիօնի» Ս. Ածածին ծննդեան երգով, որ գրել է Յակովբ Կլայեցի Կաթողիկոսը և վերջնում է «Արեւելք գերարփին» վերափոխման աշուղքով: Առաջին երգը ԺԴ. դարու, իսկ վերջինը՝ ԺԵ. դարու հեղինակների

(*) Տե՛ս Գանձակեցի Կիրակոս, էջ 17, առջ 28-ից - էջ 18 և առջ 18. ապաւս 'ի Մասիվա, 1858 թ.:

նէն, ուր կիներ ճանաչուորս կը նկատուէին ծննդաբերութեան յաջորդող քառասուն օրերու ընթացքին: Բացի Ս. Յարութեան Տաճարէն ներս կատարուած աւաւտեան դոնփակ հանդիսութիւնէն — Ս. Ծննդեան օրուան նման, այդ օրն ալ ուշ բանալ կու տան Տաճարին դուռը — Հատինք «Մոմօրչնէք» կը կատարեն այդ օր և մամուլիսօք թափօրջմընձա՛լ կը կատարեն, բացօթեայ՝ եթէ սքը թոյլատրէ: Դանի մը ասրինքէ ի վեր, այսօրհանդիսութիւնը կը կատարուի փետրուարի ա-

ռաջին կիրակի օրը: — Արեւելեան եկեղեցիներ տօնին յաջորդ օրը (3/16 Փետր.) կը յիշատակեն Սիմէոն ծերունին և Աննա մարգարէուհին, տօնին խորհուրդին հետ ա՛յնքան սերտօրէն առնչուած: Սիմէոն ծերունիի դամբարանը քոյց կը արուի քաղաքիս հարաւ-արեւմտեան կողմը, Քաւթաւօն կոչուած թաղամասին մէջ, ուր Սոյնի կառուցած են վանք և եկեղեցի, և ուր հանդիսութիւն կը կատարուի ամէն տարի 15 Փետր. ի կ. վ. և 16-ի առաւօտուն:

(Նտւր. 2)

Գ. Ժ.

գրելին է պատկանում: Այս կարգն ունի՞ր
և ձեռագիր շարականներից շատերը, որք
գաղափարուած են ԺԴ. դարուց սկսեալ:

Բայց Ե. կամ Զ. դարերու մէջ ինչ-
պէս են եղած: Անո՛ւ, այս է խնդիրը:
Ենթադրելի է, որ հետզհետէ երգերը ա-
ւելացել են և երբեմն երբեմն ամփոփուած,
խմբագրուած ըստ պատկերի տօնից:

Թէ ինչ պատճառներից կարող էր յա-
ռաջ գալ խմբագրութիւն կամ խմբագրու-
թիւններ, այժմ աւելի հանգամանորէն
բացատրենք:

Պատճառները մի քանիս են. —

Նախ՝ ժամանակի ընթացքում, զար-
գանում է Եկեղեցու ծիսական մասը՝ ինչ-
պէս օտար՝ նոյնպէս և մեր Եկեղեցու մէջ:
Հետզհետէ սահմանուած են նոր տօներ,
զորս պիտի կատարէր Եկեղեցին: Եկեղե-
ցու համար նոր նահատակութիւններ են
լինում, նոր սուրբեր և սրբութիւններ
են յառաջ գալիս, և Եկեղեցին հետզհետէ
ընդունելով, 'ի պատիւ սրանց պիտի
արտայայտէր իւր երախտագիտութիւնը,
փառաբանելով սրանց և նոցա բարեխո-
սութիւնը հայցելով:

Քրիստոնէական օկդրմական Եկեղեցին
շատ պարզ էր իւր կազմութիւնում և ծէ-
սով, ինչպէս առեկտու այդ ժասին ա-
ռաջօրէն: Արարողութիւններէն կատա-
րում էին միայն Ս. Հաղորդութեան Խոր-
հուրդը, Մկրտութիւն և Զեւնոդրութիւն:
Հետզհետէ յառաջ գնաց, նոր պահանջներ
յառաջ եկան և Եկեղեցին դարգացաւ, զար-
գացաւ ծէսը՝ տօներին շատասկողովը:

Նոյն զարգացումն ունեցել է և մեր
Եկեղեցին, նոր տօների առթիւ հիւսուել
են նորանոր երգեր, իսկ հին տօները ա-
ւելի են զարգացել, մի քանի օր շարու-
նակ տօնուելով: Մեր Եկեղեցին ունի
տօն, որ 7 օր շարունակ տօնում է, տօն՝
որ 3 օր կը տօնէ:

Առաջին հաստատ տօներն էին Քրի-
ստոսի յաղթանակները — Ածայայտութեան,
Մկրտութեան, Քառասնօրեայ Գալտեան,
Այլակերպութեան, Եկաւարութեան 'ի Բե-
թանիս և յԵրուսաղէմ, Զարչարանաց,
Յարութեան և Համբարձման, զորս ընդ-
գծեցինք Գանձակեցոյն ցուցման մէջ: Եւ
եթէ աւանձին կարգաւարութեամբ և ճշշ

գուծեամբ է յիշել Գանձակեցին տօները՝
կը նշանակէ Ե. դարում սահմանուած էին
բացի Քրի. անօրինութիւններից՝ այլև
Վնայի և Եկեղեցւոյ և այլ ... Սրբոց ա-
մենեցուն ... ապաշխարութեան և ննչե-
ցելոցն:

Նոր տօներ յառաջ գալով, և միօր-
եայ տօները ըզգծօրեայ դառնալով, կա-
րիք պիտի զգացուէր նոր երգեր յօրինե-
լու, և յիշուի յօրինուած և հիւսուած են
նոր երգեր՝ նոր տօների տօնելիների
պատուին:

Բայց որպէսզի ամէն տեղ եկեղեցի-
ներում կարգը պահպանուէր, նոյն եր-
գերը երգուէին և զորք դրուէին ժամեր-
գուծեան ժամանակ, պէտք էր մի ձեռ-
նարկ, մի լիակատար ժողովածու: Ահա
այդ կանոնաւոր, միատեսակ ժողովածու
կազմելն է, որին մենք խմբագրութիւն
անունն ենք տալիս:

Այսպիսի մի ժամանակ, ինչպիսին
Ե. դարից մինչև ԺԵ. դարն է, որ ապա-
գրութիւն տակաւին չլինելով, որ ձեռքով
ընդօրինակելով, գաղափարելով էր գործը
յառաջ գնում և այն ևս շատ դանդաղ-
շատ քնական է, որ յաճախ մի տեղ մուտք
գտած երգերը, մի այլ տեղ դրուէք ան-
ծանօթ լինէին մարդկանց, որից և յառաջ
պիտի դար եկեղեցու մէջ երգեցողութեան
անհամարութիւն: Ուստի, պիտի Եկեղեցու
նախանձախնդիր Հայրերը մտածէին կար-
գաւորելու շուտ շուտ, որ ամենայն տեղ
ժամերգութիւնը նման լինէր:

Վարդան Բարեբրերդցին մեզ հաղոր-
դում է մի շատ կարեւոր տեղեկութիւն
շարականների կարգաւորման մասին, որ
եղել է է. դարում Ներսէս Շինողի օրօք
և նորա ձեռնբերեցութեամբ:

ՎԱ (Ներսէս Շինողը) մեծ ժողով
առնէր և տասն հարգ քառն վարդապետին
փոխեցին և ոչ կարացին առնուլ զմիմ-
եանց. ապա հրամայեաց ընտրել զարժանն
և զայն միայն ուսանիլ, զոր և արարին
'ի ձեռն Սրբոյն Բարդղի՝ ժականուն ձոյ
կոչեցելոյ, որ էր Առաջնորդ Սուրբ Ուխ-
տին, որ Գրեղմանք կոչի 'ի գաւառին
Աւսոյ, որում ասեն, թէ եօթն անգամ
ետես զՔրիստոս սքանչելի համարձակու-
թեամբ, վասն որոյ ձոնընտիր կոչի Շաս

րականն, որ այժմ պաշտի յնկեղեցի մերձ(²)։

Նոյն բանը մենք գտնում ենք և մեր եկեղեցական ժողովների կանոնների մէջ։

Կիրակոս Գանձակեցին աւելի մանրամասն է պատմում սոյն գէպը, բայց ձոնին չէ յիշում և խմբագրութիւնն էլ ձոնին չէ վերագրում, այլ Ներսէս Շինոդին և սորա ձեռքով։ Ասում է թէ՝ Ներսէսը մարգիկ է շրջեցնում բոլոր գաւառները, որ իւր ընտրածներն ու կարգաւորածները տարածեն ամէն տեղ։

Էդէպ կղեւ ամա (Ներսիսի) աշխարհա-
ժողով բազմութեամբ 'ի տօնի վարդապետ-
ուն լինել 'ի Բագրատուն և բազմաց եղին
եղի Ընտրականոց յնկեղեցի շառոց, մինչև
սչ գիտել միայն գաւառի երգեցող՝ զմիւ-
սոյն և ասացին շարական վարդապետի
հարցին և միւս գասն ոչ կարաց փոխել
զնա, և փոխեցին բազում շարականս և
սչ զայն ևս գիտէին։ Ապա Հայրապետն
Ներսէս, հաւանութեամբ ամ. Ժողովոյն,
ընտրեցին զպիսեմին եւ զօգակարս, զի
յամ. եկեղեցիս յամ. աւար մի պաշտօն
լիցի ըստ աւարն խորհրդոյ, և ընտրե-
ցին արա իմաստունս, զի Եղեղիցն ընդ
ամ. աւարն հայոց և զնոյն կարգաւո-
րութիւնս հաստատեցին, որ է մինչև
ցայսօր(³)։

Այսպէս, մեր անմահ մատենագիրները
ցուցմանց և շարականների երգոց ու-
սումնասիրութիւններէն կը հանենք, որ
Շարականը երեք անգամ խմբագրուել է
մինչև իր վերջին կերպարանքը առնելը։

ԱՌԱՋԻՆ ԽՄԱՍԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ինչպէս վարդան Բարձրբերդցին և
Կիրակոս Գանձակեցին ասում են, շարա-
կանների կարգաւորման վերայ առաջին
հոգ տանողը Ներսէս Շինոդին է եղել։

Ներսէս Շինոդը վարդապետի տօնին
հանդիպում է Բագրատունում և առաւօտ-
եան ժամերգութեան ժամանակ դասում
կանգնած և զանազան տեղերից հաւաք-

ուած ուխտաւորք երգում էին։ Հարցը
երգելիս, նրանցից ոչ մէկը միւսին նման
չերգեց։ Հայրապետը եղբակացնում է, որ
գաւառներում երգեցողութեան անհմա-
նութիւն — խառնակութիւն — կայ։ Ուս-
տի, Դուռնի ժողովում հերթական հար-
ցերը վճռելուց յետոյ, այդ բանը յանձ-
նարարում է Դպրեկանոց վանահայր
Բարսեղի, զընտրել զարժանն և զայն
միայն սուսնիլ։ Մատենագրի ասելովը,
Բարսեղը կատարում է ժողովի իւր վերայ
գրած պարտաւորութիւնը։ Նա կարգա-
ւորում է, ընտրում է գործածական եր-
գերը, խմբագրում է երգարանում, զոր
այժմ պատշի յեկեղեցիս մեր։ Մատենագիր
ընդգծած բառերից երևում է, որ ձոնի
խմբագրածը մինչև ԺԿ. դարը ընդուն-
ուած և պահպանուած էր, որը նորա ան-
սամբ ձոնընտիր էր կոչուում։

Բայց զարմանալին այն է, որ Է. դա-
րու պատմագիր Սեբէոսը, որ քաջ ծանօթ
է Ներսէսին, և մինչև անգամ իւր գրքի
երրորդ Դպրութեան ԼԳ. — ԼԶ. գլուխները
ամբողջապէս նուիրած է Շինոդի գործու-
նէութեան — առաւելապէս գաւառական
(Բագրատունականութեան) գէտ մաքառումն) —,
բայց և ոչ մի խօսք չէ ուսում Շի-
նոդի այդ կարգաւորութեան մասին։

Արդեօք Սեբէոսի այդ մասին լռու-
թիւն պահպանելը պիտի բացատրենք նրա-
նով, թէ այդ գործը մի հանրածանօթ ի-
րողութիւն լինելով չէ յիշատակել։ Թէ՞
մի անշնանակ բան էր համարում։ Եւ
վերջապէս, պիտի եղբակացնենք, թէ
այդպիսի մի բան բնաւ տեղի չի ունեցել։
Վերոյիշեալ նկարագրութիւններից ինձ
աւելի հաւանական է թւում երկրորդը՝
այսինքն այդ կարգաւորութիւնը մի հան-
րածանօթ գործ էր, այլև իբրև մի գործ,
որ Հայրապետների անվորական խոկմանց
առարկայ, վասն զի նոյն կարգաւորու-
թիւնը սկսնում ենք արուած և միւս
Հայրապետներից։

Յովհան Օձնեցու քանմանած կանոն-
ների մէջ, մի վկայութիւն էլ գտնում
ենք Ներսէս Շինոդի եկեղեցական պաշ-
տամունքի կարգաւորման մասին։ Այդ
կանոնները թուով 32 են, որք կը վերադ-
րերին եկեղեցական զանազան խնդրոց և

(²) Տե՛ս վարդան Բարձրբերդցի, էջ 90,
10-19 տող, տպ. Մոսկուա, 1860 թ.։

(³) Տե՛ս Կիրակոս Գանձակեցի, էջ 84, տող
31-ից — 35 էջ, 5 տող։

միայն 23րդ կանոնն է վերաբերում առյժմոսին: Այդ կանոնները հետևեալ վերահսակներն ունեն. «կանոնք Յովհաննիսի իմաստասիրի Հայոց կաթողիկոսի»: 23րդ կանոնի վերահսակն է՝ «վառն երկրորեայ Շարաթուն»: Եւրոպայէն:

Կանոն ի Գ. — «նոյնպէս և զերեկո-րինն հանգոյն միմիանց ըստ այսմ կարգի և այսու աւարինակաւ կատարել յառաջագոյն պաշտել ընտանարեկեւոյ վերաձայնութեամբ ըստ դասուց, զոր երանելոյն Ներսէսի հայոց կաթողիկոսի յաւելեալ»⁽¹⁾ է: Որպէս թէ կամեալով զսկիզբն ամենայն վերահսակի⁽²⁾ սաղմոսիցն յաղաթիւոյ առնել: զի և սաղմոսասացս⁽³⁾ ազաւթք Դաւթի են ըստ վերնագրին⁽⁴⁾ յայտարարութեան. զկնի նոր այդպարեցոյ. մի ըստ միովէ վերահսակն սաղմոսան. զմիմանց զհետ ըստ դասուց վերաձայնութեամբ: Իսկ զկնի մեակդի և ուղիցնն տեղոյ քարոզել և աղաւթս մատուցտնել: Յետ այնորիկ վերահսակեանն նաւագել նորին նմանութեամբ և վաղճան տմենայն պաշտամանն զհանգստեանն սաղմոս տան ըստ դասուց վերաձայնութեամբ:

Յովհաննէս իմաստասիրի այս կանոններն էլ զհետեւեալն են «կանոնադիրք Առաքելոց Սրբոց վերնագրով ձեռագրի մէջ, որ գրուած է Հայոց ՌՁԻ Թոմի, 'ի վիճակս Առաքելի, 'ի ձեռն Սարգսի, 'ի քիւղն իտոսեան: Մարտ Աթոռի Մատենագարանէն է և ՆՁ 781 կը կրէ: Մի ուրիշ ձեռագրի հետ համեմատած եմ (ՆՁ 449), որոց տարբերութիւնք 26րդ էջ առերեւելանակաւ եմ. այդ երկուսի համեմատութիւնից աւելի երկրորդը (ՆՁ 449) աւելի իսկականը կը թուայ:

Յովհան իմաստասիրի կանոններից (և թէ յորումն նրանն են) այլև երեւում է, որ Յովհանն Մանգակաւանին էջ հարգաւորել է ժամատաղութիւնը, թէ ինչ սաղմոս պիտի տան և ինչից յետոյ գլխաւորապէս կիր. աւելի զիշխարային ժամերգութիւնը:

Այս կանոններից իմանում ենք նոյնպէս, թէ Ս Սահակը ինչ ուղթքներ է գրել, կամ Յովհան Մանգակաւանին ինչ քարոզներ թողել:

Իսկ այս վերոյիշեալ եզրակացութիւններինց եզրակացնելի է, որ հարկաւ բոլոր հայրապետները առհասարակ իրենց ուշադրութիւնը դարձրած են ժամատաղութեան վերայ. նոր երգեր յորինած և գրուց չրջիկ երգիչների ձեռամբ տարածած հայոց աշխարհի ամէն կողմը միանմանութիւն և միօրինակութիւն, ինչպէս այս կը տեսնենք Ներսէս Շիրակցի օրօք է. և Ներսէս Շնորհաւու օրօք ԺԲ. դարերում:

Ուրեմն, վարդան Բարձրբերդցու այս յիշատակածը — ձոնի ընտրութիւնը — կ'ընդունենք առաջին խմբագրութեան, շարականների է. դարու առաջին կիսում:

Արդ, տեսնենք թէ ինչ շարականներ կը մտնէին այս խմբագրութեան մէջ:

Ի նկատի ունենալով, որ այս խմբագրութիւնը է. դարու առաջին կիսումն է կատարուած, ուստի նրա մէջ կը մտնէին մինչև այդ ժամանակը յառաջ եկած կենդանական արեւդան հաց հիւսած հոգեոր երգերը, որք են՝ Ս. Սահակի, Ս. Մեսրոպի, Մանգակաւանի, Մ. իտոսեանի, Սահակաւան Սիւնեցու և կամիտաս կթղ. ի:

Բովանդակութեան վերածելով, կ'ուշենանք շարականներս՝ Բրիտանսի տնօրինական տոմարի՝ Մենդեան, Մկրտութեան, Գոռասնօրեայ գալուտեան՝ ի տանար, Գայծառակեւութեան, 'ի Բեթանիտ և յնրուսաղէմ եկաւորութեանց, Մատենութեան, Քաշեկութեան, Յարութեան, Համբարձման և Ս. Հոգեւոյ Դաւաւան, Ննջեկեւոց (սաւկայն օչ բոլոր շարականները) և իտիւր և ռակայն այս տոմարի առաջին աւուր շարականները, վտանգի այդ դարերում (ց է. դարն) տոմարի օրերը առկաւին չէին բազմացել:

Ահա այսպէս ուրեմն, ըստ իս, առաջին խմբագրութեան մէջ կը մտնէին վերոյիշեալ երգերն և այն ևս առաջին աւուր երգերը, որովհետեւ ինչպէս ակնարկեցի՝ դեռ չատ ուշ է սկսում մեր Ս. Եկեղեցին մի օրուայ տօնը կրկնել, ինչպէս Մենդեան տօնը ութօրեայ է, և այլն:

ՎԱՀԱՆ ԲԺՇԿԱՆ

(Շարունակելի՝ 3)

¹ ՆՁ 449 ձեռագրում կարգում ենք յաւելեալ է:

² Նոյն ձեռագրում կարգում ենք վերեւիկ:

³ Նոյն ձեռագրում կարգում ենք Սաղմոսայն, ինչ որ աւելի հիշել է թուում ինձ:

⁴ Նոյն ձեռագրում կարգում ենք վերնագրի:

«ՀՈՂ, ՄԱՐԴ ԵՒ ԳԻՐ»

Հեղինակ՝ ԳԱՐՍԵՐԻՆ Բ. ԿԱԾՈՂԻՆՑՍ

Ամբիլիաս, Տպ. կաթ. Հայոց կիլիկիոյ, 1983

Հրատ. Հայկ Արեւիկեան Գրական Մրցանակի քի 8

Ուրախութիւն է մեզ հաստատել, թէ մեր նուիրապետական չորս Աթոռներու այժմու Գահակալները, Աստուծոյ և Եկեղեցւոյ նուիրեալ պաշտօնեաները ըլլալուն հետ և ըլլալէն յետոյ, մեղի կը ներկայանան իբրեւ գրքի ու գրչի մարդեր։ Մարդեր՝ որոնք հոգեւոր ծառայութեան կողքին, բերած են ու կը բերեն իրենց բարձրագին սպասը մեր գիրին ու գրականութեան, մին ճոխացնելով Աստուածաշնչական մօրթիներու վրայ բանուած մեր հոգեւոր քերթողութիւնը, ուրիշ մը՝ մեր և Ընդհ. Եկեղեցւոյ տօներէն ու սուրբերու վարժապետութիւնէն խօսող իր հատորներով և երրորդ մը՝ մեր կրօնական արձակ գրականութեան մշակումով։

Ենթահաղարդ է կորովամիտ (ու տակաւին երիտասարդ) Գահակալը Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Աթոռին օժտուած է արդարեւ հոգեւորական բարձր պաշտօնեայէ մը սպասուած թուր առաքինութիւններով։ Տուեալ հատորը գերադոյն ապացոյցն է այդ ուղղութեամբ, զոր իմացական ճոխ պաշարով յագեցած ու բարձրօրէն մշակուած միայն մը, միացած իր հօտին հոնադէպ սիրոյ ու ծառայութեան զգացումով պարզուած սրտի մը, կտակած է մեր հոնադարձ-ազգային (երկուքին սահմանը գծել դժուար է մեր ժողովուրդի պարագային) գրականութեան անդաստանին։

Տարուան օրերուն թիւէն քիչ մը աւելի հաշուող այս հատորին էջերը գրաւուած են 22 յօդուածներով, ազգային-կրօնական-հայրենասիրական խորքերու վրայ հիւստած, ուր իր կոչումին վերահսկեանը բարձրօրէն գիտակից անձնագիր հոգեւորականի մը ապրումներն ու իր ժողովուրդին սիրովը արժող աշխիւ սրտի մը ղեղունները թե թեւի, արուեստի բար-

ձրութեան հանուած ճոխ ու ճկուն լեզուի մը հանդերձանքով կը մատուցուին ընթերցողին։

Բանաստեղծ մը չէ գրքին հեղինակը, սակայն բանաստեղծական շունչը զգալի է գրքին գրեթէ բոլոր էջերուն վրայ։ Ռօսֆի ճարպիկ դարձուած քներ, ճոխ փոխառերութիւններ, կեանքի իրականութիւնէն վերերրուած պատկերներ հատորին ընթերցումը կը վերածեն իմացական ճշմարիտ վայելքի մը։

Պաշտօնի բերումով, հեղինակը եղած է աշխարհի աշխարհային ժառանգուն մէջ, մօտէն ճանչնալով տարասփիւռ հայութեան մէկէ աւելի գաղութները, երբեմն իբրեւ հովիւ, երբեմն իբրեւ այցելու։ Պաշտօնավարած է ատեն մը Իրանի մէջ, ըլլալէ ետք համալսարանական ուսանող յԱՆԱԳԻՄ, և մասնակցած է միջ-եկեղեցական ժողովներու՝ յԱՐԱՊԱԿ և աշխուր, մինչև հեռուստո Նոր Զելանտոյի ու Հարաւային Աֆրիկէի հայութիւնէ գրեթէ կարուած երկիրներին։ Եղած է նաեւ Նոր Աշխարհ։

Աւելորդ չըլլայ ըսել թերեւ, որ վեհափառ հեղինակը տասնամիակներու ազնաւատելի վաստակ մը ունի իր ետին Անթիլիոսի Մայրավանդէն ներս, իբրեւ Տեսուչ և Ռեզիդէն Դպրեմանուց, խմբագիր ՀՀԽԿԻՊ Պաշտօնաթերթի, և հուսկ ուրեմն Աթոռակից կաթողիկոս (1977ին), իբրեւ աջ քաղապար Սրանաշնորհ Տ. Խորէն վեհափառին, մինչև անոր մահը 1983 Փետրուարին։

Վեհափառը շատ կանուխէն հրապարակ իշած է արժէքաւոր երկասիրութիւններով։ 1955ին (երբ իր տարիքը 23 էր տակաւին) լոյս տեսած է իր առաջին գիրքը (ՀՀԱՅԱՍՏԱՆԻՍՈՅ ԵՐԵՎԱՆԻ իր Մառայական կերպիւմ մեզ), ուր գործերու երկայնքին և անոնց յարուցած փոթորիկներուն հակառակ ու ընդմէջէն, Հայոց Եկեղեցւոյ մեր ժողովուրդին հանդէպ կատարած գերազանցօրէն փրկարար — կրօնականին հետ ու չափ նոս. ազգային գետնի վրայ — ու անփոփոխելի գերը սեւեռուած է շքեղօրէն, հայ հոգեւորականի մը մասառուած հանգարտ ու խոհական վերլուծումով։

Մեր ժողովուրդին ճշգրտօրէն իրենց պատմութեան ու Եկեղեցիին՝ և այս վեր-

Զինով Աստուծոյ կոպակեալ առին՝ քնոյ եւ հմայիչ չեշտը ունին իր քարոզները։ Նմանապէս հարկաւոր զօրութիւնը՝ անոնց սրտերուն մէջ արծաթեղեւ աղգասիրութեան հրայրքն ու թրթռուր։

Իր միևս գործերէն — «Ճ ու փոքր» մէկուկէս ասանկեկ հասնող — կ'որժէ յիշել եղևորաբախ Դերենիկ Եղա.ի քա-
նանայութեան 20ամեակին (1955) ձօնուած
91 էջնոց հատորիկը, «Երանք եւ Հայու-
սիւն» (1971)՝ 62 էջերով, կամբաս Վար-
դայեանի մասին միանգրական ուսումնա-
սիրութիւն մը (1969)՝ 77 էջնոց, «Համեստ
Ջեւմարկ մը Հովուական Աստուածաբանու-
թեան» (1979)՝ 174 էջ եւ նոյնին Անգլերէն
Քարգմանութիւնը: Իսկ «Հասկոյի, «Բա-
զինոյի, «Յետաջոյի եւ այլ հանդէսնու մէջ
ցերե իր յօդուաներուն քանի մը հատոր-
ներու հարեւն է կազմել:

Նպաստակադրած էի գործը տալ միայն այս ստեղծողի, բայց ինքնորենությամբ ու ակամայորեն նոյն և առելի չափով տալած եղայ նաև անձը, գործին հետ ու չափի պործառուր։ Եւ այս՝ վասնզի իր անձն ու գործը ո՛րքան անգրգռելիօրէն միապահուած էին իրարաւ, որ անկարելի է ծանրանալ մէկուն վրայ և աննկատ թողուլ միւսը։ Երկուքն ալ զիրար կ'ամբողջացնէն, իրար վրայ իրենց լոյսը ձգելէ յետոյ, ու առաջէ տ պարագան բուրբ մեծ ու իրաւ մարդկերուն ու ասոնց հաւթնէն գոյաւորուած մեծ ու իրաւ գործերուն։

Վեհափառ էսպէս ու լաւապէս ճանչնալու համար հարկաւոր է ունենալ ճանաչողութիւնը որքան իր տնձին ու տաւարիւղին — վեհժ արքան արորդուն — այնքան ալ իր գործին — հոգեւորին քով ու հետ՝ զբաղանել, մասնաւորաբար երբ ան կու գայ ազգային տկենիքներէ ու մասնաւոր՝ երբ նկատի առնենք ազգային նկարագիրը մեր Եկեղեցիին:

Ասկէ մնդին՝ խօսինք միտոյն գրգին
մասին:

Սրբազան ին ժօտ ակնբախ է բարդ ու
նորոննոր բռնեբռն առատութիւնը Ահա
նմոյշներ անոնցմէ. — հրեօտկածիր, աս-
տուածամաղ, արքմարարմ, ախտահապս,
հերմանտիլիօ, արժամանոցի, բարձրմաս,

մեսադրում, սրճածաղկեալ, ֆիեզերածին,
մեսադրիւր, երկնածայն, ջրոհող, երկնեղ-
բայր, վերաբխիլ, ձայնառաս, ձայնալիւր:

Յատկանշական է Չհարմահայի գերեզմանոտան տուած իր այցելութեան առիթով եոն խօսած իր հոգեբուխ և հոգեթաթաւ քարոզին հետեւեալ հոտուածը. —

«Որդի՛ք հայկազանց, այսօր, այս գե-
րեզմանաքարերուն շուրջ դուք վերածուած
էք ուխտի մողովու րդի մը: Ջեր համախրմ-
բումն այստեղ, այս պայմաններուն տակ,
ինձ համար կը նշանակէ թէ՛ վերընձիդած
հիւշ մըն էք հայութեան կազնիին վրայ,
թէ՛՝ այս փողովուրդին մէջ դեռ առուր է,
դեռ տոգնու է ու լաւ յառ անասանն կը մնա
սեւեռլնիւրէն կեանք լուսելու այս խորհրդա-
յից և անրնկեցիի գիտակցութիւնը» (էջ :15):

կամ, ուրիշ տեղ մը, անդրադառնալով Թրանց վերֆելդի հանձարով անմահացած Մուսա Տադի հերոսամարտի ընթացքին, գիւղի լքուած եկեղեցւոյ զսահմարը թշնամիին ձեռքը չէրխալու համար զանոնք հողին յանձնելու տարբերանկարներն իսկականքի ուսարտանքով տարաբերին՝ կ'ըսէ.

«Եւ երբ հոգոր սահեցուցին անոնց վրայ, հողաշերտերու հպումէն՝ խուլ, ծանր ծայնի կտորներ բարձրացան զանգակներէն: Վերջին հառաչանքը, հոգեւարքի միջը մահուան թափող զանգակներուն» (էջ 137):

Կամ, քանի որ էջ տնդին.

Վերջին պաշտամունքին ձեռնած լուսալից բառերը լուսերգակ բանաստեղծի լուսածորան գրչեն, Շնորհալիի լուսաղբեր հոսիէն ահա կո բազուին» (էջ 149)։

Հատորին վերջաւորութեան տեղը ռոտող
չոր կտորները — Հայ գրքի փառաստնի
առթիւ խօսուած ճառեր — մէյ մէկ գե-
ղօններ են, հայ գրքի փառքին ձօնուած:

Մեր արտաքուս իղձն ու մաղթանքն է որ Տէրը բազմապատէ թիւը շնորհաւատ վեհափառի կեանքի մնացեալ ափսինքրուն — գէթ չըլլան անոնք զգալիօրէն նուազ իր ապրած տարիներու թիւէն — որպէսզի ան իր հոգեբարական բարձր պաշտօնին բաւընթիւ, կրնան—աղջայիւն—գրաւտնի երկասիրութիւններով հարստացնէ իմացանքն քանի՞նչ արանք մեր մշակոյթին:

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

ՅԻՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԸՌԱՋ

ՀԱՆԴԷՍ ՀԱՐԻԻՐԱՄԵԱՅ ՅՈՒԵԼԵԱՆԻ Ս. ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ ՏՊԱՐԱՆԻՆ

Ուսումնական խորհրդայն որոշմամբ և Տնօրէն ժողովոյ կարգադրութեամբ, Հոկտեմբեր 22-ի կիրակին նշանակուած ըլլալով օր տօնախմբութեան Ս. Աթոռոյս Տպարանին Հարիւրամեայ Յօրհանման, այդ օրը կանոնական քարոզէն վերջ՝ զօր Մայր Տաճարին մէջ Տ. Նորայր Վրդ. խօսած էր «Հայր մեր»-ի տօնին, «Տէր ողորմեայ»-ի առջէն առաջ խօսեցաւ նաև Սրբ. Պատրիարքը, որ համառօտեց մեր տպարանի հաստատման պատմութիւնը, բացատրեց անոր գոյութեան նպատակը, երախտագիտական զգացումներով և օրհնութեամբ յիշեց անոր հիմնադիրներուն, յետոյ անոր զարգացման և բարգաւաճման համար բարերարներուն, սատարողներուն և ոչխատողներուն անունները:

Ս. Պատարագէն հաջորդ կատարուեցաւ հանդիսւոր պաշտօն հոգեհանգստեան՝ Տպարանի բոլոր հանգուցեալ վտտակաւորներուն համար:

Կէսօրէ վերջ կատարուեցաւ նաևակատիք և պաշտօնական սկզբնաւորութիւն շարժման՝ մեծ արագատիպ և կտրիչ և ծալիչ ելեքորական երեք մեքենաներուն, զորս, ի յիշատակ իրենց Տիրան և Յարութիւն եղբայրներուն, անցեալ տարի Ս. Պատրիարքը Հօր դիմածին պատասխանելով Ս. Աթոռոյս նուիրած էին Տիրա Յովակիմ Յովակիմեան, և տիկնայք՝ Զարուհի Էմմէրեան, Մէհրիւպէ Մանուկեան և Արաքսի Գալլապեան:

Երկուրեան ժամերգութեանէն անմիջապէս յետոյ, ամբողջ Միաբանութիւնը Ս. Պատրիարքը Հօր գլխաւորութեամբ և թափօրով ուղղուեցաւ դէպի Տպարան, որուն դաւարադարձուած դրան առջև, ժողովուրդի հոծ բազմութեան մէջ, կը սպասէին Ընծայարանի և Ժառանգաւորաց աշակերտները: Ի տես Միաբանութեան թափօրին, այս վերջինները սկսան իրենց քայլերէր, և Սրբազան Պատրիարքն ու իր հետեւորդները առաջնորդեցին դէպի

ներս, մեքենաներու բաժինը, մինչ ժողովուրդը կը խմբուէր մնացեալ ընդարձակ և պարուպ մասին մէջ: Դպիրք և Միաբանք օրաթուղի կողմնակցին շարքէր, երկնայինքն ուրախանան շարակտնր, որմէ հաջ կարգադրուեցան պատշաճ գիրք, Աւետարան և աղօթք մը, ու Ն. Ամենապատուութիւնը «Պահպանիչ»-ով օրհնեց նուիրատուները և իրենց անցեցեալներուն յիշատակը: Յետոյ, առաջ անցնելով, Տպարանի Տեսուչ Տ. Գարեգին Վրդ., յանուն Միաբանութեան, շնորհակալութիւն յայտնեց նախ Ս. Պատրիարքին, այս նորաստեղծ մեքենաներուն նուիրման գործին պատճառ հանգիստացած լինելուն համար, ապա նուիրատու ազգասէր հարազատներուն, Ս. Աթոռիս Տպարանը օժտած լինելուն համար այսպիսի մեծարժէք գործիքներով, որոնց շնորհիւ, ըսաւ, մեր Տպարանը այսօրուէն կը մտնէ Ս. Պաշտօն լուսաւոր յապարտանքներուն շարքը: Յետոյ հրաւիրեց Ն. Ամենապատուութիւնը հաճել շարժման մէջ դնել մեքենաները: Ս. Պատրիարքը յառաջագաւ դէպի ելեքորական մեղեխութիւն միջոցին, Ժառանգաւորներէն մին կարգաց դիմանալուն տաղաւաքութիւն մը, իրեն ընծայուածներէն ընծայողներուն, այսինքն մեքենաներէն՝ գիրանք նուիրողներուն ուղղուած խօսք մը: Անմիջապէս յետոյ, ընդհանուրին ծափերուն մէջ, շարժեցաւ արագատիպը, իր ծոցէն դուրս տեղադրով «Դիմանալուն» խօսքէն հապարակ մը, որունք բախտեցան ներկաներուն: Յետոյ պիտի տպագրէր նուիրատուներուն ուղղուի Պատրիարքական օրհնութեան կոնգրակները:

Երկուրեան ընթրիքը համախմբաւ կատարուեցաւ ընդհանուր բեղանաւան մէջ, ուր բոցաւորար ներկայ էին նաև Տպարանի գորաշարները և կազմարարները: Ս. Պատրիարքը պատշաճ սկիզբով մը անդրադարձաւ ընդհանուր ապարանական գործառնութեանց մտաւորական կեանքին հետ ունեցած օրար աղբիւրներուն վրայ, որմէ վերջ աշակերտները ձևով մեծաքանակ շարժեցին:

(«Միմ», 1983, է. 8աւրի, Նոյեմբեր, Թիւ 11, էջ 438-439):

Ս. ՅԱՐՈՒՆ ԶԵՐԱՆ

Հ Ե Ռ Ա Դ Ի Ր

Երևանում, 30 Սեպտեմբեր 1983

Ն. Ս. Օժոթիկ Տ. Տ. Վարդիկ Ա.
Կարողիկոս Ամենայն Հայոց
Ս. Էյմիածին

Ձեր Սրբութեան գահակալութեան եւ օժման շնորհակալութեամբ ուրախ ուղիքով, հոգեւոր ընդունիլ մեր, Ս. Յակոբեանց Միսրեանութեան եւ Սալիմանյան համայնքի շնորհալիք զնորմալուստի բիւնները, երկար ու երջանիկ օրերու լուսային բարեմալություն բիւններով հանդիմանալ:

ԵՂԻՇԷ ԱՐԳԵՊԻ. ՏԵՐՏԵՐԻՆԱՆ
Պատրիարք Հայ Երևանում

Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ի Կ Ա Ն Ք - Բ Ե Մ Մ Կ Ա Ն Ք

● Եր. 1 Հոկտ. — Տոն Խաչի: Ս. Պատրիարքը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Նշան վերին մատուռին մէջ: Ժամադրան էր Հոգչ. Տ. Գաւթուս վրդ. Երզնկեան:

● Եր. 2 Հոկտ. — Բարեկեցեան Վարդայ Ս. Խաչի պահոց և ԻՐ. Տաճարն Օժման Տ. Տ. Վարդիկ Ա. Վեհ. Կարողիկոսին Ամենայն Հայոց: Ս. Պատրիարքը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութեան, մեր վերնամատարան մէջ: Ժամադրան էր Հոգչ. Տ. Հայրիկ վրդ. Գալայեան:

● Ուր. 7 Հոկտ. — Նախատեսված պաշարւեցաւ Ղպտոց Ս. Գեորգ եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսականներ էր Հոգչ. Տ. Յովսէփ Ս. Վրդ.:

● Եր. 8 Հոկտ. — Ս. Գեորգայ զօրավարին: Ս. Պատրիարքը մատուցուեցաւ Ղպտոց Ս. Գեորգ եկեղեցւոյ մէջ: Ժամադրան էր Հոգչ. Տ. Գաւթուս վրդ. Արշակեան: Երթ առ դարձի թող փոքրերուն նախագահեց և ստանան լուսաւորութեան կերպին շարժի քարոզիչ Հոգչ. Տ. Յովսէփ Ս. Վրդ. Մամուր: Միտարանութեան պատուասիրուեցաւ Ղպտոց Հոգչ. Տեղեհ:

— Կէսօրէ ետք, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հոր գլխավորութեամբ, Միտարանութեան շնորհալուստի առաջ գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, քաղաքացեան ժամերգութիւն և նախատեսված մեր վերնամատարան մէջ: Նախագահութեամբ Գեորգ, Հաւատարմութեամբ Ս. Հոր:

Աղա կատարուեցաւ Տնորինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրական էր Հոգչ. Տ. Գաւթուս վրդ. Արշակեան:

● Կիր. 9 Հոկտ. — Տոն Վարդայ Ս. Խաչին: Գեորգային և առաւտեան ժամերգութիւնները պաշարուեցան ի Ս. Յարութեան, մեր վերնամատարան մէջ: Աղա, Հաւատարմութեամբ Գեորգ. Տ. Գաւթուս վրդ. մատուց յորան հանդիսաւոր Ս. Պատրիարքը Գեորգային Ս. Գեորգային մանին վրայ, որմէ ետք նախագահեց Ամենայն Հայոց Կարողիկոս Տ. Տ. Վարդիկ Ա. Ի օժման շնորհ տարեգործին առթիւ կատարուած Վայրապետական Մաղթանքի արարողութեան:

● Եր. 15 Հոկտ. — Ս. 72 աւանդանք Բրնոսի: Ս. Պատրիարքը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի ներքին գաւթի: Ս. Գեորգային սեղանին վրայ: Ժամադրան էր Հոգչ. Տ. Համբարձում վրդ. Գեղեցեան:

● Կիր. 16 Հոկտ. — Այսօր կատարուեցաւ Բեմին Ս. Գեորգային վանքի տարեգահ ստանալով: Երևանում մէջ, Երզնկային և Հայ-Փայէն բաւական թիւով հայեր եկած էին առաւտուացութեան ժամադրան էր Հոգչ. Տ. Գաւթուս վրդ. Արշակեան:

● Ուր. 21 Հոկտ. — Թարգմանեաց նախատեսված ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գեորգ. Տ. Կարեղ Նպո. Տեղաւոր Ս. Թարգմանեաց Նրկ. Վարդապետին:

● Եր. 22 Հոկտ. — Ս. Թարգմանեաց վարդապետաց մերց (Տոն ազգային եւ եկեղեցական): Ս. Պատրիարքը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աղա Սեղանին վրայ: Ժամադրան էր Գեորգ. Տ. Կարեղ Նպո. Գաւթուս, որ քարոզով մը պատուացուց գործը ծառայած մեր Թարգմանեաններուն, Բնակարան առկայութեան համայնքին, Կարեղային եւ քարոզիչ Գեորգային հոգիներուն համար կատարուած հոգեհանգստեան պաշարուեցին նախագահեց Գեորգ. Հաւատարմութեամբ Սրբապետ:

● Կիր. 23 Հոկտ. — Ս. Պատրիարքը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութեան, մեր վերնամատարան մէջ: Ժամադրան էր Հոգչ. Տ. Ոսկի վրդ. Որդեհեան:

● Եր. 29 Հոկտ. — Ս. Շարք Աւետարանացին: Դարձեալ Կարեղի յեղաւ Ս. Պատրիարքը մատուցանել Ս. Յարութեան գաւթին վրայ բացուող Ս. Յով. Աւետարանի մատարան մէջ, որ առաւել քան տարիէ մը ի վեր հիմնական նորոգութիւններ կը կատարուին: Ի Ս. Գեորգային պատարագեց Հոգչ. Տ. Կոստան վրդ.:

● Կիր. 30 Հոկտ. — Ս. Պատրիարքը մատուցուեցաւ ի Ս. Գաւթուս: Ժամադրան էր Հոգչ. Տ. Գաւթուս վրդ. Արշակեան:

● Բշ. 31 Հոկտ. — Ս. Յովնէիայ Առաւածաբոյ: Ս. Պատրիարքը մատուցուեցաւ Գեթեմալի ի Ս. Առաւածաբոյն Տաճարին մէջ, Հայր Յովնէի Գեորգային վրայ: Ժամադրան էր, Բնակարան առկայութեան համայնքին, Տաճարին ընկալուող առկայութեան համայնքին, Տաճարին Տեղաւոր Հոգչ. Տ. Հայրիկ վրդ. Գալայեան:

● Եր. 5 նոյմ. — Ս. Երկոսասմ վարդապետացն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ոսկի Վրդ. Որդիքեան: — Կէսօրէ ետք, Ամեն. Ս. Պատարագը Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը Վերաշափառուով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար: Ս. Գերեզմանի և Գլխա Խաչի այրի ախտերէն ետք, վերջնայ կից՝ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն և նախատուեալ՝ նախագահութեամբ Պատր. Փոխանորդ Գերշ. Տ. Գլխեղ Սպա. իսկ պատարուեցաւ Տերութեան Սրբատեղեաց այցելութեան հանգիստաւոր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Հոգշ. Տ. Համբարձում Վրդ.:

● Կիր. 6 նոյմ. — Գլխա Խաչ: Գլխադիրն և առաւանդան ժամերգութիւնները պատուեցան ի Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Լուսաւորիչ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Համբարձում Վրդ. Փէրշիւհան: Ապա կատարուեցաւ երգարար մեծանաղթա թափօր՝ Բրիտանոյ Ս. Գերեզմանին և մէկ անգամ Պատանատեղաւոյ շուրջ, տեղեւոր Խաչգլխաւ այրէն և վերջնաւոր Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ: Թափօրը կը գլխաւորէր Ամեն. Սրբ. Պատարագը Հայրը, ամպնովանի ներքեւ և Կենաց Փայտի մասունքն էր ձեռնին:

● Եր. 12 նոյմ. — Ս. Յովննիս Ոսկերեանին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռաբէն Վրդ. Յովն-կիւսեան:

● Կիր. 13 նոյմ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Ս. Կարապետի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ոսկի Վրդ. Որդիքեան:

● Ուր. 18 նոյմ. — Նախատուեալը պաշտուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Կլխեղ Սպա.:

● Եր. 19 նոյմ. — Տոճ Ն. Հրեշտակապետաց Գաբրիէլի եւ Միխայէլի: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ ի Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս Վրդ. Ենթիվէնէան: Ընկալեալ սովորութեան համաձայն, բարերարունի Աղաւնի ձեւակերպեանի և պարագայից համար կատարուած հոգեհանգստեան պաշտուածքին նախագահեց Գերշ. Տ. Կլխեղ Սպա.:

● Կիր. 20 նոյմ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, վերնատան մեր մատարն մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գրիգոր Արք. Ալեանեան:

● Եր. 26 նոյմ. — Առաւ. Ողորդի և Փիլիպպոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռաբէն Վրդ.:

● Կիր. 27 նոյմ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս Վրդ.:

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

● Դշ. 13 Սեպտ. — Առաւօտեան, Ամեն. Ս. Պատարագը Հայրը, ի գլխի Միաբանութեան, բացումը կատարեց ժող. Վարժարանի և Ըն. Ժայռարանի 83-84 դպրոցական տարեշրջանին:

● Դշ. 5 Հոկտ. — Իտալական Ընդհ. Հիւպատոս Mr. Giuseppe Ruggiero, պաշտօնով քաղաքէն տեղափոխուելուն առիթով, հրաժեշտի այցելութեան եկաւ Պատարագարան:

● Դշ. 12 Հոկտ. — Երեկոյեան, Սպանիոյ ազգային տունին առթիւ, Սպանական Ընդհ. Հիւպատոսին կողմէ, Հիւպատոսարանի պարտէզին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Լուսաբարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս., Հոգշ. Տ. Բարսեղ Վրդ. և Գարտուղար Տիար Գերշ. Հինգիւսան:

● Եր. 12 Հոկտ. — Երեկոյեան, Նոթր Ծամի հիւրանոցին մէջ, Ն. Ս. Յովննիս Գալուսի, Պապին գահակալութեան իր արքեպարքի և Գալապկան Նախկինը Mons. William Carewի մօտ օրէն պաշտօնով քաղաքէն փոխադրուելուն առիթներով տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Գերշ. Լուսաբարապետ Սրբազանը, Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. և Տիար Գ. Հինգիւսան:

● Բշ. 24 Հոկտ. — Ամերիկայի Հայոց Արեւելեան Թեմի բաղմանայ Առաջնորդ և Ս. Ռիտի Սիւրբան Գերշ. Տ. Թորգոմ Արքեպս. Մանուկեան ժամանեց Ս. Աթոռ և մեկնեցաւ շաբաթ մը ետք:

● Ուր. 28 Նոյմ. — Գալապկան Նախկինը հրաժեշտի այցի եկաւ Պատարագարան:

● Դշ. 1 Նոյմ. — Ս. Ռիտի Սիւրբան և Պրադիլի Առաջնորդական Տեղապահ Հոգշ. Տ. Տաթև Ս. Վրդ. Դարիպեան ժամանաւ Ս. Աթոռ և վերադարձաւ Կիրակի երեկոյեան:

● Դշ. 15 Նոյմ. — Լուսաբարապետեան Սպա. Տաւուս Կատարարի և Թրօֆիմ Եօրկէն Ռեհրմանի կողմէ, Martin Lutherի ծննդեան հօժով եկելի առթիւ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Պատր. Փոխանորդ Գերշ. Տ. Կլխեղ Սպա. Գաբրիէլեան, Հոգշ. Տ. Բարսեղ Վրդ. Գալեմտերեան և Տիար Գ. Հինգիւսան:

● Դշ. 16 Նոյմ. — Երեկոյեան, Նոյն առիթով, Լուսաբարապետ Եկեղեցւոյ մէջ կայացած արարողութեան ներկայ եկան Գերշ. Լուսաբարապետ Տ. Գարեգին Արքեպս., Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանուկաբեան և Տիար Հինգիւսան: Սրբազանը Անգլիերէնով կարճ ուղերթ մը ըրաւ, Հայ և Լուսաբարապետ Եկեղեցիներու սիրալիք յարաբերութիւնները լսելով և Յետոյ եկեղեցւոյ կից սրահին մէջ կատարուեցաւ պաշտօն և մտերմիկ հիւրասիրութիւն:

● Դշ. 30 Նոյմ. — Երեկոյեան, St. Andrew's Dayի առթիւ, Սթըշ Հօֆիտի մէջ սարքած ընդունելութեան ներկայ եկան Լուսաբարապետ Սրբազանը և Տիար Հինգիւսան:

**«Սիրնաի ԽՄԲԱՆՐԱՌԻԹԻՆՆ, ՈՒ ԿԻԻԼՊԿԷՆԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ
ԸՆՈՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄՏԱՅԱՆ ԵՆ ՀԵՏԵՐԵԱԼ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՆՆԵՐԸ**

Ecrits et Propos sur la Musique et la Culture Armeniennes — Edouard Hagopian.

Héliopolis, Editée par l'Association Culturelle Arménienne «Houssaper», 1983.

Manuel de Langue Arménienne (Arménien occidental moderne) — Frédéric Feydit. 2è Edition, revue et augmentée. Les Langues de l'Europe Orientale - III. Paris, Editions Klincksieck, 1969, pp. 394.

Etudes de Linguistique et de Philologie Armeniennes II — Antoine Meillet. Avant-propos de Michel Lejeune, Augmentées d'une Biographie avec in Index Linguistique et Analytique par M. Mokri. Bibliothèque Arménienne de la Fondation Calouste Gulbenkian. Louvain, Imprimerie Orientaliste, 1977, pp. 568.

Byzance — René Guerdan. Paris, Librairie Académique Perrin, 1973, pp. 400.

L'Amour en Double — Garo Alagöz. Récits. (Armenian & French). Istanbul, Dizgi ve Baski Murad Ofset, 1978, pp. 176.

Embarquement pour l'Ararat — Michael Arlen. Traduit de l'Anglais par Daniel Blanchard. Paris, Editions Gallimard, 1977, pp. 251.

Quelques Poèmes et Pensées — Sayat Nova. Présentation, Choix et Traduction de M. Arsénian. Paris, Editions Astrid, 1977.

La Réconciliation et la Pénitence dans la Mission de l'Eglise — Monseigneur Tomko. Présentation de Son Excellence Mons. Tomko, Secrétaire Général du Synode des Evêques du thème du prochain Synode, 1983, pp. 8. (Typewritten).

De Firti Dagene pa Musa Dag — Franz Werfel. Roman. Vol. I, pp. 345 - Vol. II, pp. 365. Oversatt av Charles Kent. Med forord av Jacob S. Worm-Muller. (In Norwegian). Oslo, Forlagt av H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1935.

Armenian Miniature of Ghrim (XIV-XVII) — E. M. Korkhmazian. (In Russian.) Yerevan, Armenian S. S. R. Academy of Sciences, 1978, pp. 131.

More Apples Fell From Heaven — Mischa Kudian. A Selection of Armenian folk & fairy, retold by Mischa Kudian. London, Mashtots Press, 1983, pp. 82.

The First Elizabeth — Carolly Erickson. M. Macmillan, London. New York, Summit Books, 1983, pp. 447.

Australia's Heritage — A History in Pictures since 1788. Sunshine Books. Hornsby, NSW, Australia, an imprint of Child & Henry Publishing Pty., 1982, pp. 319.

De Arméniers — Kees Hulsmann. No. 1990 — 18-11-83. Lelystad, 1983, pp. 20.
Բանախիսի (Թառերախաղ երեք արարով) — Զարեհ Մեկեդեան, ՏԻԹՐԱԺ, Ա. Մ. Ն., Ապրիլ Տպարան, 1980, էջ 160:

Մր. Մորկրնթաուի Յիշատակները եւ Հայկական եղեռնին Գաղտնիքները — Հենրի Մորկրնթաու, Թարգմանեց Ենոկ Ե. Արմէն, Պէյրուս, Վարթանէսի Թերթոն Թիւ 54, էջ 365:

Ջոյգ Սիրահարի Յասմիլը (Պատմութեան) — Կարօ Ալալեօղլ, Իսթանպուլ, Մուրաթ Տպարան, 1978, էջ 176:

**Անարգուած Մարդիկ — Նուպար Ակիշեան, Հոս Անճեւը, Գալիֆ., 1978, էջ 210:
Անմարմին Սէրը (Պատմութեան) — Անդրանիկ Անդրէասեան, Հոս Անճեւը, Ապրիլ Տպարան, 1983, էջ 171:**

**Բժիշկին Խորհուրդները — ՏԵՄ. Ա. Գարագան, Թիւրան, Տպ. «Արաք», 1972,
Մասնութիւնը — Սրայգոն Եղիայեան, Միսիթար Մասնաշար Թիւ 7: Պէյրուս,
Տպ. Կ. Տօնիկեան եւ Որդիք, 1983, էջ 64:**

(Ետնադաստի)

Բ Ո Վ Ա Ն Կ Ս Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ՓՈԽԱՆ ԽՈՐԱԳՐԱԿԱՆՆԵՐ

- Ս. Միլոնի օրհնութիւնը ԿԱՐԱՊԵՏ ԵՊԻՍԿՈՍՈՍ 194

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

- Առտուծոյ արդարութիւնը ԳԵՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻԶԵԱՆ 200

ԱՍՏՈՒԱԾԱՐԱՆԱԿԱՆ

- Տեսական աստուածաբանութիւն ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔԵՊՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ 202

ՐԱՆԱՍՏՅՆԱԿԱՆ

- Զալլոս Հարոյի ուղեւորութիւնը ԹՐԳՄ. Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ 206
 — Լուին աղօթք Գ. ՃԱՐՏԱՐ 210

ՐԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

- Դ. Իւրու Հայրենք Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ 211

ՄԱՏՆԱԽՐԱԿԱՆ

- Սաղիական տարեգրութիւն » » » 214

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

- Գրիգոր Նարեկացի ՌՈՒԲԷՆ ՎՐԴ. ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ 219
 — Մասնաւոր պատմագրութիւն ՏԻԳՐԱՆ Ս. ՔԻՐԻՇԵԱՆ 224
 Ս. Նեան վանուց Սեբասիոյ
 Համառօտ եւ բաղլասական տկնարկ մեր եւ Գ. Ճ. 226
 Բայ Եկեղեցիներու Տօնացոյցներուն վրայ
 Ուսումնասիրութիւնք Շարականաց ՎԱՀԱՆ ԲԺՇԿԵԱՆ 230

ԳՐԱԽՓՈՍԱԿԱՆ

- «Հող, Գիր եւ Մարդ» Գ. ՃԱՐՏԱՐ 234

ՅԵՍՈՒՆ ՑԱՐԻ ԱՌԱՋ

- Հանգիս Հարիւրամեայ Յոբելեանի Ս. Յակոբեանց Տպարանին 236

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

- Հեղագիր 237
 → Եկեղեցական - Թեմական 237
 → Պատեօնական 238

- Յոնկ' Կիւլպենկեան Մասեմադարանի կողմէ ստացուած գրքերու 239